

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR
E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

VERWETENSCHAPPELIJING VAN DE RECHTSPRAKTIJK

*Rede gehouden tijdens de plenaire vergadering
van het congres van de Vlaamse Juristenvereniging op 27 mei 1978 door mr. J.P. POLAK*

Anders dan de Nederlandse Juristenvereniging kent de Vlaamse Juristenvereniging de traditie dat aan het einde van een congres een rede wordt gehouden. Ik ben reeds daarom geneigd U voor dit verschil te prijzen omdat het mij de gelegenheid biedt U te mogen toespreken. Ik beschouw dat als een grote eer want ik weet dat mij voortreffelijke feestredenaars op dit spreekgestoelte zijn voorafgegaan. De uitnodiging heeft mij ook genoeg gedaan. Zij heeft mij de gelegenheid geboden mij weer eens in de Vlaamse rechtsliteratuur te verdiepen. En zij heeft het mogelijk gemaakt een ganse dag in Uw midden te zijn en de vriendschapsbanden met velen Uwer weer aan te halen.

Er is vandaag hard gewerkt. In vier sectievergaderingen zijn belangwekkende vraagstukken besproken. Na mijn rede zullen de resoluties worden medegedeeld.

Het is niet aan mij om over de resultaten en de wijze van behandeling een oordeel te geven. Wel mag ik vaststellen dat wederom, zoals bij andere congressen van Uw vereniging, is samengewerkt door juristen van de rechtspraak en de rechtswetenschap. Leden van de rechterlijke macht, advocaten, notarissen, hoogleeraren en assistenten aan universiteiten hebben elkaar ontmoet en met elkaar gediscussieerd. Het is goed bij tijd en wijle uit te spreken hoe belangrijk een dergelijke confrontatie is, zowel voor de rechtspraak als voor de rechtswetenschap. En het lijkt me eveneens wenselijk zo nu en dan wat verder te gaan dan deze uitspraak en de redenen waarom die samenwerking moet worden toegejuicht en bevorderd, nader te onderzoeken. Dan kan ook blijken wat er nog te wensen en te veranderen overblijft. Want het lijkt onwaarschijnlijk dat er een zodanig evenwicht bestaat dat zowel de rechtspraak als de rechtswetenschap voor de volle honderd procent bevredigt. Zowel in België als in Nederland staat de rechtspraak onder de voortdurende invloed van de rechtswetenschap. Wie het *Rechtskundig Weekblad*

en het *Nederlands Juristenblad* leest, kan bijna iedere week de uitwendige bewijzen vinden. Er vinden frequent vergaderingen plaats als deze waaraan door universitaire medewerkers wordt bijgedragen. De universiteiten organiseren post-academische cursussen. Een beïnvloeding die wordt geaccentueerd doordat de personen die deze bijdragen en voorlichting komen geven, veelal dubbelfuncties vervullen. Vooral in België treft men vaak de situatie aan dat de universitaire docent tevens de rechtspraak beoefent als rechter, advocaat of notaris.

Ik sprak van uitwendige bewijzen. Ook wie wat dieper zoekt, zal zonder veel moeite de invloed van de rechtswetenschap op de rechtspraak kunnen aanwijzen. Rechterlijke uitspraken worden niet gewezen dan na uitvoerige bestudering van de rechtsliteratuur. In de Belgische jurisprudentie wordt daarvan in de uitspraken door verwijzingen en citaten vrij vaak melding gemaakt. De Nederlandse rechter is daarin wat minder scheutig. Maar ook hij laat zich in sterke mate door de rechtswetenschappelijke literatuur beïnvloeden. En voor de wetgeving en het bestuur is het niet anders.

Er zijn ook aanwijzingen dat die invloed toeneemt. Zeker in kwantitatief opzicht. Er wordt immers meer geschreven en gepubliceerd dan vroeger. Ik sta bij dit verschijnsel niet te lang stil, maar volsta met het aanstippen van twee verklaringen. De eerste is dat het aantal universitaire docenten en onderzoekers juist de laatste decennia sterk is vergroot. Hoewel — zeker in Nederland, maar zonder twijfel ook in Uw land — het onderwijs veel aandacht opeist, blijft er toch nog vrij veel tijd voor publiceren over. Daarvan wordt gebruik gemaakt. En omdat er enthousiaste en actieve redacties van tijdschriften en uitgevers van boeken zijn, kan veel de juridische consument bereiken. Er is over de hoeveelheid rechtswetenschappelijke informatie, dunkt mij, niet te klagen. Ik kan me zelfs voorstellen

dat er praktijkjuristen zijn die vinden dat er wel wat minder zou mogen verschijnen.

Gaat deze kwantitatieve toeneming met een kwalitatieve gepaard? Ik heb in de rede waarmee ik vorig jaar — na mijn benoeming tot lid van de Raad van State — afscheid nam als hoogleraar aan de Landbouwhogeschool te Wageningen gesteld dat de rechtswetenschap op een behoorlijk peil staat (*Herkenning en erkenning van juristen*, Kluwer, Deventer, 1977, p. 11). Deze voor Nederland geponeerde stelling breid ik zonder aarzelen tot België uit. Ik doe dat niet lichtvaardig en zonder bewijzen. Als lid-secretaris van de Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland sinds 1958 meen ik wel een zekere deskundigheid te hebben verkregen.

Rechtspraak en rechtswetenschap beïnvloeden elkaar. Voor wat de doorwerking van de tweede op de eerste betreft, heb ik daarover nu iets gezegd. Ik zou ook wel willen ingaan op de andere kant van de relatie: de invloed van de rechtspraak op de rechtswetenschap, maar ik zie, zoals uit de titel van mijn rede blijkt, daarvan af. Maar wel moet ik meer zeggen over de verwetenschappelijking. Met een toeneming van de betekenis van de rechtswetenschap is namelijk het beeld dat ik vandaag voor U ophang, maar voor een deel geschetst. Het beeld wordt juist in sterke mate bepaald door andere wetenschappen.

Dat de B-wetenschappen meer dan vroeger in de rechtspraak doordringen, ligt voor de hand. Op vele vragen die de praktijkjurist destijds uit eigen wetenschap, indrukken of ervaring moest beantwoorden, geven medische, technische en andere B-wetenschappen zo al niet het verlossende antwoord dan toch wel belangrijke informatie. Regelmatig wordt dan ook beroep gedaan op deskundigen uit die disciplines. Het zou de moeite lonen eens na te gaan over welke onderwerpen de rechterlijke colleges uit onze beide landen zo al een deskundigenrapport vragen. Alleen al de medische wetenschap verstrekt de burgerlijke en strafrechter veelvuldige informatie en biedt steun aan de wetgever als het gaat om fundamentele vragen als kunstmatige inseminatie, euthanasie en abortus. Het fraaie themanummer «Medisch recht» dat bij het tienjarig bestaan van het *Tijdschrift voor Privaatrecht* werd uitgebracht (1974, p. 149-573), geeft daarvan duidelijk blijk.

De praktijkjurist zal de bijdrage van deze wetenschappen doorgaans zonder meer aanvaarden. Wel weet hij dat ook in die disciplines de meningen kunnen verschillen en dat ook daar niet iedereen even deskundig is, maar aan de betekenis als zodanig zal hij niet twifelen.

Dat is anders als het gaat om de sociale wetenschappen. Bestuurskunde en politicologie worden door de rechtspraak van het bestuur maar schorvoetend erkend. De strafrechtspraak staat nog al eens sceptisch tegenover de criminologie. De rechtssociologie zal op menig praktijkjurist weinig indruk maken. Er

bestaat een vrij brede kloof tussen de rechtspraak en de rechtswetenschap aan de ene kant en deze sociale wetenschappen aan de andere.

Er zijn echter tekenen die op een kentering wijzen. De betreffende nieuwe disciplines zijn langzamerhand de kinderschoenen ontwassen. En wie dat niet wil aanvaarden zal moeten erkennen dat in elk geval een toenemend aantal personen zijn opgeleid die in de praktijk zijn uitgezwermd en daar invloed uitoefenen. In Nederland kan men die invloed o.m. vaststellen in het onderzoekbeleid van de departementen van algemeen bestuur. Bijna alle ministeries hebben onderzoekafdelingen die óf zelf onderzoek verrichten óf dit uitbesteden. Zij worden bemand door academici die zijn opgeleid in deze nieuwe disciplines. Als men dan nog bedenkt dat jonge juristen meer interdisciplinair zijn opgeleid dan de oudere generatie, is er alle reden met de invloed van deze wetenschappen te gaan rekening houden.

Laat mij dit met een voorbeeld mogen verduidelijken. Het betreft een rechtssociologisch onderzoek ten behoeve van de wetgeving: het erfrecht bij versterf en speciaal het erfrecht van de langstlevende echtgenoot. Omdat ook in Uw land dit onderwerp heel actueel is — ik verwijs o.m. naar de voordracht van prof. Dilemans, opgenomen in het *Rechtskundig Weekblad* van 4 december 1976, 833 e.v. en de kroniek van erfrecht in R.W., 1976-77, 2035 e.v. — mag ik er wel wat langer bij stilstaan.

Vooruitlopend op de invoering van een nieuw erfrecht (boek 4 van het nieuwe Burgerlijk Wetboek) in Nederland is op 20 maart 1974 een wetsontwerp ingediend dat ten doel had al eerder het abintestaat erfrecht en speciaal de positie van de langstlevende te wijzigen. In het bestaande recht staan de langstlevende en de kinderen gelijk. In het ontwerp zou de langstlevende erfgenaam worden en zouden de kinderen een persoonlijke vordering op die echtgenoot krijgen. Een voorstel dat in het voorlopig verslag van de vaste Commissie voor Justitie zoveel kritiek kreeg dat de toenmalige minister van Justitie mr. Van Agt opdracht gaf aan het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van zijn Departement een onderzoek onder de bevolking in te stellen. De argumentatie die we vinden in de Inleiding van het kort geleden gepubliceerde rapport «Meningen van de bevolking over de verdeling van nalatenschappen onder het abintestaat erfrecht» is belangrijk genoeg om hier te vermelden. «Op de oordeelvorming in het parlement over het ingediende wetsontwerp lijken de deskundigen op het terrein van het erfrecht aanzienlijke invloed te hebben gehad». «De mogelijkheid bestaat echter dat de opvattingen van de deskundigen niet overeenstemmen met de opvattingen van de bevolking omtrent een nieuw abintestaat erfrecht. Juist omdat het abintestaat erfrecht vrijwel elk lid van de bevolking aangaat zou een discrepantie tussen de in de wet verwoorde opvattingen en de opvattingen van de bevolking zowel om

principiële als om praktische redenen ongewenst zijn. Bij de praktische bezwaren zou men kunnen denken aan een onnodig groot aantal testamenten dat uit onvrede met de abintestaatregeling zou moeten worden opgemaakt, om een meer met het eigen rechtsgevoel overeenstemmende verdeling van die nalatenschap mogelijk te maken». Het onderzoek is mitsdien ingesteld vanwege enerzijds de grote verdeeldheid onder deskundigen en kamerleden en anderzijds de wens de meningen van de bevolking te peilen.

Het onderzoek heeft drie duidelijke aanwijzingen gegeven. De eerste is dat de bevolking in grote meerderheid de huidige regeling afwijst. Tevens is duidelijk geworden dat de kritiek zich vooral richt op de te zwakke positie van de langstlevende echtgenoot. Anderzijds gaat een regeling die te boek staat als «de langstlevende al» velen te ver. Een compromis waarbij de langstlevende over de gehele nalatenschap kan blijven beschikken, terwijl de kinderen toch bepaalde rechten hierop krijgen, bleek meer aan te spreken.

Hoe een dergelijke regeling er precies uit moet zien, onthult het rapport niet. We raken hier de grenzen en de beperkte mogelijkheden van dergelijk onderzoek. In het rapport wordt dat ook erkend. De moeilijkheidsgraad van privaatrechtelijke vraagstukken houdt een beperking in ten aanzien van de problematieken die door opinieonderzoek aan de orde kunnen worden gesteld. Het bleek niet mogelijk te zijn de respondenten een uitspraak te ontlokken omtrent het karakter dat aan de bij overlijden van de langstlevende ouder opeisbare uitkering moet worden toegekend (p. 33 en 34).

De uitwerking valt weer aan de rechtspraktijk, gesteund door de — traditionele — rechtswetenschap toe. Hoeveel speelruimte er nog is en hoeveel moeilijkheden nog rijzen, bewijst de uiteenzetting die de nieuwe minister van Justitie mr. J. de Ruiter in zijn brief dd. 16 maart 1978 aan de voorzitter van de Tweede Kamer (Zitting 1977-1978, 12863 nr. 5) geeft. In die brief opteert de minister voor een vruchtgebruik van de langstlevende op de nalatenschap waaraan een beschikkingsbevoegdheid is verbonden. Hij geeft enkele uitgangspunten en hoofdlijnen aan. De uitwerking in een wetsontwerp zal pas volgen indien het stelsel in de vaste commissie voldoende steun zal vinden.

Een soortgelijke samenwerking tussen rechtspraktijk en rechtswetenschap vinden we bij een ander actueel onderwerp van Nederlandse wetgevingspolitiek dat eveneens in België wel belangstelling zal vinden: de rechtspositie van de minderjarigen. Door het Nijmeegse Instituut voor Toegepaste Sociologie (ITS) is vorig jaar over dit onderwerp aan de minister van Justitie een onderzoek-rapport uitgebracht, waarbij er wel speciaal melding van mag worden gemaakt dat de voorzitter van de begeleidingscommissie was mr. J. de Ruiter, die enkele maanden later minister van Justitie is geworden (zie het artikel in *N.J.B.*, 1978, 325 e.v. van mr. K.J. Kraan en mr. A. Rutten-Roos).

Ook in België is de belangstelling voor de rechts-sociologie groeiende. Ik denk dan vooral aan de activiteiten van het centrum voor rechtssociologie van de Universiteit van Antwerpen onder leiding van prof. dr. J. van Houtte. De onderzoekresultaten van dit centrum die dank zij enige publikaties in het *Tijdschrift voor Privaatrecht* ook in Nederland de aandacht hebben getrokken, tonen de betekenis van de rechtssociologie aan. Speciaal het onderzoek betreffende de rechterlijke organisatie interesseert ons in hoge mate. In een staatscommissie onder voorzitterschap van mr. H.E. Ras wordt te onzent nagegaan wat er in de rechterlijke organisatie moet veranderen. Hoewel de situatie in onze beide landen niet gelijk is, kan toch veel van het buurland worden geleerd. Ik heb dat na lezing van het preadvies van prof. Lambrechts weer eens beseft, de publikaties van het centrum voor rechtssociologie komen die indruk versterken.

De voorbeelden betreffen alle de wetgeving. Die rechtspraktijk — zo is mijn overtuiging — kan baat hebben bij rechtssociologisch onderzoek. Maar hoe staat het met het werk van rechters, advocaten en notarissen? Kan de rechtssociologie ook daartoe een bijdrage leveren?

Het is goed bij de beantwoording van die vraag een onderscheid te maken. De rechter — en mutatis mutandis geldt hetzelfde voor advocaat en notaris — zal zeker kunnen en moeten gebruik maken van wat dank zij sociologie en rechtssociologie bekend is geworden. Als de wet daarvoor ruimte laat, kunnen in het rechterlijk oordeel dergelijke gegevens worden meegenomen. Nieuw is dat niet. In de beschouwingen over rechtsvinding en interpretatiemethoden wordt ook de sociologische methode erkend. Ik behoeft alleen maar te verwijzen naar Van Gerven's *Algemeen Deel* in de reeks Beginselen van Belgisch Privaatrecht, nr. 19.

Heel wat anders is of de rechter zelf rechtssociologisch onderzoek moet laten uitvoeren. Denkbaar is dit zeker. Ik geef een voorbeeld. In het merkenrecht gaat het meestal om de vraag of tussen merken een zodanige overeenstemming bestaat dat bij het publiek verwarring omtrent de herkomst van de waren zou kunnen ontstaan. Het is een enkele maal voorgekomen dat door de raadsman van één der partijen aan een onderzoeksbureau de opdracht is verleend een steekproefonderzoek te verrichten onder de consumenten. Maar een dergelijke verwetenschappelijking is toch hoge uitzondering. Meestentijds volstaat de rechtspraktijk met het inwinnen van een deskundigenbericht of met het te hulp roepen van de toverformule: de algemene bekendheid. Zo kunnen we uit het in de *Nederlandse Jurisprudentie* gepubliceerde arrest van de Hoge Raad van 30 december 1977, *N.J.*, 1978, nr. 188, lezen dat het aangevochten vonnis van het Hof van Justitie van de Nederlandse Antillen de verwarring tussen de woordmerken Baccarat en Bacardi voor rum en likeur heeft ontkend. Apodictisch wordt geponeerd dat van algemene bekendheid is dat het woordmerk Bacardi

qua naam en faam een bijzondere en zekere exclusieve bekendheid geniet en niet is aan te nemen dat het publiek een variatie op juist dat woordmerk, in afwijkende vormgeving en entourage ingebed, daarmee in verband zal brengen. De uitspraak is vernietigd omdat naar het oordeel van de Hoge Raad geen aandacht was besteed aan het auditieve aspect, terwijl toch «bij merken voor rum en likeuren, welke produkten veelal mondeling plegen te worden verhandeld, onaannemelijk is dat deze merken als onderscheidend teken slechts betekenis hebben in verbinding met de door het Hof beslissend geachte vormgeving op de flessen». Het Hof zal de algemene bekendheid nu ten tweede male moeten gaan hanteren. Of zal een andere weg worden gevolgd om achter de meningen van de consumenten te komen?

Een rechtssociologisch onderzoek is niet alleen denkbaar, er is al eens in de Nederlandse rechtspraak een poging gedaan daartoe over te gaan. De rechter-commissaris van de Rotterdamse rechtbank wilde in een strafzaak tegen een verkoper van pornografie die wegens overtreding van art. 240*bis* Wetboek van Strafrecht werd vervolgd, opdracht geven aan het Nederlands Instituut voor Sociaal Sexologisch Onderzoek (NISSO) tot het instellen van een vooronderzoek ter verkrijging van verantwoorde meningscriteria welke zouden kunnen worden gehanteerd bij een nadien te houden publiekpeiling omtrent de vraag of de in beslag genomen bescheiden — beoordeeld naar de hier te lande heersende zeden, welke worden bepaald door de bij een belangrijke meerderheid van het Nederlandse volk op dit punt levende opvattingen — aanstotelijk voor de eerbaarheid zijn.

Aan deze verwetenschappelijking heeft de rechtbank in een beschikking van 26 februari 1973, *N.J.*, 1973, nr. 296, een einde gemaakt. Met het hoofdonderzoek — aldus de rechtbank — is zeker een jaar gemoeid, de kosten zijn aanzienlijk, terwijl «aan twijfel onderhevig is of de resultaten van een zodanig onderzoek in belangrijke mate kunnen bijdragen tot de oordeelsvorming van de rechter». Een soortgelijke redenering is enkele jaren later gevolgd door de rechter-commissaris van de Amsterdamse rechtbank aan wie door de rechtbank was opgedragen na te doen gaan of een wetenschappelijk verantwoord onderzoek mogelijk is met betrekking tot de vraag of de vertoning van de film «Deep throat» voor een aanmerkelijke meerderheid der Nederlandse bevolking aanstootgevend voor de eerbaarheid is. Ik moge daarvoor verwijzen naar het recente artikel van dr. mr. C.J. Straver in *N.J.B.*, 1978, 233 e.v.

Ik meen, Mijnheer de Voorzitter, voldoende gegevens te hebben verzameld om met enkele conclusies te kunnen komen. Er is, zo meen ik te kunnen vaststellen,

sprake van een toenemende verwetenschappelijking van de rechtspraak, zowel in kwantitatieve als in kwalitatieve zin. Die verwetenschappelijking houdt niet stil bij de rechtswetenschap maar strekt zich ook uit tot hulpwetenschappen. Maar er zijn grenzen.

Die grenzen worden deels door de doelmatigheid bepaald. De rechtspraak staat onder druk van termijnen. De wetgever, het bestuur, de rechter... zij kunnen zich niet de luxe veroorloven die de wetenschap geniet. De beslissing moet er komen, ook al bestaat de overtuiging dat met uitstel en nader onderzoek een beter resultaat zou zijn te bereiken. Het is trouwens niet alleen maar een kwestie van tijd. Wetenschappelijk onderzoek is ook kostbaar. De rechtspraak kan zich die kosten lang niet altijd permitteren. Zeker in civiele processen waarvan de kosten voor een belangrijk deel ten laste van particulieren komen, moet met dit aspect worden rekening gehouden. Het is dan ook begrijpelijk dat bestuurswetenschappelijk en rechtssociologisch onderzoek vooral wordt gevraagd ten behoeve van de wetgeving.

De verwetenschappelijking vindt daarnaast haar begrenzing in het karakter van de rechtspraak. Wetgeving, bestuur en rechtspraak komen daarin met elkaar overeen dat zij na een afweging van gegevens tot beslissingen — tot waardeoordelen — moeten komen die op allerlei manieren kunnen worden aangeduid maar die toch niet echt wetenschappelijk mogen heten. De rechtspraak heeft een eigen domein waar de wetenschap niet het laatste woord heeft. Er loopt tussen beide een grens. Laat mij, tot slot van deze rede, het verschil mogen weergeven in de woorden van mijn leermeester, promotor en vriend, mr. G.E. Langemeijer. In zijn *Inleiding tot de studie van de wijsbegeerte des rechts* (derde druk, 1973, p. 319) zegt hij van de werkzaamheid van de praktijkjurist:

Zij is geen wetenschap, want wat zij zoekt is iets anders dan waarheid, geen kunst, want zij streeft niet naar schoonheid en is gericht op de bevrediging van overwegend niet ideële belangen der mensen, ook geen techniek, want zij is meer dan enkel toepassing van vaststaande gegevens en ook is het doel, waaraan zij dienstbaar is, niet aan haar herwaardering onttrokken.

Wij behoeven haar daaromtrent niet minder te achten. Zij staat niet achter bij echte wetenschap in wat aan deze haar hoge menselijke waarde geeft, de ingespans en belangeloze toewijding aan een bepaalde geestelijke werkzaamheid. Daarbij komt dan dat zij om zo goed mogelijk volbracht te worden een grote mate van weten veronderstelt. Immers, hoe meer rechtsregels van eigen tijd en land en van elders men tot in de bijzonderheden van hun werking heeft gadegeslagen, hoe meer men de verhoudingen kent en doorvoelt, die bij een beslissing op het spel staan, hoe meer kans, dat men de beste beslissing vindt.

OPENINGSTOESPRAAK VAN PROF. MR. RIDDER RENÉ VICTOR VOORZITTER VAN DE VLAAMSE JURISTENVERENIGING

Het is mij een eer het XXVIIIe rechtskundig congres, ingericht door de Vlaamse Juristenvereniging, voor geopend te kunnen verklaren.

Met haar tweejaarlijkse congressen treedt de Vlaamse Juristenvereniging buiten de sfeer van de bestendige stille werking, die zij ontplooit ten bate van de gaafheid der Vlaamse rechtsbedeling en ten bate van de opbloei van onze Vlaamse rechtswetenschap. Met deze congressen treedt zij in de openbaarheid en heeft zij de gelegenheid rekenschap af te leggen van haar werking en synthetisch de vruchten van haar werkzaamheid te overzien.

Door het inrichten van deze rechtskundige congressen huldigt de Vlaamse Juristenvereniging een piëteitvolle traditie en heeft zij de gelegenheid aan de jongere juristen, die in de laatste jaren hun plaats hebben ingenomen in het Vlaams rechtsleven, in herinnering te brengen welke reusachtige betekenis, in vorige jaren, deze congressen hebben gehad, zowel voor de vervlaamsing van de rechtsbedeling in de Vlaamse provinciën als voor de ontwikkeling van de Nederlandstalige rechtswetenschap in ons land.

Velen van onze jongere juristen kunnen zich de toestand niet meer voorstellen die aanleiding heeft gegeven, in het jaar 1900, tot het houden, hier te Antwerpen, van het eerste Vlaams rechtskundig congres. Zij kunnen zich niet meer voorstellen dat in die tijd, heel de rechtsbedeling geschiedde in de Franse taal, dat enkel kleinere strafzaken en vrederechtszaken in het Nederlands behandeld konden worden, dat de jurisprudentie op het gebied van het burgerlijk recht en van het handelsrecht uitsluitend Frans was in alle rechtbanken van het Vlaamse land, dat de arresten van de hoven van beroep enkel in de Franse taal waren gesteld en dat voor deze hoven haast uitsluitend in het Frans diende te worden gepleit en eindelijk dat het Hof van Cassatie nog nooit één Nederlands arrest had uitgesproken.

Het leek wel hopeloos dat in die toestand verandering zou kunnen worden gebracht daar alle instrumenten voor een Nederlandstalige rechtspraak en voor een Vlaamse rechtswetenschap ontbraken. Er bestond geen hoger onderwijs in de rechten. Er bestonden geen rechtskrachtige Nederlandse wetteksten, geen Nederlandstalige rechtsliteratuur, geen Vlaamse juridische tijdschriften en de jonge Vlaamse jurist die zijn weg wilde maken in het rechtsleven had in de eerste plaats zijn geest om te buigen en ervoor te zorgen dat hij, hoofdzakelijk door een behoorlijke kennis van de Franse taal, een rol in dit rechtsleven zou kunnen vervullen.

Voor onze jongeren is het nu geschiedenis wanneer ze vernemen welke geweldige en ondankbare strijd ondernomen moest worden om hierin verandering te

brengen, welke pijnlijke incidenten zich hebben voorgedaan wanneer soms getracht werd onze eigen taal bij de rechtsbedeling te gebruiken, welk lastig en tijdrovend vertalingswerk er is moeten geschieden, hoe moedige parlementsleden zich hebben afgesloofd in de hitte van de politieke strijd om met geweldige moeite stukken wetgeving te veroveren die geleidelijk toch enige verbetering brachten en hoe stilaan sporadisch juristen de kracht vonden om, op enigszins schuchtere wijze, beperkte studiën of geschriften uit te werken in het Nederlands over rechtskundige onderwerpen, die het begin geweest zijn van onze thans zo bloeiende Vlaamse rechtsliteratuur.

In deze zware strijd hebben de rechtskundige congressen, die vanaf 1900 werden gehouden, een aanzienlijke rol vervuld.

De Bond der Vlaamse Rechtsgeleerden, voorganger van de Vlaamse Juristenvereniging, heeft er het initiatief toe genomen om het bewijs te leveren dat, in tegenstelling met de in die tijd zo breed verspreide opvatting, het Nederlands *wel* een taal is die geschikt is voor de beoefening van de wetenschap en van de *rechtswetenschap* in het bijzonder. En deze congressen hebben dan ook steeds een dubbel doel nagestreefd: in de eerste plaats het aanwakken van de strijd voor de vervlaamsing van het gerecht en in de tweede plaats, en gelijklopend ermee, de zorg voor de opbloei en de ontwikkeling van onze Vlaamse rechtswetenschap.

Hoe schamel de middelen ook waren die bij het eerste congres konden worden aangewend en hoe onbeholpen ook de pogingen die met zoveel goede wil werden ondernomen, kunnen wij thans met fierheid erkennen dat de geweldige opgang die het Vlaams rechtsleven en de Vlaamse rechtswetenschap sedert driekwart eeuw gekend hebben nog steeds hun oorsprong vinden in de Vlaamse rechtskundige congressen, in de bezieling die ervan uitging, in de onverdroten werkkraft die er zozeer werd aangewakkerd en in het rotsvast vertrouwen in de grote geestelijke kwaliteiten van ons volk, dat er zozeer tot uiting kwam.

En wanneer we thans bij dit XXVIIIe congres, even terugdenken aan het verleden en zien hoe de toestand thans geëvolueerd is, zijn we zo gelukkig te kunnen vaststellen hoe elk van deze congressen een mijlpaal geweest is in de ontwikkeling van het Vlaamse recht.

Terwijl vroeger geen enkel hoger onderwijs in de rechten bestond, wordt vandaag de rechtswetenschap gedoceerd in het Nederlands in onze vier universitaire faculteiten. De rechtspraak van laag tot hoog gebeurt thans uitsluitend in het Nederlands. De Vlaamse rechtswetenschap heeft een fantastische opgang gekend en de Nederlandstalige werken gewijd aan het recht zijn ontelbaar geworden en staan wetenschappelijk op zeer hoog peil. Nederlandstalige tijdschriften

verschijnen er thans op alle gebieden van het recht en zij die de vroegere toestand nog gekend hebben staan verstomd over de haast miraculeuse groei die de Vlaamse rechtswetenschap in de laatste halve eeuw heeft gekend.

Dat de Vlaamse rechtscongressen daartoe machtig veel hebben bijgedragen kan niet betwist worden en daarom is het de plicht van alle Vlaamse juristen, magistraten, advocaten, notarissen en bedrijfsjuristen aan deze congressen een eresaluut te brengen en hun traditie te bestendigen.

Doch ze hebben ook nog wel een andere betekenis en namelijk deze dat zij geschikt zijn om op de innigste wijze de goede verstandhouding, de solidariteit en de vriendschap tussen alle juristen te verstevigen. Vooral in deze tijd, waarin zoveel belangrijke, en zelfs gevaarlijke betwistingen zich in de rechtswereld voordoen, heeft de geest van saamhorigheid en van verstandhouding tussen de verschillende groepen juristen een aanzienlijk belang en vormt deze geest in onze Vlaamse rechtswereld een onontbeerlijke lichtbaken.

Onze hartelijkste dank gaat dan ook naar al de aanwezigen die dit XXVIIIe Vlaamse rechtscongres wel willen bijwonen, in een geest van eerbied voor de traditie, van geloof in de grote wetenschappelijke mogelijkheden van ons Vlaamse rechtsleven, in een geest van vlijtige werklust en van broederlijke vriendschap.

Mijn dank gaat ook naar allen die dit congres hebben mogelijk gemaakt.

In de eerste plaats naar het beheer van de Universitaire Faculteiten Sint-Ignatius, dat ons deze prachtige lokalen wel ter beschikking heeft willen stellen. U, Z.E. Pater Rector, zijn we hiervoor in de hoogste mate dankbaar en Uw persoonlijke aanwezigheid op deze zitting is voor ons een eer die wij naar volle waarde hoogschatten.

Ik dank ook de inrichtingen, namelijk de universiteiten en de balies, die voor dit congres materiële steun hebben willen verlenen.

Zeer bijzonder gaat mijn dank naar prof. Raymond Derine, die de zeer zware taak van het voorzitterschap van dit congres wel op zich heeft willen nemen. Hij heeft zich sedert geruime tijd reeds ten volle ingezet om de wagen op de sporen te plaatsen opdat hij veilig zijn doel zou bereiken. Hij heeft de preadviseurs weten te vinden en met hen een drukke correspondentie onderhouden. Hij is erin geslaagd voor elke sectie de medewerking te bekomen van bijzonder bevoegde voorzitters en secretarissen, die ik ook voor hun zo gewaardeerde medewerking zeer erkentelijk ben.

Wij weten maar al te goed hoe druk prof. Derine het heeft door het vervullen van zijn universitaire taken en het tot stand brengen van zijn wetenschappelijk werk, naast de intense activiteit die hij nog op zo vele andere gebieden aan de dag legt. Hij moge verzekerd zijn van onze zeer oprechte dankbaarheid. En in deze dank aan prof. Derine betrekken wij zijn medewerkers die hem hun onontbeerlijke bijstand hebben verleend nl. al-

gemene secretarissen van de Vlaamse Juristenvereniging prof. Karel Van Baarle en mr. Magda Claesen en tevens de secretaris van het inrichtend comité mr. Jean Laenens, assistent aan de Universiteit te Antwerpen, die prof. Derine zeer actief ter zijde heeft gestaan.

Het spreekt vanzelf dat deze zeer bijzondere dank ook gaat naar de verschillende geleerden die er wel in hebben willen toestemmen ons de preadviezen te bezorgen waarvan U kennis hebt genomen en die in de sectievergaderingen ter bespreking worden gelegd.

De thema's die door het bestuur van de Vlaamse Juristenvereniging werden uitgekozen om ze op dit congres te behandelen zijn innig verwant met de actualiteit en betreffen problemen die in het midden staan van de belangstelling der juristen.

«Het tuchtrecht en het tuchtrechtelijk procesrecht» werd behandeld door de heren Koen Baert en Philip Leroy, assistenten aan de rijksuniversiteit te Gent. Professor Lambrechts, der universiteit te Antwerpen, schreef een verhandeling over «De verbetering van het administratief contentieux». De heer Jan Delva, raadsheer in het Hof van Cassatie, heeft ons een uitgebreid en schitterend gedocumenteerd preadvies bezorgd over «De civielrechtelijke aspecten van de overheidsaansprakelijkheid», terwijl over het zeer actueel vraagstuk van «Het toezicht op de uitvoering van de straf» gepreadviseerd werd door de heren Eliaerts, docent aan de Vrije Universiteit te Brussel, en Rozie, assistent aan de universiteit te Antwerpen.

U hebt de gelegenheid gehad de waarde van deze preadviezen te schatten en vastgesteld dat ze aanleiding zullen geven tot een vruchtbare bespreking.

Ik ben de preadviseurs zeer dankbaar voor het belangrijk wetenschappelijk werk dat zij geleverd hebben en niet minder omdat zij zich de inspanning getroost hebben hun preadviezen tijdig in te dienen, opdat zij rustig door de deelnemers aan het congres zouden kunnen worden bestudeerd en op grondige wijze besproken.

Sta mij toe, geachte vergadering, hierbij tevens mijn tevredenheid uit te drukken over het feit dat vertegenwoordigers van de rechtsfaculteiten van onze vier universiteiten medegewerkt hebben aan deze wetenschappelijke prestatie.

Uiteindelijk wens ik nog in het licht te stellen dat vanaf hun tot stand komen, driekwart eeuw geleden, De Vlaamse rechtskundige congressen er steeds ten zeerste de nadruk op gelegd hebben dat er innige samenwerking diende te bestaan tussen de Vlaamse rechtswetenschap in ons land en de zo hoogstaande Noordnederlandse rechtswetenschap.

Steeds zijn de Vlaamse juristen er zich van bewust geweest welke schat van wetenschap er in Noord-Nederland beschikbaar was, waaruit de Vlamingen rechtstreeks kunnen putten. Zij zijn er steeds diep van overtuigd geweest dat er op het gebied van het geestelijk leven geen grens loopt door het aloude hertogdom Brabant en dat de eenheid van de rechtswetenschap in

ons land en bij onze noorderburen een van de doeleinden is die wij, vooral te onzen bate, met hardnekkigheid moeten nastreven.

Vele Nederlandse juristen delen deze overtuiging en hebben steeds een brede belangstelling getoond voor hetgeen op rechtskundig gebied in Vlaanderen geschiedde en regelmatig is het gebeurd dat Nederlandse geleerden ons de eer aandeden als sprekers op onze rechtskundige congressen op te treden.

Ook dit jaar hebben wij het genoegen prof. J.M. Polak, een van de meest vooraanstaande Nederlandse juristen, hoogleraar, rector, en thans lid van de Nederlandse Raad van State, als spreker op de slotvergadering van dit congres te kunnen begroeten. Wij hebben steeds bij prof. Polak de meest intense belangstelling kunnen ondervinden voor het Vlaams rechtsleven en zeer dikwijls is hij reeds in ons midden aanwezig geweest en hebben wij kunnen genieten van zijn diepe rechtskennis, zijn scherpe juridische geest en heeft hij ons vanuit het hart de sympathie betuigd van de

Noordnederlandse juridische wereld. Wij zijn hem dan ook ten zeerste dankbaar omdat hij vandaag andermaal in ons midden heeft willen zijn en op onze slotvergadering een rede zal houden over «De verwetenschappelijking van de rechtspraktijk» die ons andermaal de gelegenheid zal geven zijn grote gaven te bewonderen; deze aanwezigheid zal in belangrijke mate bijdragen tot het verstevigen van de innige band tussen de juristen van Noord en Zuid.

Moge ik besluiten met een wens.

Wanneer heden in veel juridische middens, en vooral bij de jongeren, op roekeloze wijze de stelling wordt geproclameerd dat de toekomst van onze rechtsbedeling en van onze rechtswetenschap zal worden bepaald door een geest van politiek engagement, dan is het mijn wens dat deze geest op dit congres niet tot uiting zal komen en dat onze besprekingen de geest zullen ademen van de onpartijdigheid en de sereniteit, die steeds traditioneel de voorwaarden zijn voor hoogstaande en warm-menselijke juridische arbeid.

REDE VAN PROF. L. BRUYNS S.J., RECTOR VAN DE U.F.S.I.A.

Het is voor mij een eer en bijzonder genoegen als rector van de Universitaire Instelling Sint-Ignatius U welkom te mogen heten op het 28e Congres van de Vlaamse Juristenvereniging.

Bij het bestuderen van de preadviezen voor dit congres werd ik getroffen door het belang van de behandelde onderwerpen in het licht van wat in onze maatschappij blijkbaar voor de deur staat.

De technologische ontwikkeling die van vitaal belang is in een klein land als het onze, gebed in een Europese en internationale concurrentie en uitwisseling, zal haast onvermijdelijk tot gevolg hebben: enerzijds het steeds groeiende overwicht van de mensen die bekwaam zijn het produktieapparaat te bedienen, in stand te houden en uit te breiden; anderzijds het belang van de steeds toenemende massa werkzoekenden, alsook de verkapte overname van bedrijven in moeilijkheden, die de overheid zullen dwingen op aanzienlijke wijze in te grijpen in domeinen waarin zij voordien slechts een regulerende en complementaire rol vervulde. Ook de activiteiten die niet door structurele of tijdelijke economische problemen geraakt worden, zullen zich moeten aanpassen of inpassen in het geheel van een maatschappij waar de rol van de overheid predominerend wordt of zelfs reeds is.

Bovendien worden wij meer en meer doordrongen van de waarde van de gelijke of gelijkwaardige bijdrage van alle participerende geledingen in ons sociaal en economisch gebeuren en mag dan ook verwacht worden dat de overheid steeds meer aandacht zal moeten

besteden aan deze participerende eenheden en aan de rol die zij wensen te vervullen.

Tegen deze achtergrond gezien lijkt mij daarom het thema van dit congres en het behandelde onderwerp volledig naar de toekomst gericht.

Voor wat de meest ontwikkelden van onze maatschappij betreft, toont U in Uw besprekingen omtrent het tuchtrecht een grote werkelijkheids- en actualiteitszin: U stelt zich niet de vraag naar het bestaansrecht van de betreffende groeperingen, korpsen en instituten, omdat dit een politiek en geen juridisch probleem is, maar U stelt wel degelijk en realistisch de problemen: ik citeer: «tekortkomingen vanwege de groeperingen worden niet gesanctioneerd. Zelden bestaat een gecodificeerd geheel van rechten, plichten en sancties.» U bespreekt de mogelijkheid, uit objectiviteitsoverwegingen, om de rechtspraak te scheiden van het besloten en geïnteresseerde beroepsmilieu en drukt dit uit door de mening dat bij tuchtervolgving van de vrije beroepen, de bevoegdheid van opsporing en aanklacht moeten worden gescheiden van de bevoegdheid tot beslissing.

Ik meen dat Uw zorg om de verhouding tussen de bestaande orde en de regerende partij aan een onderzoek te onderwerpen, ten zeerste de aandacht verdient en dat de gemeenschap en de betrokken enkelingen er U dank zullen voor weten dat in deze delicate en dringende problemen, licht en leiding worden verschaft.

Op dit individueel vlak van de rechtsbescherming van de enkeling, en Uw bezorgdheid om de «gevallenen»

burger, met mate en respect te behandelen, onderzoekt U ook welke de bijdrage en de tussenkomst van het gerecht kan zijn bij de strafuitvoering.

U zal nagaan hoe onze maatschappij op dit vlak evolueert, zowel bij de vervolging, de veroordeling en de strafuitvoering. Ik meen te vermoeden dat U op dit vlak innoverende maatregelen voorstelt en de verantwoordelijkheid van de beoordelende en uitvoerende partijen veel verder trekt dan tot nu toe het geval was.

Voor wat de toekomst van onze maatschappij betreft, lijken mij de preadviezen betreffende de verbetering van het administratief contentieux en de overheidsaansprakelijkheid bijzonder belangrijk. Bovendien lijken beide studies elkaar als noodzakelijke delen aan te vullen: ik begrijp immers dat uw besluiten betreffende de aansprakelijkheid van de overheid slechts effectief zullen zijn indien wordt ingegaan op de verbetering van het administratief contentieux.

Het zal mij ten zeerste interesseren te vernemen welke Uw conclusies zijn op de vragen die ik in de preadviezen lees: dit vooral wanneer men enerzijds weet wat soms in de werkelijkheid gebeurt, en anderzijds wat in volgende teksten te lezen staat:

«De justitiële rechter kan ertoe gebracht worden de motivering van de overheidsbeslissing, alsmede haar conformiteit met het doel en de geest van de toegepaste rechtsregel te toetsen.

«Wie hem (de rechter) dit appreciatierecht ontzegt, sluit de ogen voor het gevaar van administratief wanbeleid. Dat gevaar is niet denkbeeldig wanneer het de overheid vrijstaat te pas en te onpas, zonder toezicht, haar reglementaire activiteit door te voeren, onder voorwendsel dat zij handelt in het algemeen belang, waarvan zij naar willekeur de normen bepaalt.»

U gaat zo ver de vraag te stellen niet alleen naar de verantwoordelijkheid voor gestelde daden, maar ook naar het onderzoek in welke mate de overheid aan haar plichten voldoet of te kort komt door het niet ten uitvoer leggen van beslissingen of besluiten en door het niet gebruik maken van bevoegdheden.

Ik lees met veel interesse dat U zich bezint over de gevolgen van «verzuim van beslissing, en verzuim van uitvoering», beide volwaardige aansprakelijkheidsgronden, zowel bij niet-uitvoering van de wet als bij niet-uitvoering van een koninklijk besluit.

U gaat blijkbaar nog verder wanneer U onderzoekt of «onrechtmatig overheidsverzuim mogelijk is, ook bij ontstentenis van wettelijk voorgeschreven termijn

tot uitvaardiging van een verordening». U stelt de vraag, zowel voor het geval dat een tijdstip voor het nemen van uitvoeringsmaatregelen aangegeven is als wanneer dit ontbreekt, naar de gevolgen van een ontstentenis van de genomen beslissing. In het preadvies lees ik immers: «Zelfs in de gevallen waarin aan de uitvoerende macht geen termijn door een wetbepaling is voorgeschreven om een verordening uit te vaardigen [zo preciseerde de cassatierechter] kan het verzuim een verordening te treffen, bij toepassing van de artikelen 1382 en 1383, tot schadeloosstelling aanleiding geven, wanneer daardoor schade werd veroorzaakt.»

Maar deze verregaande verantwoordelijkheid kan dan blijkbaar niet doelmatig ingeroepen worden, wanneer geen wijzigingen gebracht worden aan het administratief contentieux. Niet alleen wordt de vraag gesteld naar een preventieve bescherming van de enkeling en van de betrokkenen, met het tweevoudig doel van versterking van de positie van de enkeling t.o.v. de overheid en de verbetering van de doelmatigheid van de besluitvorming bij het bestuur. U stelt ook vragen betreffende de curatieve bescherming tegen een overheidsop treden. En dit niet alleen door een beoordeling van de beslissing maar door het onderzoek van de maatregelen die de overheid kunnen dwingen tot uitvoering van de uitspraken.

U denkt aan de mogelijkheid van kort geding op administratief vlak en de schorsing van de tenuitvoerlegging in welbepaalde omstandigheden. U haalt daarbij de rechtspraak en gewoonten aan van onze buurlanden, waar dergelijke mogelijkheden blijkbaar meer dan in onze gewesten kunnen worden doorgevoerd.

Enkel en alleen een overzicht van deze zeer belangrijke, doch slechts enkele punten, bewijzen ten overvloede het belang van dit congres, niet alleen voor Uzelf, juristen en deelnemers, maar voor heel de gemeenschap.

U onderstreept terecht dat het gerecht gericht is, niet naar binnen, maar naar buiten, als een waarborg voor de burgers en de instellingen van het land.

Het onderwerp dat U zal behandelen en de maatregelen die U zal voorstellen wijzen naar de toekomst en naar een verbetering die voor de brede gemeenschap van uiterst groot belang lijkt.

Ik wens dan ook van harte dat uw besprekingen met succes bekroond worden en dat dit 28e congres van de Vlaamse Juristen eens te meer een substantiële bijdrage zal leveren voor de maatschappij en haar leden.

ALGEMEEN VERSLAG OVER HET XXVIIIe RECHTSCONGRES VAN DE VLAAMSE JURISTENVERENIGING

«Le printemps, c'est le bonheur dans l'air», lezen we in de Livre d'Or de la Comtesse Diane. En een stukje van dit geluk vindt de rechtgeaarde jurist ongetwijfeld in de tweejaarlijkse congressen, festi-

nijnen naar hart en geest, die traditiegetrouw doorgaan op één van de schaarse dagen, waarop de lente zich van haar lichtste, blauwste, feestelijkste zijde toont.

Gastheren waren eens te meer de Universitaire Faculteiten Sint-Ignatius te Antwerpen. En terwijl wel eens met heimwee werd gedacht aan de ingetogen binnentuin van het aloude Hof van Liere, werd evenzeer de esthetische efficiëntie bewonderd van de nieuwe gebouwen, die ditmaal het decor vormden voor de activiteit van ruim tweehonderd congressisten, op de openingszitting door stafhouder Ridder R. Victor, voorzitter der Vlaamse Juristenvereniging, in hartelijke woorden welkom geheten.

De voorzitter wees erop dat de Vereniging, door haar tweejaarlijkse congressen, in de openbaarheid treedt, om rekenschap af te leggen van haar constante werking, en de resultaten van haar activiteiten in het verleden te overzien.

Hij bracht aan de jongere juristen de strijd in herinnering, die moest worden gestreden om de vervlaamsing van de rechtsbedeling en de ontwikkeling van een Nederlandstalige rechtswetenschap te bereiken.

Vanaf 1900 speelden de congressen van de Bond der Vlaamse Rechtsgeleerden — later Vlaamse Juristenvereniging geheten — hierbij een belangrijke rol. Op deze congressen en uit de wetenschappelijke resultaten ervan bleek dat de Nederlandse taal wel degelijk geschikt is als instrument van rechtsbeoefening, en bovendien vormden de rechtscongressen een bron van bezieling en aanmoediging voor al degenen, die zich met zoveel inzet aan een aanvankelijk hopeloos lijkende taak wijdde.

De voorzitter noemde het dan ook een plicht voor alle Vlaamse Juristen de traditie van de congressen te bestendigen en hun wetenschappelijk peil te handhaven.

Hij dankte de Universitaire Faculteiten Sint-Ignatius, in de persoon van hun rector, prof. L. Bruyns, prof. R. Derine, die eens te meer de zware taak van Congresvoorzitter aanvaardde en zich sinds maanden inzette om het welslagen van deze dag te waarborgen, de poadviseurs, voorzitters en secretarissen der diverse secties, mr. K. Van Baarle, afscheidnemend secretaris-generaal, in goede en kwade dagen onverstoort op de bres voor de Vereniging, mr. J. Laenens, secretaris van het inrichtend comité, de man met wie de materiële organisatie van dit congres stond of viel, universiteiten en balies, die daadwerkelijke steun verleenden.

De voorzitter wijdde piëteitsvolle woorden aan de nagedachtenis van prof. Van Hoestenbergh, bestuurslid van de Vereniging, die actief aan de voorbereiding van het congres deelnam, en voor enkele maanden is overleden.

Ten slotte wees hij op de noodzaak van samenwerking tussen Noord en Zuid, die elke grens door het aloude hertogdom Brabant moet opheffen. Als vertegenwoordiger van de belangstelling en de sympathie van de Noordnederlandse rechtswereld begroette de voorzitter prof. J.M. Polak, thans lid van de Nederlandse Raad van State, die hij in hartelijke woorden dankte als feestredenaar het woord te willen voeren op de plenaire vergadering.

Tegenover de opinie dat de toekomst van de rechtswetenschap zal worden bepaald door een geest van politiek engagement, stelde de voorzitter de hoop dat de activiteiten van de Vlaamse Juristenvereniging onverminderd zouden verlopen in een geest van wetenschappelijkheid en sereniteit, en deze inspiratie wenste hij bijzonder aan de werkzaamheden van dit congres toe.

Prof. L. Bruyns, rector van U.F.S.I.A., heette hierna de vergadering welkom.

In een scherpzinnige rede ontleedde hij de krachtlijnen van de thema's der sectievergaderingen.

Hij besloot met de overwegingen dat gemeenschap en enkelingen de Vereniging dank zullen weten voor haar bezorgdheid betreffende het delicate probleem van het tuchtrecht, dat de inhoudelijke evolutie van vervolging, straf en strafuitvoering een toenemende verantwoordelijkheid van de beoordelende partij zal tot gevolg hebben, dat de conclusies van het congres betreffende de overheidsaansprakelijkheid, in een maatschappij, waarin de rol van de overheid steeds belangrijker wordt, slechts effectief zullen kunnen zijn zo een verbetering van het administratief contentieux wordt doorgevoerd. In de optiek dat het gerecht naar buiten gericht dient te zijn, naar de toekomst en naar permanente verbetering en verfijning, hoopt prof. Bruyns dat dit congres een substantiële bijdrage tot dit doel zal mogen leveren.

Prof. Derine begroette met vreugde de sterke juridische interesse, die uit de rede van de econoom prof. Bruyns bleek.

Hij noemde het een genoegen en een voorrecht voor de tweede maal een rechtscongres van de Vlaamse Juristenvereniging te Antwerpen te mogen voorzitten.

In hartelijke bewoordingen dankte ook hij de scheidende secretaris-generaal, mr. K. Van Baarle, voor zijn buitengewone toewijding gedurende zoveel jaren.

Hij betuigde tevens zijn dank aan prof. Bruyns, rector, en aan de heer Tegenbos, hoofd van de dienst public relations van U.F.S.I.A., verder aan alle balies, universiteiten, privé-ondernemingen, en het stadsbestuur van Antwerpen, die de organisatie van het congres mogelijk maakten.

Een bijzonder woord van dank richtte hij tot de secretaris van het Inrichtend Comité, Mr. J. Laenens, en diens echtgenote.

Tenslotte wenste hij alle deelnemers een zo vruchtbare als aangepaste congresdag toe bij de besprekingen betreffende de vier congres thema's: Tuchtrecht, Het administratief contentieux, Civielrechtelijke aspecten van de overheidsaansprakelijkheid, en Toezicht op de uitvoering van de straf.

Elk der aanwezigen vond hierna in één of meer der sectievergaderingen de oplossing of althans een verhelderende benadering van een rechtsthema, dat hem na aan 'et hart lag, en dat met animo ter discussie werd gelegd.

Na de lunch werden de besprekingen met zoveel gloed hervat, dat weldra duidelijk werd dat de moeilijkste taak van voorzitter en verslaggevers der secties erin zou bestaan uit de vloed van mededelingen en suggesties de belangrijkste te distilleren.

Op de plenaire vergadering mocht de congresvoorzitter minister van Justitie Van Elsanle begroeten, en hem danken voor de belangstelling, die hij aldus voor de activiteiten van de Vereniging betuigt.

Hierna stelde hij de feestredenaar, prof. J.M. Polak, voor: sinds vele jaren een trouwe gast op congressen zowel van Noordnederlandse als van Vlaamse juristen, die er, met zijn rijke ervaringen van rechter, hoogleraar, lid van de Nederlandse Raad van State, lid van allerlei ministeriële comités en medewerker aan talrijke wetenschappelijke tijdschriften, met groot gezag kan spreken.

Prof. Polak hield dan een opmerkelijke rede over «Verwetenschappelijking van de rechtspraktijk».

De rechtspraktijk heeft steeds invloed ondergaan van de rechtswetenschap. Uitwendige bewijzen hiervan noemt spreker de vele contacten van de rechtspraktijk met universitaire medewerkers, het inrichten van post-academische cursussen door de universiteiten. Ook intern is er invloed van de rechtswetenschap: vele rechterlijke uitspraken worden geveld na bestudering en op basis van gegevens van de rechtsliteratuur.

De invloed van de wetenschap op de rechtspraktijk neemt toe, mede ten gevolge van het steeds groter belang van de B-wetenschappen van medische en technische aard. Er bestaat een kwantitatieve én kwalitatieve toename van de invloed van deze wetenschappen; beoefenaars ervan worden geraadpleegd, ook door de wetgever, inzake abortus, euthanasie en dergelijke. Ook de sociale wetenschappen beïnvloeden wetgeving en rechtsbedeling. Zo werd onlangs, op verzoek van de wetgever, in Nederland een onderzoek bij de bevolking gehouden, onder de leiding van beoefenaars van sociale wetenschappen, naar de beoordeling van een wetsontwerp betreffende het erfrecht van de langstlevende echtgenoot.

De rechter moet gebruik maken van de verworvenheden van de rechtssociologie, en zal, zo hij het opportuun oordeelt, een sociologisch onderzoek betreffende bepaalde vraagpunten doen uitvoeren.

Zijn rijk met voorbeelden geïllustreerd betoog besloot prof. Polak met de vaststelling dat, hoewel verwetenschappelijking vaak wenselijk, soms zelfs noodzakelijk is, er in de rechtspraktijk ook grenzen aan moeten worden gesteld, opgelegd door bekwamen voor doelmatigheid — men moet rekening houden met termijnen, er moet een beslissing komen, ook al zou uitstel en rechtssociologisch onderzoek misschien een beter inzicht verschaffen —, en voortvloeiend uit het karakter van de rechtspraktijk — men wil tot waardeoordelen komen, die niet echt wetenschappelijk moeten heten, en niet noodzakelijk aan herwaardering onttrokken zijn.

Prof. Derine was de tolk van de vergadering toen hij de eminente feestredenaar dankte, en zijn aanwezigheid en woorden beschouwde als een exponent van de juridische samenwerking tussen Noord en Zuid, waarvoor prof. Polak sinds jaren ijvert.

Nadat hij opnieuw zijn dank had betuigd aan preadviseurs, sectievoorzitters en secretarissen, werden de conclusies, waartoe de besprekingen in de diverse secties leidden, aan de vergadering meegegeeld. De teksten hiervan worden afzonderlijk in dit nummer van het *Rechtskundig Weekblad* opgenomen.

Stafhouder Ridder R. Victor had eens te meer het laatste woord. Hij verheugde zich over de belangwekkende activiteit en conclusies van dit congres, en hoopte dat andermaal deze conclusies invloed zouden mogen uitoefenen op wetgeving en rechtsbeoefening.

Hij prees zich gelukkig een eminente feestredenaar uit Nederland te hebben kunnen beluisteren, en legde nogmaals de nadruk op de

noodzaak van samenwerking tussen Noord en Zuid. In dit verband lichtte hij het initiatief toe van het *Rechtskundig Weekblad* een stichting in het leven te roepen, die wetenschappelijke studies van vergelijkend recht van Noord en Zuid zal onderzoeken en honoreren.

Op het volgende rechtscongres, te Brussel, zal voor de eerste maal een prijs van deze stichting worden uitgereikt.

In het welige huis van meester Nicolaas Rockox was er vreugde om schoonheid, spijs en drank van toen én nu, maar vooral om de vriendschap — van alle tijden —, levend doorheen deze dag als de wijnrank in de blanke binnentuin.

M. Claesen

VERSLAGEN VAN DE WERKZAAMHEDEN EN RESOLUTIES

Sectie I — HET ADMINISTRATIEF CONTENTIEUX

1. Het bestuursgeschil vergt een ruime begripsbepaling : als zodanig moet beschouwd worden elk geschil omtrent handelingen van een administratieve overheid.

2. Het is niet noodzakelijk afstand te doen van het juridictioneel pluralisme mits volgende restricties :

- a) alle geschillen met administratieve overheden moeten uiteindelijk worden beslecht door rechters die de wezenlijk met de rechtsprekende functie verbonden garanties van onafhankelijkheid en onpartijdigheid bieden ;
- b) de bevoegdheidsregeling moet worden gerationaliseerd ;
- c) alle aspecten van een geschil moeten door *dezelfde rechter* worden behandeld, zodat er geen tegenstrijdigheid van beslissingen kan ontstaan.

3. Het is onontbeerlijk een volledige inventaris te hebben van de bestaande administratieve rechtscolleges.

4. Met inachtneming van het voorafgaande is het niet a priori noodzakelijk dat systematisch alle bevoegdheden van bestaande administratieve rechtscolleges aan administratieve rechtbanken van eerste aanleg zouden worden toegewezen. Elk geval moet afzonderlijk worden beoordeeld.

Er moet alleszins een betere onderbouw van administratieve rechtscolleges, onder het niveau van de Raad van State, worden tot stand gebracht, mits de vereiste waarborgen wat de recrutering en de procedure betreft.

Daarbij moet, waar nuttig en nodig, gestreefd worden naar samenbundeling van, thans overdreven, verspreide specialisaties.

5. Fundamentele regels in het domein van de niet-contentieuze administratieve procedures dienen niet alleen te blijken uit de rechtspraak, maar kunnen desgevallend ook worden vastgesteld in wetgevende bepalingen.

6. Met betrekking tot de administratieve rechtscolleges moeten bepalingen worden vastgesteld, waardoor het hun mogelijk wordt beslissingen te nemen in kort geding, teneinde voorlopige en bewarende maatregelen te treffen en de schorsing te bevelen van de ten uitvoerlegging van de betwiste handelingen.

7. Met betrekking tot de tenuitvoerlegging van de uitspraken van administratieve rechtscolleges moeten voorzieningen worden getroffen, b.v. door meer precieze aanwijzingen daaromtrent te ver-

strekken in de uitspraken zelf, door het bepalen van dwangsommen, door het toezicht op de uitvoering en door een jaarlijks rapport aan het Parlement.

Er is ook melding gemaakt van een mogelijke strafrechtelijke en burgerlijke aansprakelijkheid van degenen die nalaten de uitspraak uit te voeren.

G. Schoeters

Sectie II — TUCHTRECHT

Terreinverkenning : ingewikkeldheid van het probleem.

1. In een oeverloos terrein zoals het tuchtrecht moet allereerst duidelijk gesteld worden welke de grenzen van de discussie zijn. In overeenstemming met het preadvies werd het terrein op een tweevoudig gebied beperkt :

- a) het aspect «materieel tuchtrecht» wordt buiten beschouwing gelaten, alsmede de vraag naar een rechtvaardigingsgrond en het wezen van het tuchtrecht zelf. De bestaande toestand wordt als uitgangspunt genomen en besproken vanuit het aspect tuchtprocesrecht, m.a.w. de procedure met betrekking tot het tuchtrecht ;
- b) zelfs dit beperkte terrein van het tuchtprocesrecht wordt nog beperkt tot het tuchtproces in verband met de *beroepsuitoefening*. Zeer grote terreinen worden uit de discussie uitgesloten (tuchtrecht in verband met de sport, het verenigingsleven...).

2. In dit aldus beperkte domein kan men nog niet spreken van één tuchtprocesrecht, het tuchtprocesrecht van bijna elke beroep is verschillend. Met het oog op een voldoende differentiëring van de voor te stellen wijzigingen heeft de sectie gemeend twee soorten groepen van tuchtprocesrecht te mogen onderscheiden :

- a) een eerste groep is het tuchtprocesrecht binnen juridische beroepen en binnen niet-juridische beroepen. Voor een behoorlijke organisatie van het tuchtprocesrecht zal men vooral oog moeten hebben voor de groep van de niet-juridische beroepen, omdat deze minder vertrouwd zijn met o.m. het beginsel van de rechten van verdediging...De hierna volgende voorstellen moeten in die zin genuanceerd en toegepast worden.
- b) een tweede groep betreft het tuchtprocesrecht binnen de hiërarchisch georganiseerde beroepen (vb. in ministeriële departementen, het openbaar ministerie, het leger) en het tuchtprocesrecht van de vrije beroepen (geneesheren, architecten...). Bij de hiërarchisch inge-

richte beroepen komt naast het aspect tuchtrecht ook nog de taak van de hiërarchische overste om maatregelen te nemen die onmiddellijke uitvoering hebben, waardoor zij de goede werking van de betrokken dienst kan waarborgen. De hiernavolgende voorstellen moeten in die zin genuanceerd worden, dat deze bevoegdheid van de hiërarchische overste onverkort blijft.

Autonomie van het tuchtprocesrecht

3. De vraag naar de autonomie van het tuchtprocesrecht komt neer op de vraag of deze materie als eigen rechtstak autonoom dient te blijven functioneren, dan wel of dit recht dient overgedragen te worden aan speciaal daartoe opgerichte rechtscolleges, dan wel aan de gewone rechter.

4. Het voorstel Vandekerckhove (R. Vandekerckhove, *Geschillen van bestuur. Hervorming van het administratief contentieux*, Werknota, 1976) om het tuchtprocesrecht toe te vertrouwen aan nieuw op te richten administratieve rechtscolleges kon de instemming van de sectie niet bekomen. Men was van oordeel dat de beroepseigenheid, die in het tuchtrecht zeer sterk aan bod komt, zou teloor gaan.

5. Een voorstel van een lid van de sectie om het tuchtprocesrecht in twee facetten te splitsen :

- het nemen van de tuchtbeslissing door een beroepsgenoot (of beroepsgenoten)
- de volledige juridische bescherming tegen deze beslissing voor de gewone rechter
- kon om dezelfde reden geen instemming verkrijgen van de sectie.

6. De grote meerderheid van de sectie was van oordeel dat het tuchtprocesrecht zo nauw aansluit bij het materieel tuchtrecht, dat de autonomie van het tuchtrecht moet weerspiegeld worden in de autonomie van het tuchtprocesrecht. Binnen deze autonomie kan dan gezocht worden naar een behoorlijke bescherming van de betrokken belangen, zowel wat betreft de samenstelling van het tuchtcollege als de rechtspleging.

Samenstelling van het tuchtcollege

7. In het algemeen moet gesteld worden dat het tuchtcollege (en/of tuchtoverheid) deskundig moet zijn en onafhankelijk moet kunnen oordelen.

8. Wat de onafhankelijkheid betreft stelt zich de vraag of beroepsgenoten a priori over voldoende onafhankelijkheid beschikken. De sectie was in het algemeen van oordeel dat de onafhankelijkheid in het gedrang wordt gebracht wanneer het tuchtcollege gerecruteerd wordt in een te kleine of te gesloten groep. Wil men de onafhankelijkheid garanderen, dan moet de groep, waaruit het tuchtcollege wordt gekozen voldoende ruim en groot zijn.

9. De deskundigheid als tuchtcollege treedt naar voor op een dubbel vlak. Enerzijds gelet op de nauwe band van het tuchtrecht met het tuchtprocesrecht is er een deskundigheid in de beroepssfeer vereist. De aanwezigheid van beroepsgenoten kwam de sectie als een *conditio sine qua non* voor. Deskundigheid is tevens vereist op juridisch vlak. De tuchtoverheid moet bekwaam zijn de basisbeginselen van het geldend procesrecht (inclusief tuchtprocesrecht) te eerbiedigen. De aanwezigheid van juristen in het tuchtcollege lijkt dan ook een noodzaak.

De sectie was van oordeel dat in eerste aanleg het college hoofdzakelijk uit beroepsgenoten zou bestaan mits bijstand van een jurist, terwijl voor wat het hoger beroep betreft de unanieme wens werd geformuleerd dat de raad uit een meerderheid van juristen zou bestaan.

10. De sectie was van oordeel in het algemeen geen regels te kunnen formuleren van onverenigbaarheid voor beroepsgenoten als

lid van het tuchtcollege. Daarentegen was men van oordeel dat de wrakingsgronden (individueel en voor elk geval afzonderlijk) ruimer dienden geformuleerd te worden dan in art. 828 Ger.W.. Zij dienen nochtans op voorhand te worden vastgelegd.

11. Een bepaald lid van de sectie stelde voor het tuchtcollege uit te breiden tot andere leden dan de beroepsgenoten en juristen. Er werd op gewezen dat de tuchtoverheid in aanzienlijke mate bijdraagt tot het concept van de beroepsuitoefening, een aspect dat vanzelfsprekend niet alleen de beroepsgenoten maar de sector van de «gebruikers» interesseert. De sectie meende dit voorstel niet te kunnen bijvallen. De aanwezigheid van een magistraat van de rechterlijke orde in het tuchtcollege moet een voldoende tegenwicht vormen.

Tuchtaanklacht en tuchtonderzoek

12. De sectie was van oordeel dat de huidige toestand waarin het tuchtcollege én het onderzoek én de aanklacht formuleert én de beslissing neemt, niet bevordelijk is voor een serene rechtspraak. Teneinde de kwaliteit van de tuchtspraak te verhogen werd voorgesteld uit het tuchtcollege een lid te belasten met het onderzoek en de aanklacht, terwijl dit lid niet zou deelnemen noch aan de beraadslaging noch aan de beslissing over een tuchtsanctie.

De rechtspleging

13. De sectie drukte de wens uit dringend in het tuchtprocesrecht een aantal minimum vereisten op te nemen om de rechten van de verdediging effectief te beschermen :

- a) de oproeping voor het tuchtcollege dient duidelijk de feiten te vermelden waarvoor een tuchtsanctie wordt gevraagd. Het tuchtcollege mag geen andere feiten in overweging nemen ;
- b) aan de betrokkene dient een redelijke termijn te worden toegekend tussen de oproeping en de zitting van het tuchtcollege ;
- c) de betrokkene dient over een redelijke termijn te beschikken voor inzage van het dossier ;
- d) het recht op bijstand en verdediging dient te worden gewaarborgd. De betrokkene moet steeds de mogelijkheid hebben zich tot een advocaat te wenden of tot een beroepsgenoot. Hij moet het recht hebben zich te laten bijstaan door een vertrouwensman van zijn keuze (andere dan advocaat of beroepsgenoot), mits deze keuze door het tuchtcollege wordt aanvaard ;
- e) de betrokkene moet steeds in de mogelijkheid zijn gehoord te worden door het orgaan zelf dat de beslissing neemt. Deze mogelijkheid moet gewaarborgd worden in eerste en in tweede aanleg ;
- f) het tuchtcollege moet de verplichting worden opgelegd een zittingsblad bij te houden, waarop de betrokkene het recht heeft alle dienstige vaststellingen te laten opnemen ;
- g) de tuchtbeslissing dient uitvoerig en ad hoc gemotiveerd te worden. Daar waar het materieel tuchtrecht niet aan codificatie toe is, dient de betrokkene een ruimere bescherming te genieten o.m. door een beter aangepaste motivering ;
- h) tegen de tuchtbeslissing dienen rechtsmiddelen open te staan - althans waar dit structureel mogelijk is - m.n. verzet (ingeval van onmogelijkheid om te kunnen verschijnen) en hoger beroep. In elk geval dient het recht op herziening van het tuchtproces gewaarborgd te worden ;
- i) de rechtspleging in tuchtrecht kan principieel in beslotenheid geschieden, maar aan de betrokkene moet het recht worden toegekend openbare debatten te vragen. Het tuchtcollege is verplicht hierop in te gaan en kan slechts de sluiting van de deuren bevelen, indien er gevaar is voor de openbare orde of de goede zeden. De uitspraak dient in elk geval publiek te gebeuren.

Omschrijving van de tuchtsancties

14. De sectie was van oordeel dat de tuchtsancties limitatief dienden opgesomd te worden en dat de tuchtoverheid geen andere sanctie mag opleggen.

15. Wanneer een hiërarchische overste of een tuchtoverheid aan bepaalde beoefenaars van beroepen individuele maatregelen oplegt die hun situatie in ongunstige zin beïnvloeden, zonder nochtans tuchtsancties te zijn, dient de betrokkene dezelfde procesrechtelijke bescherming te hebben tegen deze maatregelen als tegen tuchtsancties. Dit is o.m. het geval bij :

- a) overplaatsing van een ambtenaar (omwille van de werking van de dienst...)
- b) verbod om een gebouw te betreden ;
- c) beperkingen in de beroepsactiviteiten . . .

Verjaring

16. De sectie was van oordeel dat het invoeren van een algemene verjaringstermijn in het tuchtrecht een noodzaak was, dit nochtans onder een dubbel voorbehoud :

- a) de verjaringstermijn begint pas te lopen nadat de tuchtoverheid kennis heeft gekregen van de feiten ;
- b) de verjaringstermijn wordt geschorst tijdens de strafrechtelijke procedure, die tot grondslag dient van de tuchtvervolgning.

Genade

17. De grote meerderheid van de sectie wenste aan de Koning het recht tot genade toegekend te zien om tuchtstraffen te verminderen of kwijt te schelden. Enkel menenden dit recht te moeten toekennen aan de tuchtoverheid zelf.

Uitwissing en herstel in eer en rechte

18. De sectie was van oordeel dat er een systeem diende uitgewerkt te worden van automatische uitwissing van kleine tuchtstraffen en een ruime mogelijkheid tot herstel in eer en rechte van zware tuchtstraffen.

RESOLUTIE

De sectie drukt eenparig de wens uit om zonder verwijl over te gaan tot het opstellen van een CODEX TUCHTPROCESRECHT, waarin de basisbeginselen zouden vervat zijn, van toepassing op elk tuchtproces.

Aan deze codex kan dezelfde draagwijdte worden gegeven van art. 2 Ger. W. : hij zou van toepassing zijn in alle gevallen, behoudend wanneer er uitdrukkelijk van afgeweken wordt.

In deze codex dienen de beginselen vastgelegd van samenstelling van tuchtcollege, splitsing onderzoek en berechting, rechtspleging, omschrijving van tuchtsancties, verjaring, genade, uitwissing en herstel in eer en rechte, zoals hierboven uiteengezet.

R. De Corte

Het raakvlak tussen het opportuniteits- en legaliteitstoezicht en de omvang van het justitieel toetsingsrecht vormden tijdens de voormiddagzitting het centrale punt van de discussie.

Het verdere verloop van de discussie kan gemakkelijk gedistilleerd worden uit de resoluties zoals deze op de plenaire vergadering werden naar voren gebracht en waarvan de tekst hierna wordt weergegeven.

Op de vraag die aanvankelijk werd gesteld of de rechtspraak wellicht te ver was gegaan of soms betwistbare formuleringen had gebruikt in bepaalde arresten, was de vergadering van oordeel dat dit niet het geval was. Nochtans werd heel wat voorbehoud gemaakt ten aanzien van de considerans van het cassatiearrest van 26 april 1963 (het zgn. «Koepokinentingsarrest»), die aldus luidt «dat de rechters zonder macht zijn om de opportuniteit van de door de administratie genomen beslissingen te beoordelen», zulks wegens de onduidelijkheid van de term «opportuniteit».

De vergadering keurde unaniem de rechtspraak goed waarbij het wettigheidstoezicht, met name met toepassing van de artikelen 1382-1383 van het Burgerlijk Wetboek, alle overheidsgedragingen bestrijkt, d.w.z. niet alleen daden van uitvoering maar ook van besluitvorming, niet alleen overheidshandelingen met individuele draagwijdte maar ook die van verordenende aard, niet alleen positieve handelingen maar ook verzuimen.

De meerderheid van de vergadering was nochtans van oordeel dat, daar waar de wetgever aan de overheid een politieke beleidsbeslissing overlaat, de rechter een zekere behoedzaamheid moet in acht nemen, die men zou kunnen omschrijven als een beperkte, marginale toetsing. Hiertoe zal vooral aanleiding bestaan bij de uitoefening van de verordenende bevoegdheid.

De vergadering achtte het verantwoord dat de overheid, in de uitoefening van haar informatieopdracht de geadmistreerden, die zich tot haar wenden, niet enkel correct en volledig voorlicht, maar dat zij hen bovendien wegwijs maakt in het administratieve kaderwerk en hen op het goede spoor helpt tot vrijwaring van hun rechten.

Gelet op het steeds verder ingrijpend overheidsoptreden, beantwoordt bovenvermelde rechtspraak aan de bekommernis om de burger daartegen steeds doelmatiger te beschermen. Te dien einde werd aangeprezen :

- 1) een verdere verfijning van de rechtspraak in de hierboven aangeduide richting ;
- 2) bovendien werd, met verwijzing naar de rechtspraak inzake hinder, in bepaalde domeinen, een verdere uitbouw van de objectieve aansprakelijkheid wenselijk geacht ;
- 3) ten slotte werd *de lege ferenda* gesuggereerd dat in bepaalde gevallen de overheidsaansprakelijkheid wettelijk zou worden geregeld.

A. Van Oevelen

SECTIE IV — TOEZICHT OP DE UITVOERING VAN DE STRAF

Dat het in deze sectie moeilijk zou zijn om tot eensgezinde resoluties te komen bleek vrij snel. Nadat beide preadviseurs in het kort de krachtlijnen van hun tekst hadden samengevat, stelde de voorzitter de vraag of er een principiële overeenstemming was over de «opportuniteit van het betrekken van de rechter bij de strafuitvoering».

Bij de eerste tussenkomst werd onmiddellijk geconstateerd dat men het fundamenteel niet eens was met het preadvies : in essentie vereist het legaliteitsbeginsel een onafhankelijke rechter die de machtsuitoefening controleert en in het strafproces in feite niet zelf straft, maar bevoegdheid tot straffen verleent, meer bepaald aan het O.M. en aan de penitentiaire administratie. Een bewijs voor deze stelling vindt men in het feit dat de uitvoerende macht eenzijdig kan afzien van de uitoefening van de door de rechter verleende bevoegdheid, zoals analoog het O.M. dit kan doen door sepotbeleid m.b.t. de vervolging van een wetsovertreding. Op dit principe zijn volgens deze spreker alle vervroegde invrijheidstellingen en ook het genade-

Sectie III — CIVIELRECHTELIJKE ASPECTEN VAN DE OVERHEIDSAANSPRAKELIJKHEID

De voorzitter van deze sectie, raadsheer De Vreese, wees in een korte inleiding op twee belangrijke vraagpunten in de materie van de overheidsaansprakelijkheid, namelijk of de rechtspraak in deze niet te ver is gegaan, of de formulering in sommige arresten niet foutief is, en waar de grens ligt van het justitieel toetsingsrecht.

Aan de hand van de toonaangevende arresten dienaangaande gaf de preadviseur, raadsheer Delva, een bondig overzicht van de evolutie die de rechtspraak in deze materie heeft doorgemaakt. Vooraf had hij reeds een aantal vraagpunten geformuleerd die nadien in de discussie ruim aan de orde gekomen zijn.

Ten einde het gesprek op gang te brengen werd de heer H. Bocken, lector R.U.G., aangezocht om als bijzonder interveniënt nader in te gaan op enkele vraagpunten die door de preadviseur aangestipt waren.

recht van de Koning gebaseerd. De rechter moet zich dus niet inlaten met de uitoefening door de administratie van de haar verleende bevoegdheid om te straffen en dient zich in zekere zin ook niet te bekommeren om de resocialisatie, waarvoor hij toch de nodige middelen niet bezit. Zijn enige taak is de abstract wettelijk bepaalde strafbedreiging te individualiseren. Hier stelt zich dan wel het probleem van de uitbreiding van de keuze van strafmaatregelen waarover de rechter beschikt, maar dit is een totaal ander probleem. Volgens dezelfde spreker kan er wel een instelling bedacht worden die een zekere wettelijkheidscontrole uitoefent op de beslissingen van de administratie, echter geen controle over de opportuniteit van deze beslissingen. Het voorgestelde stelsel van de alleenrichtende penitentiaire rechter raakt het recht zelf om te straffen en zou als dusdanig de aard zelf van het bestraffen wijzigen waardoor de oorspronkelijke veroordeling nog slechts een fictie zou zijn. Een andere spreker sloot zich hierbij aan en wees op het feit dat in de probatietoelating en de commissies ter bescherming van de maatschappij de rechter niet als rechter zitting houdt. Bovendien werd gewezen op het belangrijke probleem van de verantwoordelijkheid afleggen? De huidige politieke verantwoordelijkheid van de minister van Justitie t.a.v. het parlement biedt volgens deze spreker voldoende garanties. Andere sprekers bekeken het probleem uit een andere hoek. Zij waren nl. van oordeel dat de prealabele vraag diende gesteld te worden of men zich niet enigszins vergaloppeerde door onmiddellijk naar juridische oplossingen te zoeken. Een juridische formulering kan slechts als eindpunt geïndiceerd worden nadat een grondig onderzoek naar de realiteit van de strafuitvoering is verricht. In de daaropvolgende discussie werden in dit verband een aantal vragen naar voor gebracht: welke zijn de gehanteerde criteria bij de beslissingen, welke is de betrouwbaarheid van de gebruikte informatie, brengt de bejegening van gedetineerden geen vernedering met zich mee, o.m. door de beperking van hun politieke en burgerlijke rechten. Weinigen zijn er ook mee bekend dat de toepassing van de modaliteiten zoals beperkte hechtenis, halve vrijheid, week-eind arrest niet zo uitgebreid is als oorspronkelijk bedoeld werd, dat de voorwaardelijke invrijheidstelling in de meeste gevallen slechts tussenkomt nadat tenminste twee derde van de straf is ondergaan. Men verwacht veel van een nieuwe vorm maar dan moet men de penitentiaire realiteit in acht nemen. Iedereen, merkte een lid van de administratie op, zal beamen dat er controle nodig is omdat een aantal beslissingen inzake fundamentele rechten niet willekeurig mag genomen worden. De vraag is echter of deze controle noodzakelijk aan een rechter dient toevertrouwd te worden.

De werkzaamheden werden in de voormiddag afgerond door een interessante uiteenzetting van een lid van de Commissie voor de Hervorming van het Strafrecht over een aantal voorlopige opties: uitschakeling van het wettelijk strafminimum, de op dit ogenblik in de praktijk toegepaste alternatieve vormen van strafuitvoering zouden omgezet worden in autonome straffen, de strafrechterlijke beslissingen zouden duidelijker naspelbaar worden omdat in het strafwetboek een leidraad met de criteria voor de toetsing (doelmatigheid, minste leed, doeleinden) zouden worden opgenomen. Daardoor zou ook de administratie een beter zicht hebben op de beslissingen en de motieven van de strafrechter maar ook minder discretionaire spelingsruimte bezitten.

Tijdens de namiddagzitting bleek dat er in de grond toch meer overeenstemming bestond dan aanvankelijk werd vermoed. Iedereen ging er uiteindelijk mee akkoord dat een controle over de strafuitvoering onontbeerlijk is. Het probleem is echter, aldus een rechter, dat de administratie zich niet enkel bezighoudt met de «uitvoering» van de straf maar soms de oorspronkelijke beslissing grondig wijzigt. Het gevaar bestaat dan dat men in een kringloop terecht komt doordat o.m. de rechter bij de straftoetsing reeds rekening houdt met een mogelijke strafvermindering door de administratie. Ook de frustratie van de balie werd verwoord door een advocaat, die meende dat rond heel de strafuitvoering een ondoorzichtig waas hangt en geen visie op het gevoerde beleid kan worden verkregen.

Het werd hoog tijd dat de preadviseurs konden repliceren op de uitgebrachte kritiek. De heer Eliaerts betoogde dat zij enkel een juridisch «frame» hadden willen scheppen ten einde de betrokkenen

een betere juridische bescherming te bieden. De rechter heeft een essentiële taak te vervullen bij de bescherming van het individu, zijn oorspronkelijke vrijheid en zijn rechtszekerheid en daarom moet hij ook kunnen beslissen over de aard van de desbetreffende uitvoering ervan. Om een efficiënte controle te kunnen uitoefenen dient er een gecodificeerd strafuitvoeringsrecht gecreëerd te worden. Op het procedurele vlak wordt de «hearing»-vorm verkozen.

Hiermee liep de discussie vast. Het leek moeilijk om tot resoluties te komen; verschillende voorstellen werden geformuleerd. Men verwees naar de Nederlandse situatie waarbij de gedetineerden een beklagrecht hebben bij zgn. beklagcommissies, die de betwiste beslissing van de administratie aan de gebruiken van de instelling toetsen. Ook de penitentiaire kamer van het Gerechtshof te Arnhem werd vermeld, waarbij gedetineerden tegen een aantal beslissingen van de administratie in beroep kunnen komen, ook i.v.m. de voorwaardelijke invrijheidstelling. Deze kamer bestaat uit vijf leden waarvan drie raadsheren en twee deskundigen; de klager en zijn raadsman hebben inzage in het dossier en worden gehoord. Het hof kan zelf een onderzoek instellen en personen horen. Uiteraard werden de Belgische voorstellen besproken, meer bepaald de door de emeritus procureur-generaal Matthijs voorgestelde commissie en het voorstel van de preadviseurs. Tot slot werd de mening geopperd dat bepaalde voorstellen wellicht best eerst experimenteel zouden worden uitgetest.

De volgende resoluties werden opgesteld:

1. De sectie is het principieel eens dat er een duidelijke nood bestaat aan bepaalde vormen van controle over de strafuitvoering, zowel wat de eigenlijke uitvoering als wat de beslissingen inzake invrijheidstelling betreft, zonder afbreuk te doen aan het beleid van de administratie.
2. Wat de vorm van deze controle betreft werd geen consensus bereikt maar werden verschillende mogelijkheden genoemd:
 - op zuiver penitentiair vlak kan men een voorziening creëren tegen administratieve beslissingen ter bescherming van fundamentele rechten;
 - wat de beslissingen betreft aangaande de vervroegde invrijheidstelling:
 - is men het eens dat de gedetineerde moet betrokken worden bij de beslissing hierover;
 - is er over de instantie die deze beslissing dient te nemen geen consensus bereikt
 - ofwel kan de beslissing genomen worden door een administratieve commissie met jurisdictionele bevoegdheid
 - ofwel kan men een voorziening creëren bij een kamer van het hof van beroep, bij negatieve beslissing
 - de beslissing zou ook kunnen genomen worden door een alleenrichtend executierechter.

Op te merken valt dat door enkele leden van de sectie geen van deze drie mogelijkheden werd goedgekeurd. Zij verkozen de status quo van de bestaande ministeriële bevoegdheid.

3. De sectie is van oordeel dat de bestaande alternatieve en experimentele toegepaste modaliteiten van strafuitvoering (beperkte hechtenis, week-eind arrest) tot de bevoegdheid van de vonnisrechter moeten behoren.

4. Algemeen is men van oordeel dat een nieuwe structuur niet onmiddellijk een wettelijke vorm moet krijgen maar eerst experimenteel uitgetest en grondig geëvalueerd moet worden. Dergelijke proefnemingen stuiten echter op bezwaren bij b.v. de voorwaardelijke invrijheidstelling en de terbeschikkingstelling van de regering, zaken die wettelijk geregeld zijn.

Deze resoluties tonen aan dat de materie voor verdere studie vatbaar is en dat hiervan verder werk moet worden gemaakt.

Frank Hutsebaut

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 3 MEI 1978

Voorzitter : de h. Gerniers

Raadsheer-rapporteur : de h. Châtel

Advocaat-generaal : de h. Lenaerts

Advocaten : mrs. Van Ryn en Van Hecke.

Arbeidsongeval—Begrip—Ongeval in de loop of tijdens de uitvoering der arbeidsovereenkomst—Rustpauze—Normaal gebruik van de rusttijd.

De werknemer die de rustpauze tijdens welke de arbeid onderbroken wordt doorbrengt op de plaats waar de arbeid wordt verricht, blijft onder het gezag van de werkgever. Het ongeval overkomen tijdens die rustpauze valt derhalve voor in de loop van of tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst. Zulk ongeval is een arbeidsongeval tenzij bewezen wordt dat het niet veroorzaakt is ten gevolge van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

Het ongeval is niet overkomen ten gevolge of door het feit van de uitvoering der arbeidsovereenkomst wanneer het veroorzaakt is doordat de getroffen tijdens de rustpauze persoonlijke bezigheden verricht die buiten de normale besteding van de rusttijd vallen.

De getroffen die een bezigheid verricht waarmee de werkgever uitdrukkelijk of stilzwijgend zijn instemming heeft betuigd, wordt tot het bewijs van het tegendeel geacht de rusttijd op een normale wijze gebruikt te hebben.

N.V. Zürich t/ R., M. en
N.V. Noordstar en Boerhaave.

Conclusie van de advocaat-generaal H. Lenaerts

In beide zaken rijst de vraag of het dodelijk ongeval dat de werknemer is overkomen, een arbeidsongeval is*.

Zowel luidens de hier nog toepasselijke gecoördineerde wetten van 28 september 1931 (art. 1, eerste en zesde lid) als overeenkomstig de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 (art. 7) is vereist dat het ongeval overkomen is «in de loop van» of «tijdens» en «ingevolgt» of «door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst». En het ongeval overkomen tijdens de uitvoering van de overeenkomst wordt, behoudens tegenbewijs, geacht te zijn overkomen door het feit van de uitvoering van die overeenkomst.

Volgens de constante rechtspraak van het Hof is een ongeval overkomen tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, wanneer de werknemer op het ogenblik van het ongeval onder het gezag, de leiding en het toezicht van de werkgever staat¹.

Beide zaken hebben met elkaar gemeen dat het ongeval is overkomen op een ogenblik dat de werknemer geen arbeid ter uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst verrichtte, maar dat de bedongen arbeid of de door de werkgever opgedragen taak onderbroken was om rust te nemen.

In de eerste zaak gebeurde het ongeval tijdens de middagpauze in de loop van de arbeidsdag. Met toelating van de werkgever, die een garage exploiteerde, mochten de werknemers in de garage aan hun eigen wagen werken. Een werknemer had die toelating gekregen, maar omdat hijzelf geen mecanicien was, werd hij bij de reparatie van de motor door een medewerknemer geholpen. Deze laatste vergezelde hem ook, toen hij na de herstelling een proefrit deed op de gewoonlijk daarvoor gebruikte weg. Tijdens de test reed de eigenaar in het kanaal en de mecaniciens verdronk.

In de tweede zaak gaat het om een directeur van een agentschap van een bank in de Kempen, die te Brussel een door de bank ingerichte opleidings- en vervolmakingscursus volgde van maandag tot vrijdag. De bank had voor logies in een hotel gezorgd en betaalde ook een vergoeding voor maaltijden. Het ongeval gebeurde op woensdagavond, toen de bediende samen met drie collega's een wandeling in het centrum van de stad maakte.

De eerste vraag is of de werknemer nog onder het gezag van de werkgever staat of kan staan op een ogenblik dat de bedongen arbeid niet wordt verricht of geen opdracht wordt vervuld die de werkgever heeft gegeven, maar de arbeid is onderbroken om rust of ontspanning te nemen ; m.a.w. blijft het gezag van de werkgever bestaan buiten de arbeidstijden tijdens de rusttijden ?

Vooreerst dient te worden opgemerkt dat het hier niet gaat om een onderbreking van de arbeid die de schorsing van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst tot gevolg heeft, bijvoorbeeld wegens ziekte, gebrek aan werk, technische stoornis, onwerkbaar weer of staking. Of een arbeidsongeval tijdens zulke arbeidsonderbreking kan overkomen, blijft hier dus buiten beschouwing².

In de tweede plaats is het ongeval in geen van beide gevallen overkomen op een ogenblik dat de werknemer een handeling verrichtte die verband hield met de uitvoering van de arbeidsovereenkomst en die verricht werd «omwille van het gebruik, de welwillendheid tussen partijen of het nut dat ze voor de werknemer en de werkgever hebben», zoals het in de eerste zaak bestreden arrest stelt met verwijzing naar het arrest van het Hof van 10 december 1975³. Het Hof onderstreept in dit arrest overigens uitdrukkelijk dat het middel tegen die beschouwing niet opkomt en doet dus geen uitspraak over de vraag of die omstandigheden de toepassing van de arbeidsongevallenwetgeving rechtvaardigen. In de onderhavige zaken werden zulke handelingen trouwens niet verricht ; in de eerste zaak gaat het bijvoorbeeld om de herstelling van de eigen wagen van een werknemer zonder enig nut voor de werkgever.

* Zie in dit nummer ook het arrest van 3 mei 1978 in de zaak De Belgische Nationale Assurantiekas tegen Arbeidsongevallen t/ S. en Landsbond der Christelijke Mutualiteiten.

¹ Cass., 10 december 1975, Arr. Cass., 1976, 450.

² Raadpl. hieromtrent bijv. Cass., 25 november 1970, Arr. Cass., 1971, 286.

³ Arr. Cass., 1976, 450.

Uitgangspunten voor het antwoord op de hiervoor gestelde vraag of de gezagsverhouding tijdens de rusttijden kan voortbestaan, zijn naar mijn gevoelen de volgende twee elementen: 1° de betekenis van de term «uitvoering van de arbeidsovereenkomst» in de begripsbepaling die de arbeidsongevallenwetgeving van «arbeidsongeval» geeft; 2° de plaats van de rusttijden in de arbeidstijdregeling.

Ad 1. Volgens de Belgische wetgeving moet het arbeidsongeval overkomen zijn tijdens en door het feit van de uitvoering van de *arbeidsovereenkomst*, terwijl de Franse wet bijvoorbeeld eist dat het ongeval overkomen is «par le fait ou à l'occasion du travail»⁴.

Deze laatste uitdrukking wijst erop dat het ongeval enig verband moet houden met de arbeid zelf⁵, terwijl de term «uitvoering van de arbeidsovereenkomst» meer plaats laat voor het behoud van de gezagsverhouding tussen werkgever en werknemer buiten het werkelijk verrichten van de overeengekomen arbeid.

De rechtspraak van het Hof wijst duidelijk in die richting.

Het arrest van 20 oktober 1921⁶ erkent reeds als arbeidsongeval het ongeval dat de werknemer overkomt, wanneer hij het werk een half uur verlaten heeft om in een naburig café even te rusten en te eten. Het Hof overweegt dat de feitenrechter heeft kunnen beslissen dat de werknemer onder het gezag van de werkgever blijft «lorsque, en dehors du temps et du lieu du travail, cette autorité, cette direction et cette surveillance continuaient à s'exercer normalement, pour l'entrée et la sortie des chantiers, dans une zone d'influence où elles se traduisaient de la part du patron par voie de défense ou d'autorisation».

Volgens het arrest van 27 februari 1956⁷ heeft een ongeval zich tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst voorgedaan, wanneer de werknemer zich alsdan onder het gezag van de werkgever bevond, zelfs indien het werk met de uitdrukkelijke of stilzwijgende toelating van deze laatste tijdelijk onderbroken werd. Het betrof in deze zaak werklieden die in open lucht en in volle zomer zware arbeid verrichtten en het werk even onderbroken hadden om in een nabij gelegen café een glas te gaan drinken; toen zij terugkeerden, werden zij aangereden, wat als een arbeidsongeval werd beschouwd.

Onder het gezag van de werkgever blijft, volgens het arrest van 9 januari 1964⁸, ook de werknemer die tijdens de middagpauze met toelating van de werkgever naar een naburige winkel gaat om eten te kopen.

Dat het ongeval is overkomen wanneer de werknemer ter beschikking van de werkgever is zonder arbeid te verrichten, sluit volgens het arrest van 23 oktober 1964⁹, niet uit dat het om een arbeidsongeval gaat.

Het arrest van 7 november 1968¹⁰ ten slotte oordeelt dat de werknemer die de arbeid onderbreekt om met zijn werkgever naar de doortocht van de Ronde van Frankrijk te gaan

zien, toch door een arbeidsongeval kan worden getroffen, hoewel hij op dat ogenblik niet de overeengekomen arbeid verricht.

Dat het begrip «uitvoering van de arbeidsovereenkomst» ruimer is dan het eigenlijke verrichten van de arbeid, werd overigens uitdrukkelijk bevestigd tijdens de voorbereiding van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971. In de memorie van toelichting schrijft de Regering dat «de uitdrukking 'uitvoering van de arbeid', zoals voorgesteld door de afgevaardigden van de werknemers in de Nationale Arbeidsraad, enger is dan de uitdrukking 'uitvoering van de arbeidsovereenkomst', formule die de Regering bijgevolg voorstelt in de wettekst te behouden. Zoals zij is volstaat de uitdrukking reeds om als arbeidsongeval te doen aanvaarden het ongeval dat voorvalt tijdens een werkonderbreking, wanneer uit de feitelijke gegevens blijkt dat het gezag van de werkgever onverminderd voortgold of dat de werkgever het kon doen gelden»¹¹.

Ad 2. Wat de plaats van de rusttijden in de arbeidstijdregeling betreft, uit menig hiervoor aangehaald arrest blijkt reeds dat de rustpauze in de loop van de arbeidsdag de gezagsverhouding in beginsel niet onderbreekt.

Sociaalrechtelijk maken de rusttijden evengoed als de arbeidstijden deel uit van de arbeidstijdregeling.

Het arbeidsreglement moet niet alleen «de aanvang en het einde van de gewone arbeidsdag» vermelden, maar ook «het tijdstip en de duur van de rusttijden»¹². Aan jeugdige werknemers moet een half uur of een uur rust worden gegeven, wanneer de arbeidstijd op een dag respectievelijk meer dan 4,5 uur of 6 uur bedraagt¹³. De wetgeving tot vaststelling van de dagelijkse en wekelijkse arbeidsduur, tot verbod van nacht arbeid en tot regeling van de zondagsrust, de betaalde feestdagen en de jaarlijkse vakantie beogen niets anders dan tot een redelijke afwisseling van arbeids- en rusttijden te komen.

Luidens artikel 24 van de Universele Verklaring van de rechten van de mens, aangenomen door de algemene vergadering van de Verenigde Naties op 10 december 1948¹⁴, heeft ieder mens «recht op rust en op vrije tijd, inzonderheid op een redelijke beperking van de arbeidsduur en op periodiek betaald verlof». En artikel 7, d, van het Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten, aangenomen door dezelfde algemene vergadering op 19 december 1966¹⁵, waarborgt «rustpauzen, vrije tijd en een redelijke duur van de werktijd en periodieke vakanties met behoud van loon, alsmede behoud van loon op algemeen erkende feestdagen»¹⁶.

Het recht op rusttijden is door het internationale recht erkend en door het nationale sociaal recht uitvoerig geregeld. De rusttijdenregeling is een belangrijk onderdeel van het moderne arbeidsrecht, dat ertoe strekt de arbeid in ondergeschiktheid, dus die verricht onder het gezag van de werkgever, in menswaardige voorwaarden te doen geschieden. Het recht van de werknemer op rusttijden dient bij de uitvoering van iedere arbeidsovereenkomst door de werkgever te wor-

⁴ Code de la Sécurité sociale, art. 415.

⁵ Zie omtrent de gevolgen die de Franse rechtspraak daaruit afleidt ten aanzien van een ongeval overkomen aan «les envoyés en mission»: Cass. fr., 26 april 1951, *Bull. civ.*, 1951, IV, nr. 322, p. 227, 26 januari 1965, *Dalloz-Sirey*, 1965, Jur. 280, met conclusie van de advocaat-generaal Mellottée, 3 mei en 19 juli 1968, *Dalloz-Sirey*, 1968, Jur. 553 en 698.

⁶ *Pas.*, 1922, I, 28.

⁷ *Arr. Cass.*, 1956, 519.

⁸ *Pas.*, 1964, I, 480.

⁹ *Pas.*, 1965, I, 195.

¹⁰ *Arr. Cass.*, 1969, 270.

¹¹ *Senaat*, 1969-1970, *Gedr. St.*, nr. 328, blz. 9.

¹² Wet van 8 april 1965 tot instelling van de arbeidsreglementen, art. 6, 1°.

¹³ Arbeidsweg, art. 34.

¹⁴ *Staatsblad* van 31 maart 1949.

¹⁵ *Arbeidsblad*, 1968, 1726.

¹⁶ Zie ook het Europees Sociaal Handvest, ondertekend te Turijn op 18 oktober 1961 door de leden van de Raad van Europa, deel II, art. 2, *Arbeidsblad*, 1968, 1762.

den geëerbiedigd. De rusttijden zijn het noodzakelijke complement van de arbeidstijden ; deze laatste zijn de tijdsspanne die werkelijk aan het verrichten van arbeid wordt besteed, de eerste de perioden gedurende welke de werknemer zijn arbeid voor rust onderbreekt. De regeling van beide, wat hun duur en opeenvolging betreft, vormen samen de arbeidstijdregeling¹⁷.

Dit betekent natuurlijk niet dat de werknemer tijdens de rusttijden steeds onder het gezag van de werkgever staat, zoals dat het geval is tijdens de arbeidstijd. Maar gelet op het nauw onderling verband betekent het wel dat de gezagsverhouding niet noodzakelijk beperkt is tot de arbeidstijd, m.a.w. dat het niet onverenigbaar is met het begrip «uitvoering van de arbeidsovereenkomst» dat daaronder ook de onderbreking van de arbeid om rust te nemen kan vallen.

Dit houdt dan wel in dat het gezag van de werkgever niet alleen mag worden gezien als een bevoegdheid om te bepalen welke arbeid moet worden verricht en hoe en in welke omstandigheden de opdracht moet worden uitgevoerd, maar dat de gezagsverhouding onder bepaalde voorwaarden kan blijven voortduren, wanneer het verrichten van de bedongen arbeid tijdelijk is onderbroken.

Deze ruime opvatting van de gezagsverhouding of verhouding van ondergeschiktheid lijkt mij sociaalrechtelijk ook volkomen verantwoord.

De uitgebreide arbeidswetgeving regelt zeer uitvoerig het verrichten van arbeid in ondergeschiktheid, omdat de ondergeschiktheid in de arbeid tot een werkelijke afhankelijkheid van de persoon zelf van de werknemer leidt. Zijn arbeidsverrichtingen zijn enerzijds een van zijn belangrijkste levensuitingen, niet alleen omdat zij een zo groot gedeelte van zijn tijd in beslag nemen, maar ook omdat zij in ruime mate zijn hele leven, zijn geluk, zijn gezondheid en andere levensomstandigheden beïnvloeden ; anderzijds is het verrichten van arbeid voor de werknemer een noodzakelijke voorwaarde om in zijn bestaan en dat van zijn gezin te voorzien, zodat het ook van dat standpunt uit gezien zijn levensomstandigheden bepaalt. Omdat de arbeid in dienstverband de persoon zelf van de «arbeidende mens» afhankelijk maakt van en ondergeschikt maakt aan een ander persoon en in dezelfde mate ook zijn persoonlijke vrijheid beperkt, behoeft de werknemer wettelijke bescherming. Daarin ligt de diepere zin en de grondslag van onze arbeidswetgeving.

En daarom meen ik ook dat de gezagsverhouding in beginsel duurt zolang de werknemer ten gevolge van het verrichten van zijn arbeid in zijn persoonlijke vrijheid beperkt wordt.

Die beperking bestaat ook tijdens de rusttijden, wanneer de werknemer ten gevolge van de uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst de wijze waarop hij die tijd kan doorbrengen, niet volkomen vrij kan bepalen.

Dit is onder meer het geval, wanneer de werknemer, zoals in de eerste zaak, de rustpauze in de loop van de arbeidsdag doorbrengt op de plaats waar hij zijn arbeidsovereenkomst uitvoert.

Dat de gezagsverhouding tijdens die rusttijd blijft bestaan is duidelijk, indien de werknemer ertoe verplicht wordt ter plaatse te blijven. Maar de aangehaalde rechtspraak neemt aan dat dit ook het geval is, wanneer de noodzaak of de

wenselijkheid om te rusten door de arbeidsomstandigheden geboden wordt en de werkgever daarmee al was het maar stilzwijgend instemt, zelfs indien die rust in de onmiddellijke omgeving wordt genomen.

Opdat de arbeid in menselijke voorwaarden kan worden verricht, moet de arbeidsdag redelijkerwijze rond de middag worden onderbroken ; en wanneer de werknemers tijdens de middagpauze in het bedrijf blijven, mag worden aangenomen dat de werkgever het daarmee eens is.

Doordat de werknemers ter plaatse blijven, zijn zij ook niet volledig vrij, maar moeten zij zich schikken naar de aanwijzingen en richtlijnen van de werkgever, die hun bijvoorbeeld bepaalde plaatsen kan aanwijzen en de toegang tot andere verbieden, een tijdsindeling kan opleggen bijvoorbeeld voor de maaltijden of bepaalde ontspanningsactiviteiten kan verbieden of regelen. Het Algemeen Reglement voor de Arbeidsbescherming legt hem, ten aanzien van het verblijf van de werknemers in het bedrijf tijdens de rusttijden, zelfs sommige verplichtingen op, inzonderheid wat de inrichting van eetplaatsen betreft¹⁸.

Als regel, die in de eerste zaak toepassing vindt, mag dus wel worden gesteld dat de werknemer die de rustpauze, tijdens welke de arbeid onderbroken wordt, doorbrengt op de plaats waar de arbeid wordt verricht, onder het gezag van de werkgever blijft.

In de tweede zaak gaat het om een onderbreking na het beëindigen van de arbeidsdag maar gedurende welke de werknemer toch ter plaatse blijft om de arbeid de volgende dag aldaar te hervatten. Weliswaar beschikt hij volkomen naar eigen goeddunken over de rusttijd. Maar wanneer hij deze buitenshuis moet doorbrengen, is zulks het gevolg van de opdracht die de werkgever hem heeft gegeven. Zelfs indien hij niet verplicht wordt ter plaatse te blijven, is hij toch in zijn persoonlijke vrijheid beperkt, doordat de plaats waar en de wijze waarop hij zijn vrije tijd kan doorbrengen, bepaald worden door de opdracht die hij in de loop van de dag heeft moeten volbrengen, en de noodzaak deze de volgende dag voort te zetten.

Ook in dit geval vormt de rusttijd tussen twee arbeidsdagen een onderdeel van de opdracht die krachtens de arbeidsovereenkomst moet worden vervuld. Het recht van de werknemer om ontspanning te nemen is een noodzaak, opdat de arbeid in menswaardige voorwaarden — en overigens ook met de vereiste efficiëntie — kan worden verricht. En wanneer dan de uitoefening van dat recht beperkt wordt ten gevolge van diezelfde arbeid, blijft de werknemer ook tijdens zijn vrije tijd en in zijn vrijetijdsbesteding ten dele in zijn persoonlijke vrijheid beperkt als gevolg van de opdracht die de werkgever hem heeft gegeven en in dezelfde mate afhankelijk van en ondergeschikt aan diezelfde werkgever die hem deze beperking heeft opgelegd.

Om die reden mag eveneens worden gesteld dat de werknemer die ter uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst gedurende verscheidene dagen buiten zijn woning dient te verblijven, tijdens de hele duur van dit verblijf zijn arbeidsovereenkomst uitvoert.

Neemt men deze premissen aan, dan volgt daaruit dat het ongeval dat overkomen is, hetzij tijdens de middagpauze op de plaats waar de arbeid wordt verricht, hetzij tijdens het verblijf buitenshuis om wille van de te verrichten arbeid,

¹⁷ *Sociaalrechtelijk Woordenboek*, vis, «Arbeidstijd», «Arbeidsregeling», «Rusttijd».

¹⁸ Zie de artikelen 88 e.v. ; zie ook o.m. de artikelen 54 en 100 e.v.

voorvalt in de loop van of tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

Hiermee is weliswaar nog niet gezegd dat dit ongeval een arbeidsongeval is. Vereist is immers dat het ongeval bovendien ten gevolge of door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst overkomen moet zijn. Maar aangezien de arbeidsongevallenwetgeving een weerlegbaar vermoeden schept dat dit het geval is, wanneer het ongeval tijdens de uitvoering van de overeenkomst is overkomen, zal in de behandelde gevallen het bewijs van het tegendeel door de verzekeraar van de werkgever moeten worden geleverd.

Hoe losser echter de gezagsverhouding is, des te gemakkelijker dit tegenbewijs kan worden geleverd. En op dit stuk bestaat wel een belangrijk verschil naargelang het ongeval tijdens de rusttijd of tijdens de arbeidstijd is overkomen.

Naar mijn gevoelens is het ongeval tijdens een arbeids-onderbreking alleen het gevolg van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, wanneer de werknemer zijn vrije tijd daadwerkelijk als rusttijd heeft gebruikt. Alleen onder die voorwaarde behoort die tijd tot de arbeidstijdregeling en past hij in het raam van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

Wanneer de werknemer zijn vrije tijd gebruikt om persoonlijke bezigheden te verrichten die niets te maken hebben met het nemen van rust of ontspanning of zelfs een normale hervatting van de arbeid in de weg staan, herneemt hij zijn vrijheid en treedt hij buiten het kader van een normale uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst. Daardoor vervalt de gezagsverhouding van de werkgever — die uiteindelijk toch altijd een element van de arbeidsovereenkomst blijft — en meteen ook de ondergeschiktheid van de werknemer.

In dit verband lijkt mij in de rechtspraak van het Hof zeer belangrijk dat het ongeval overkomen tijdens een rustpauze als arbeidsongeval wordt aangemerkt, wanneer de werkgever zijn instemming met de vrijetijdsbesteding heeft gegeven. En aangezien die instemming ook stilzwijgend kan zijn, houdt dit in dat de werkgever redelijkerwijze ook geacht wordt met de vrijetijdsbesteding in te stemmen, wanneer deze overeenstemt met bestaande gebruiken in het bedrijf of in de streek of het gevolg is van de concrete arbeidsomstandigheden.

Wanneer de werknemer verplicht is een hele week buitenshuis te verblijven, kan van hem niet verwacht worden dat hij elke avond alleen op zijn hotelkamer blijft zitten — wat overigens het risico van een ongeval ook niet uitsluit. Maar wanneer hij van de gelegenheid gebruik maakt om de katjes zo hard in het donker te knijpen, dat hij de volgende morgen met een kater op het werk zit, heeft hij kennelijk geen rust genomen of althans de rust niet gebruikt waarvoor deze ter uitvoering van de arbeidsovereenkomst bestemd is.

Hetzelfde geldt in beginsel, wanneer de werknemer tijdens de rusttijd werkzaamheden voor eigen rekening of voordeel verricht, zoals het uitvoeren van herstellingen aan zijn eigen wagen. Overkomt hem daardoor een ongeval, dan is dat niet meer het gevolg van de hem toegestane rust, dus in ruime zin van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst. Daarom oordeelt bijvoorbeeld het arrest van 18 februari 1976¹⁹ dat uit de vaststelling dat de werknemer tijdens een pauze vrijwillig, buiten weten van zijn werkgever en zonder diens toestemming is gaan werken op het bouwwerk van een derde, de rechter kan afleiden dat de getroffene op het ogenblik van het

ongeval niet onder het gezag van zijn werkgever stond en dat het ongeval niet tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst is overkomen.

Ook in deze zaak is de toestemming van de werkgever kennelijk weer een belangrijk beoordelingselement geweest.

Heeft de werkgever zijn instemming betuigd, dan mag worden aangenomen dat hij de voorgestelde bezigheid als een normale vrijetijdsbesteding beschouwt die past in de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

En dan mag het zelfs nog gaan om een werkzaamheid in het persoonlijk voordeel van de werknemer. Is deze in het bedrijf of de bedrijfstak gebruikelijk, zoals bijvoorbeeld de herstelling van de eigen wagen of die van een medewerknemer door het personeel van een garagebedrijf, dan mag ook deze wijze van het gebruik van de rusttijd worden beschouwd als behorende tot de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, althans in zoverre de werkgever het daarmee eens is en binnen de perken en eventueel onder de voorwaarden door hem bepaald.

Zo is het denkbaar dat de werkgever uitdrukkelijk bepaalt dat zijn toestemming alleen slaat op het gebruik van de bedrijfsinstallaties of sommige werktuigen en duidelijk te kennen geeft dat de werkzaamheden zelf buiten een normale besteding van de rusttijd vallen. Ook kan de toegelaten bezigheid derwijze worden uitgeoefend dat het de grenzen van een normale vrijetijdsbesteding te buiten gaat.

Maar dan staat het de werkgever te bewijzen dat van zijn toestemming misbruik of minstens een ongewoon gebruik werd gemaakt, zodat deze bezigheid redelijkerwijze niet meer kan worden beschouwd als het doorbrengen van een rustpauze tussen twee arbeidsperioden in.

Kan uit de toestemming van de werkgever in de regel worden afgeleid dat de verrichte bezigheid een normale vrijetijdsbesteding is, dan houdt omgekeerd de ontstentenis van een toelating, zelfs het uitdrukkelijke verbod om bepaalde bezigheden te verrichten, niet noodzakelijk in dat de rusttijd niet meer tot de uitvoering van de arbeidsovereenkomst behoort, wanneer de werknemer de niet toegelaten bezigheid toch verricht. Om de toepassing van de arbeidsongevallenwetgeving uit te sluiten zou de werkgever, eventueel ingevolge een beding in de verzekeringpolis, elke zelfs normale ontspanningsvorm kunnen verbieden. In die hypothese zou hij het begrip «rusttijd» zodanig uithollen dat dit niet meer de betekenis behoudt die het in de arbeidstijdregeling normaal heeft. En het staat uiteindelijk de rechter, en niet de werkgever, te oordelen of een bepaalde vrijetijdsbesteding al dan niet als rust kan worden aangemerkt en te beslissen of het ongeval door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst is overkomen. Een eenzijdige beslissing van de werkgever kan deze beoordeling niet in de weg staan en geen beperking stellen aan de bevoegdheid van de rechter om de begrippen «rusttijd», «gezagsverhouding» en «uitvoering van de arbeidsovereenkomst» te interpreteren.

Samengevat komt de voorgestelde oplossing hierop neer dat de werknemer in beginsel de bescherming van de arbeidsongevallenwetgeving geniet vanaf het ogenblik dat hij thuis vertrekt om de arbeidsovereenkomst uit te voeren, zolang hij blijft op de plaats waar de arbeid wordt verricht en totdat hij na de uitvoering van de arbeidsovereenkomst terug thuis komt. Tijdens de weg naar en van het werk geniet hij deze ingevolge een uitdrukkelijke wetsbepaling; tijdens het verrichten van de overeengekomen arbeid uiteraard ingevolge de definitie van het arbeidsongeval; en tijdens de arbeids-

¹⁹ Arr. Cass., 1976, 711.

onderbrekingen, in zoverre deze kunnen worden geacht te behoren tot de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

Deze bescherming vervalt maar, wanneer de werknemer zich tijdens die periode zelf in een toestand plaatst welke de geldende wetsbepalingen, zoals door de rechtspraak geïnterpreteerd, buiten werking stelt. Zo o.m. wanneer hij afwijkt van de weg van en naar het werk, of deze onderbreekt in omstandigheden die volgens de rechtspraak niet toelaatbaar zijn. Maar ook wanneer tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst het ongeval niet het gevolg is van die uitvoering. En de kansen dat dit niet het geval is, zijn groter tijdens de onderbrekingen van de arbeid, omdat de gezagsverhouding tussen werkgever en werknemer en de ondergeschiktheid van deze laatste alsdan losser is dan tijdens het werkelijk verrichten van de arbeid.

Misschien zal deze oplossing tot de bedenking leiden dat daardoor toch wel een zware last op de werkgever en zijn verzekeraar wordt gelegd, nu hij moet instaan voor handelingen van zijn werknemer die grotendeels aan zijn toezicht ontsnappen.

Daarbij mag echter niet uit het oog worden verloren dat de arbeidsongevallenwetgeving bewust afbreuk heeft gedaan aan het beginsel van de burgerlijke aansprakelijkheid, zoals die door artikel 1382 van het Burgerlijk Wetboek is geregeld, maar steunt op het beginsel van het bedrijfsrisico; en dit houdt in dat de werkgever, buiten elke schuld of fout om, instaat voor elke lichamelijke schade die de werknemer in de uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst overkomt. Omdat de werknemer zijn arbeid ter beschikking van het bedrijf stelt en zich daardoor ook ten dele met geheel zijn persoonlijkheid voor de bedrijfsvoering inzet, dient het bedrijf ook alle schade te vergoeden die de persoon van de werknemer door die inzet kan ondergaan. En dat risico is niet beperkt tot het werkelijk verrichten van de bedongen arbeid.

Zoals uit de hiervoor aangehaalde rechtspraak blijkt, is het Hof reeds sedert meer dan vijftig jaar die richting uitgegaan. En de wetgever heeft zelfs nog een stap verder gezet, toen hij de arbeidsongevallenwetgeving heeft uitgebreid tot de ongevallen op de weg van en naar het werk, die helemaal aan het toezicht van de werkgever ontsnappen.

In vergelijking met deze laatste, zijn de ongevallen tijdens de rusttijden overkomen, niet altijd arbeidsongevallen. Een belangrijke beperking ligt hierin dat die ongevallen ook moeten overkomen zijn ten gevolge of door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst. En deze voorwaarde biedt de rechter de mogelijkheid om een oordeelkundige selectie te maken tussen de ongevallen die wel kunnen beschouwd worden als een normaal gevolg van het bedrijfsrisico en die waarvan de werknemer zelf de schadelijke gevolgen redelijkerwijze moet dragen.

Past men de voorgestelde beginselen toe op de onderhavige zaken, dan dient vooreerst te worden opgemerkt dat in geen van beide de beslissing wordt aangevochten dat het ongeval is overkomen ten gevolge of door het feit van de uitvoering van de overeenkomst.

In beide zaken komt het middel uitsluitend op tegen de beslissing dat de getroffene op het ogenblik van het ongeval onder het gezag van de werkgever stond en het ongeval dus tijdens of in de loop van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst is overkomen. Rechtvaardigen de vaststellingen van de arresten deze beslissing, dan is meteen wettig beslist dat het ongeval een arbeidsongeval is.

In de eerste zaak stelt het arrest vast dat de eigenaar van de wagen toelating had om eraan te werken en dat de hulp van de getroffene daarvoor onontbeerlijk was, ook tijdens de proefrit die in normale omstandigheden werd gereden. Deze vaststellingen wijzen erop dat de getroffene de middagpauze op een normale wijze als rusttijd gebruikte, wat volstaat om de beslissing te rechtvaardigen dat hij alsdan onder het gezag van de werkgever stond en hij dus door een arbeidsongeval was omgekomen.

Hetzelfde geldt in de tweede zaak de beslissing dat het hele verblijf te Brussel één globale opdracht vormde, gedurende welke de getroffene tijdens de uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst was, nu hij van maandag tot vrijdag aldaar diende te verblijven om de cursussen te volgen en de werkgever op zijn kosten voor logies zorgde en een vergoeding voor maaltijden betaalde.

Gelet op deze vaststellingen diende het arbeidshof ook niet meer te antwoorden op de conclusie van eiseres, die niet meer ter zake dienend was. En wanneer de beslissing dat het een arbeidsongeval is, wettig is, geldt dit ook het arrest dat eiseres veroordeelt tot het betalen van de arbeidsongevallenvergoeding aan verweerster en tot terugbetaling van hetgeen verweerster met toepassing van de ziekte- en invaliditeitsverzekering aan verweerster had betaald.

In beide zaken kan het middel niet worden aangenomen.

Conclusie : *verwerping*.

Arrest

Gelet op het bestreden arrest, op 1 juni 1976 gewezen door het Arbeidshof te Antwerpen, afdeling Hasselt;

Over het *middel* afgeleid uit de schending van de artikelen 1 van de bij koninklijk besluit van 28 september 1931 gecoördineerde wetten betreffende de vergoeding van de schade voortvloeiende uit de arbeidsongevallen, en, voor zover als nodig, 7 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971, *doordat*, om het hoger beroep ongegrond te verklaren en na vastgesteld te hebben :

— dat door de meestergast aan L. de vereiste toelating werd verleend om op 29 maart 1971 tijdens de middagpauze aan zijn persoonlijk voertuig te werken ;

— dat het slachtoffer bij het nazien en het afstellen van de motor behulpzaam was als mecanicien, taak waarvoor L. zelf, gelet op zijn hoedanigheid van plaatslager, niet bevoegd was ;

— dat de herstellingswerken zoals door de werkgever tijdens het getuigenverhoor omschreven (algemeen nazien en afstelling van de motor op het diagnosecentrum), van die aard waren dat het uitvoeren van een proefrit met medewerking van een mecanicien noodzakelijk was of alleszins tot de geploegdheden van de in de garage uitgevoerde werken behoorde,

het arrest 1° daaruit afleidt dat de kwestieuze herstellingen uitgevoerd werden onder het gezag van de werkgever om de reden dat zij «naar aanleiding van de arbeidsovereenkomst en in het belang van een goede arbeidsrelatie door de werkgever worden aanvaard en dat zij nauw aansluiten bij de eigenlijke arbeidsprestaties en in dezelfde omstandigheden werden verricht» ; 2° het feit dat de werken aan een persoonlijk voertuig werden uitgevoerd tijdens de middagpauze «niet relevant» acht, omdat «gezag, leiding en toezicht ook bestaan tijdens handelingen die, zoals ten deze, volgen op de eigenlijke arbeidsprestaties maar die verband houden met de uitvoering van de overeenkomst en die verricht worden omwille

van het gebruik, de welwillendheid tussen partijen of het nut dat ze voor de werknemer en de werkgever hebben»; 3° verder oordeelt dat het testen van het voertuig een feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst uitmaakt ondanks het feit dat aan de betrokken werknemers voor de proefrit geen uitdrukkelijke toelating werd verleend; en 4° beslist dat het ongeval van 29 maart 1971 door de eerste rechter terecht als een arbeidsongeval werd beschouwd,

terwijl, eerste onderdeel, nu aldus vaststaat dat de handelingen die aanleiding gaven tot het ongeval, door de werknemer buiten de werkuren werden verricht louter voor persoonlijk gemak en doeleinden, het arrest uit de feitelijke elementen die het opgeeft niet kan afleiden dat bedoelde handelingen arbeidsprestaties zijn en derhalve niet wettelijk mag beslissen dat de kwestieuze herstellingen werden uitgevoerd onder het gezag van de werkgever;

tweede onderdeel, de wetbepalingen die de feitenrechter beweert toe te passen, het hem geenszins mogelijk maken in beginsel te stellen dat handelingen die «verband houden met de uitvoering van de overeenkomst en die verricht worden omwille van het gebruik, de welwillendheid tussen de partijen of het nut dat ze voor de werknemer en werkgever hebben», gesteld worden onder gezag, leiding en toezicht van de werkgever;

derde onderdeel, voornoemde regel minstens geen toepassing vindt wanneer de handelingen door de werknemers worden gesteld buiten de diensturen voor louter persoonlijk gemak en doeleinden, zodat door in zulke omstandigheden en op grond van voornoemde overwegingen te oordelen dat het ongeval gebeurd is tijdens en door het feit van de arbeidsovereenkomst, het arrest het wettelijk begrip arbeidsongeval en derhalve de wettelijke bepalingen in het middel ingeroepen schendt;

Overwegende dat het arrest vaststelt dat uit de feitelijke gegevens van de zaak blijkt: 1) dat aan een zekere L., die later het verkeersongeval zou veroorzaken waarbij Johannes R., zoon van de eerste twee verweerders, zou omkomen, door de meestergast toelating werd verleend om tijdens de middagpauze «aan zijn persoonlijk voertuig» te werken; 2) dat Johannes R. «bij het nazien en afstellen van de motor behulpzaam was als mecanicien, taak waarvoor L. zelf, gelet op zijn hoedanigheid van plaatslager, niet bevoegd was»; 3) dat de proefrit met medewerking van de mecanicien «noodzakelijk was of alleszins tot de geplogenheden van de in de garage uitgevoerde werken behoorde» en «een onderdeel uitmaakte van de herstellingen en op de normale, voor de proefritten gebruikte plaats doorging»;

Overwegende dat de werknemer die de rustpauze, tijdens welke de arbeid onderbroken wordt, doorbrengt op de plaats waar de arbeid wordt verricht, onder het gezag van de werkgever blijft; dat het ongeval overkomen tijdens die rustpauze derhalve voorvalt in de loop van of tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst; dat zulk ongeval een arbeidsongeval is, tenzij het bewezen is dat het niet veroorzaakt is ten gevolge van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst;

Dat het ongeval niet overkomen is ten gevolge of door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, wanneer het is veroorzaakt doordat de getroffene tijdens de rustpauze persoonlijke bezigheden verricht die buiten de normale besteding van de rusttijd vallen; dat de getroffene die een bezigheid verricht waarmee de werkgever uitdrukkelijk of stilzwijgend zijn instemming heeft betuigd, tot het bewijs

van het tegendeel geacht wordt de rusttijd op een normale wijze te hebben gebruikt;

Overwegende dat het arrest derhalve uit de hiervoor genoemde vaststellingen wettig kan afleiden dat de bezigheden van de getroffene tijdens de middagpauze verricht werden onder het gezag van de werkgever; dat het bovendien ook oordeelt, zonder op dit punt te worden aangevochten, dat die bezigheid «een feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst uitmaakt» en daardoor te kennen geeft dat het ongeval niet alleen tijdens maar ook door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst is overkomen;

Dat het dan ook wettig beslist dat het ongeval een arbeidsongeval is;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

Overwegende dat de verwerping van de voorziening alle belang ontnemt aan de door eiseres tegen derde verweerster ingestelde vordering tot verbindendverklaring van het arrest;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening en de vordering tot verbindendverklaring.

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 3 MEI 1978

Voorzitter-rapporteur: de h. Gerniers

Advocaat-generaal: de h. Lenaerts

Advocaten: mrs. Bützler en De Gryse

Arbidsongeval—Begrip—Verblijf buiten woning om een opdracht te vervullen—Ongeval buiten de tijd besteed aan vervullen van opdracht—Normale vrijetijdsbesteding.

Een werknemer die ter uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst gedurende verscheidene dagen buiten zijn woning dient te verblijven om zijn opdracht te vervullen, voert gedurende de hele duur van dit verblijf zijn arbeidsovereenkomst uit.

Een ongeval overkomen tijdens dit verblijf op een ogenblik dat de werknemer zijn opdracht niet uitvoerde, is niettemin overkomen in de loop van de uitvoering der overeenkomst en is derhalve een arbeidsongeval, indien niet bewezen is dat het ongeval niet is veroorzaakt ten gevolge van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

Het ongeval is niet overkomen ten gevolge van of door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst wanneer het veroorzaakt is doordat de getroffene, buiten de tijd besteed aan het vervullen van zijn opdracht, in de loop van zijn verblijf buitenshuis, persoonlijke bezigheden verricht die buiten een normale vrijetijdsbesteding vallen.

De Belgische Nationale Assurantiekas
tegen Arbidsongevallen t/ S. en Landsbond
der Christelijke Mutualiteiten

Gelet op de bestreden arresten, respectievelijk op 16 november 1976 en 19 april 1977 door het Arbeidshof te Antwerpen gewezen;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 1, inzonderheid eerste en zesde lid, van de bij koninklijk

besluit van 28 september 1931 gecoördineerde wetten betreffende de vergoeding van de schade voortvloeiende uit arbeidsongevallen, 7 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 en 97 van de Grondwet,

doordat het arbeidshof, om bij arrest van 16 november 1976 te beslissen dat het dodelijk ongeval, waarvan de echtgenoot van verweerster het slachtoffer is geweest te Brussel op 2 december 1970, een arbeidsongeval is, vaststelt : dat het slachtoffer, als directeur van het agentschap van de Bank van Brussel te Kasterlee, samen met een aantal collega's van andere agentschappen een opleidings- en vervolmakingscursus diende te volgen te Brussel ; dat deze personen van maandag tot vrijdag daarom te Brussel dienden te verblijven ; dat hun aanwezigheid aldaar was voorbereid, georganiseerd en opgelegd door de Bank van Brussel ; dat zij op kosten van de bank gelogeed waren in een hotel en hun tevens een dagvergoeding werd toegekend voor het nemen van maaltijden ; dat op 2 december 1970 de bijeenkomst, georganiseerd door de bank, omstreeks 17.15 uur geëindigd was ; dat volgens de verklaring van N. het slachtoffer, drie andere collega's en hijzelf naar een café in de omgeving zijn gegaan waar zij ieder een rondje hebben gegeven en over bankzaken hebben gesproken ; dat omstreeks 19 uur zij allen, met uitzondering van L., te voet naar de Beenhoudersstraat gegaan zijn, waar zij in een Turks restaurant hebben gesoupeerd, zonder alcoholische dranken te gebruiken ; dat zij vervolgens een tocht door de stad gemaakt hebben en eerst hebben halt gehouden in een café in de buurt van de Beurs, vol jongelui en militairen, waarin een goede sfeer heerste en waar zij twee of drie glazen bier gedronken hebben ; dat zij daarna hun tocht hebben voortgezet en een instelling bezocht die als verlicht reclamebord de woorden «Bar-Dancing» vermeldt ; dat zij bij hun vertrek uit deze instelling zich hebben laten leiden door de verlichte uithangborden zonder precies te weten waar zij terecht zouden komen ; dat bij het oversteken van een grote laan M. werd aangereden ; dat het ongeval zich heeft voorgedaan omstreeks 22.45 uur ; dat het arrest vervolgens oordeelt «dat in strijd met de mening van de eerste rechter en van geëntimeerde (thans eiseres), het arbeidshof oordeelt dat het slachtoffer zich op het ogenblik van het ongeval bevond tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst ; dat de bank niet alleen de organisatie van de cursussen verzorgde maar ook logies op haar kosten verschaftte, evenals een dagvergoeding voor het nemen van maaltijden ; dat het niet zonder belang is te onderstrepen dat M. en zijn collega's, na het bijwonen van de cursussen, in de mogelijkheid waren om terug huiswaarts te keren ; dat hieruit kan worden afgeleid dat het de bedoeling van de bank was haar ondergeschikten ook 's avonds bij elkaar te houden om hun de mogelijkheid te bieden van gedachten te wisselen en hun ondervindingen wederzijds mede te delen ; dat dit trouwens ook bevestigd wordt door N. ; dat dienvolgens het hele verblijf te Brussel als een globale opdracht beschouwd dient te worden en de volledige tijdsspanne van het verblijf zich situeert in de uitvoering van de arbeidsovereenkomst ; dat gezag, leiding en toezicht ook bestaan tijdens handelingen die volgen op de eigenlijke arbeidsprestaties, maar die verband houden met de uitvoering van de overeenkomst en die verricht worden omwille van het nut dat ze voor de werknemer en de werkgever hebben ; dat dit, gezien de bedoeling van de bank, ten deze het geval is ; dat het feit dat M. met zijn collega's in cafés is geweest hieraan niets afdoet ; dat appellanten, (thans de verweerders) dus het vermoeden genieten dat, aangezien het ongeval overkomen is tijdens de uitvoering van de arbeids-

overeenkomst, dit ongeval geacht wordt overkomen te zijn door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst ; dat het in de gegeven omstandigheden als normaal voorkomt dat de werknemer samen met zijn collega's is gaan souperen en in de stad is gaan wandelen ; dat het ook niet onredelijk is dat allen samen enige consumpties hebben verbruikt in een tijdspanne die gaat van 17.15 uur tot 22.45 uur ; dat uit de verklaringen van N. blijkt en kan aanvaard worden dat de gesprekken onder de werknemers grotendeels aan de werking van het bankwezen waren besteed, wat trouwens de bedoeling was van de bank als organisator» ; en doordat het arbeidshof bij arrest van 19 april 1977 eiseres veroordeelt om aan verweerster de wettelijke vergoedingen te betalen en aan verweerder de door hem reeds betaalde bedragen, in zijn hoedanigheid van verzekeringsinstelling, terug te betalen,

terwijl een ongeval zich heeft voorgedaan in de loop van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, wanneer op het ogenblik dat het gebeurd is, het slachtoffer zich onder het gezag, de leiding en het toezicht bevond van de werkgever (artikel 1, eerste en zesde lid, van de bij koninklijk besluit van 28 september 1931 gecoördineerde wetten en 7 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971) ; ten deze het arrest van 16 november 1976 in gebreke blijft vast te stellen dat de werkgever van het slachtoffer gebruik heeft gemaakt van zijn machten van gezag, leiding en toezicht om het tijdsgebruik van het slachtoffer of van zijn collega's te organiseren na de cursussen die zij dienden bij te wonen, noch dat hij zelfs aan zijn ondergeschikten op enige wijze de bedoeling heeft medegedeeld die hij gehad zou hebben om hen ook 's avonds bij elkaar te houden om hun de mogelijkheid te bieden van gedachten te wisselen en hun ondervindingen wederzijds mede te delen ; bij ontstentenis van de vaststelling dat deze bedoeling zich heeft gemanifesteerd door welke instructie of directief ook vanwege de werkgever, het arrest van 16 november 1976, zonder het wettelijk begrip arbeidsongeval te schenden, niet kon steunen op deze zogenaamde bedoeling om het karakter van globale opdracht toe te kennen aan het hele verblijf van de getroffen te Brussel, en niet kon oordelen dat hij zich bevond in de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, niet alleen wanneer hij de cursussen bijwoonde, maar ook nog gedurende de hele duur van het verblijf, en namelijk wanneer hij de beroepswesties besprak met drie andere collega's gedurende de uitstap met hen na de beëindiging van de cursus (schending van de artikelen 1, eerste en zesde lid, van de bij koninklijk besluit van 28 september 1931 gecoördineerde wetten en 7 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971) ; terwijl het arrest van 16 november 1976 aan de andere kant de conclusie van eiseres onbeantwoord laat, waar zij, om aan te tonen dat de getroffen zelfs geen morele verplichting had ten opzichte van zijn werkgever om zijn avond door te brengen zoals op 2 december 1970, aanvoerde dat de door de bank georganiseerde cursussen gevolgd werden door 22 bedienden, dat de groep die zich die dag vormde na de beëindiging van de cursus slechts vijf personen telde en dat één van hen nadien besloot terug te keren naar zijn hotel in plaats van de anderen te vergezellen naar het restaurant (schending van artikel 97 van de Grondwet) ; en terwijl het arbeidshof, dat geen wettelijke basis had gegeven aan zijn arrest van 16 november 1976 door te beslissen dat het kwestieuze ongeval een arbeidsongeval is, of dat minstens zijn arrest niet op regelmatige wijze daaromtrent gemotiveerd heeft, bijgevolg door zijn arrest van 19 april 1977, eiseres niet kon veroordelen om aan verweerster de wettelijke vergoedingen te betalen en om aan verweerder de door hem

uitgekeerde bedragen terug te betalen (schending van de artikelen 1, inzonderheid eerste en zesde lid, van de bij koninklijk besluit van 28 september 1931 gecoördineerde wetten en 7 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971) :

Overwegende dat het arrest vaststelt dat de getroffene, die te Kasterlee tewerkgesteld was, een door zijn werkgever georganiseerde opleidings- en vervolmakingscursus te Brussel diende te volgen en hij daarvoor van maandag tot vrijdag aldaar diende te verblijven ; dat de werkgever op zijn kosten voor logies zorgde en de deelnemers een vergoeding voor maaltijden betaalde ;

Overwegende dat een werknemer die ter uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst gedurende verscheidene dagen buiten zijn woning dient te verblijven om zijn opdracht te vervullen, tijdens de hele duur van dit verblijf zijn arbeidsovereenkomst uitvoert ; dat het ongeval overkomen tijdens dit verblijf op een ogenblik dat de werknemer zijn opdracht niet uitvoerde, niettemin overkomen is in de loop van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst ; dat het derhalve een arbeidsongeval is, indien niet bewezen is dat het ongeval niet is veroorzaakt ten gevolge van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst ;

Dat het ongeval niet overkomen is ten gevolge van of door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, wanneer het is veroorzaakt doordat de getroffene, buiten de tijd besteed aan het vervullen van zijn opdracht, in de loop van zijn verblijf buitenshuis, persoonlijke bezigheden verricht die buiten een normale vrijetijdsbesteding vallen ;

Dat het arrest derhalve uit de hiervoor genoemde vaststellingen wettig kan afleiden dat «het hele verblijf te Brussel als een globale opdracht beschouwd dient te worden en de volledige tijdsspanne van het verblijf zich dan ook situeert in de uitvoering van de arbeidsovereenkomst» ;

Dat het arrest, zonder op dit punt te worden aangevochten, voorts oordeelt dat eiseres «het bewijs niet levert dat het ongeval niet te wijten is aan de uitvoering van de arbeidsovereenkomst» ;

Dat het arbeidshof derhalve wettig beslist dat de echtgenoot van verweerster «het slachtoffer is geweest van een arbeidsongeval» ;

Overwegende dat de considerans van het arrest dat het de bedoeling van de werkgever is geweest om zijn personeelsleden «ook 's avonds bij elkaar te houden om hun de mogelijkheid te bieden van gedachten te wisselen en hun ondervindingen wederzijds mede te delen» overbodig is om de beslissing te verantwoorden ;

Dat, in zoverre het middel op deze overweging steunt het bij gemis van belang niet ontvankelijk is ;

Overwegende dat, nu het arrest vaststelt dat het hele verblijf te Brussel als een globale opdracht dient te worden beschouwd, dat de volledige tijdsspanne van het verblijf zich in de uitvoering van de arbeidsovereenkomst situeert en dat niet bewezen is dat de persoonlijke bezigheden van de getroffene buiten de uitvoering van de arbeidsovereenkomst vallen, het arbeidshof ertoe niet meer gehouden is de conclusie nader te beantwoorden, waarbij eiseres, om aan te tonen dat de getroffene zelfs geen morele verplichting had om zijn avond door te brengen zoals op 2 december 1970, aanvoerde dat van de groep van 22 deelnemers aan de vervolmakingscursus er slechts 5 personen zich afscheidten om uit te gaan, terwijl dan nog een van deze personen, reeds vóór het bezoek aan het restaurant, besloot naar het hotel terug te keren ;

Dat die conclusie immers, wegens voormelde vaststellingen, niet meer ter zake dienend was ;

Overwegende dat, nu uit hetgeen voorafgaat blijkt dat het arbeidshof, bij arrest van 16 november 1976, op grond van een regelmatige motivering wettelijk beslist dat het kwestieuze ongeval een arbeidsongeval is, het bij arrest van 19 april 1977 eiseres wettelijk veroordeelt om aan verweerster de wettelijke vergoedingen te betalen en om aan verweerder de door hem uitgekeerde bedragen terug te betalen ;

Dat het middel niet kan worden aangenomen ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening.

NOOT—Voor de belangrijke conclusie van het openbaar ministerie bij deze zaak zij verwezen naar de conclusie bij het eveneens in dit nummer gepubliceerde arrest van 3 mei 1978 in de zaak N.V. Zürich t/ R., M. en N.V. Noordstar en Boerhaave.

RAAD VAN STATE

4e KAMER — 18 JULI 1977

Eerste voorzitter : de heer Mast

Staatsraden : de hh. Vermeulen en Baeteman

Auditeur : de h. Borret

Advocaat : mr. L. Van Den Brande

Rijksonderwijs—Ontslag zonder vooropzegging—Verlies burgerlijke of politieke rechten—Voorwaarden—Raad van State—Middel van ambtswege.

1. *De toepassing van de richtlijn van de minister van Justitie waarbij voorgeschreven wordt degene die tot een korte gevangenisstraf veroordeeld is, die straf niet te doen uitzitten voor zover de veroordeelde gedurende de termijn van verjaring geen nieuwe veroordeling zonder uitstel, van welke duur ook, oploopt, laat het strafvonnis zelf onverlet ; de niet-uitvoering van een veroordeling tot een effectieve gevangenisstraf maakt hiervan geen voorwaardelijke veroordeling.*

2. *De uitdrukking «de burgerlijke en politieke rechten genieten» betekent, ook in artikel 168, 2°, b, van het Statuut van de leden van het rijksonderwijs, dat men alle burgerlijke en politieke rechten moet hebben en dat het verlies van een enkel recht voldoende is om een lid uit de dienst te verwijderen.*

3. *Het verlies van een burgerlijk of politiek recht volgt uit een vonnis ; dit verlies doet zich aan de overheid voor als een objectief gegeven waaraan statutaire bepalingen automatisch voor de overheid de rechtsverplichting verbinden om ambtshalve het ontslag uit te spreken, zonder dat aan die overheid nog enige discretionaire bevoegdheid gelaten wordt ; er is dan ook geen reden voorhanden om een tuchtprocedure te volgen.*

4. *Het beginsel van de gelijke toepassing van de wet heeft betrekking op de toepassing van de wet en niet op de overtreding ervan ; gevallen van overtreding van de wet, zo die er zijn, maken geen overtreding van de juiste toepassing, terwijl de zelfs herhaalde overtreding van de wet niet kan dienen om een met de wet strijdige interpretatie ervan burgerrecht te geven.*

5. *Het karakter van openbare orde van de strafwet in acht genomen, moet de Raad van State het wegvallen van de rechtsgrond om de bestreden beslissing nog te handhaven, van ambtswege in aanmerking nemen. Ter zake heeft de wet van 5 juli 1976 gesteld dat de opschorting van het kiesrecht pas volgt na een strafrechtelijke veroordeling tot een gevangenisstraf van minstens drie maanden.*

Van D./ Belgische Staat
(Minister van Nationale Opvoeding)
Arrest nr. 18.398

Gehoord het afwijkend advies van auditeur Borret ;

Overwegende dat verzoeker, die bij koninklijk besluit van 25 juni 1963 vastbenoemd werd als leraar technische vakken en beroepspraktijk, bij vonnis van 6 november 1974 van de correctionele rechtbank te Brussel veroordeeld werd tot een hoofdgevangenisstraf van een maand en een met dertig te vermenigvuldigen geldboete van 200 frank wegens het uitgeven van een check zonder dekking ; dat verzoeker ten gevolge van die veroordeling van rechtswege geschorst is in de uitoefening van zijn recht om te kiezen, zulks krachtens artikel 7, 2°, van het kieswetboek zoals dat gesteld was toen het voormelde vonnis kracht van gewijsde verkreeg ; dat de regering uit die veroordeling en uit de schorsing van het recht om te kiezen afleidde dat verzoeker niet langer beschikte over al zijn politieke rechten en dus viel onder toepassing van artikel 168, 2°, b, van het koninklijk besluit van 22 maart 1969 houdende statuut van het personeel uit het rijksonderwijs, bepaling volgens welke van ambtswege en zonder vooropzegging wordt ontslagen een leerkracht die niet langer voldoet aan de benoemingsvoorwaarde «de burgerlijke en politieke rechten te genieten» ; dat op die rechtsgrond het bestreden koninklijk besluit van 23 mei 1975 verzoeker van ambtswege en zonder vooropzegging uit het rijksonderwijs heeft ontslagen.

Overwegende dat verzoeker het bestreden besluit onrechtmatig acht omdat de bestuursoverheid, wanneer ze het effect van het vonnis van 6 november 1974 heeft bepaald, geen rekening heeft gehouden met artikel 7, 3°, vijfde lid, van het kieswetboek, volgens welke bepaling de onbekwaamheid om te kiezen wordt opgeschorst indien de veroordeling voorwaardelijk is, d.w.z. in de terminologie van de wet van 29 juni 1964, indien de veroordeling werd uitgesproken met uitstel van tenuitvoerlegging ; dat verzoeker in dat verband dan doet gelden dat hij de maand gevangenisstraf niet heeft moeten uitzitten en hij derhalve gevangenis voormeld artikel 7, 3°, vijfde lid, geacht moet worden zijn recht om te kiezen niet tijdelijk verloren te hebben ;

Gezien het verzoekschrift dat V. op 14 juli 1975 heeft ingediend om de vernietiging te vorderen van een koninklijk besluit van 23 mei 1975 waarbij hij met ingang op 1 mei 1975, ambtshalve en zonder vooropzegging ontslagen wordt als vastbenoemd leraar technische vakken en beroepspraktijk aan het Rijksinstituut voor technisch onderwijs te Heist-op-den-Berg ;

Overwegende dat blijkens het aan de Raad van State overgelegd vonnis verzoeker veroordeeld werd tot een gevangenisstraf van een maand zonder uitstel ; dat de straf evenwel niet werd uitgevoerd — zoals blijkt uit een brief van 16 januari 1976 van de procureur des Konings te Brussel — overeenkomstig de richtlijn waarbij de minister van Justitie voorschrijft om degene die tot een korte gevangenisstraf veroordeeld is, die straf niet te doen uitzitten voor zover de

veroordeelde gedurende de termijn van verjaring van de straf geen nieuwe veroordeling zonder uitstel, van welke duur ook, oploopt ; dat de toepassing van bovenvermelde richtlijn het strafvonnis onverlet laat ; dat het middel geen vernietigingsgrond kan opleveren ;

Overwegende dat verzoeker als tweede middel doet gelden dat artikel 168, 2°, b, zo moet worden begrepen dat die bepaling alleen van toepassing is indien de onderwijskracht tegelijk alle burgerlijke en alle politieke rechten verloren heeft, of, op zijn minst, ofwel alle burgerlijke ofwel alle politieke rechten ; dat hij dan doet gelden dat hij alleen maar tijdelijk het kiesrecht verloren heeft en dus alle andere burgerlijke en politieke rechten nog bezit, en meer bepaald, dat hij van de politieke rechten nog altijd «*het jus honorum, het jus tributi en het jus militiae*» behouden heeft ;

Overwegende dat wanneer is voorgeschreven dat een persoon, om in openbare dienst benoemd te worden en in dienst te kunnen blijven, «de burgerlijke en politieke rechten moet genieten», zulks betekent — ook in artikel 168, 2°, b, — dat hij alle burgerlijke en politieke rechten moet hebben en dat het verlies van een enkel recht voldoende is om hem uit de dienst te verwijderen ; dat het middel geen deugdelijke rechtsgrond heeft ;

Overwegende dat verzoeker nog een annulatiegrond zoekt in het feit dat hij werd ontslagen zonder dat de procedure werd gevolgd die door de artikelen 131 en 132 van het besluit van 22 maart 1969 worden opgelegd in verband met de afzetting als tuchtstraf ;

Overwegende dat de procedure te volgen voor het opleggen van tuchtstraffen of enige andere procedure, waardoor de rechten van de verdediging gevrijwaard worden, maar zin heeft voor zover de overheid tot het opleggen van de penalisierende maatregel enkel kan komen door een discretionaire appreciatiebevoegdheid uit te oefenen in verband met de toedracht van de feiten, de toerekening en de disciplinaire kwalificatie ervan, en het bepalen van de strafmaat ; dat het verlies van een burgerlijk of een politiek recht volgt uit een vonnis, uitgesproken op grond van een wetsbepaling welke de beroving van het burgerlijk of politiek recht mogelijk maakt, oplegt of van rechtswege uit de veroordeling doet volgen ; dat dit verlies zich aan de overheid als een objectief gegeven voordoet waaraan statutaire bepalingen, zoals artikel 168, 2°, b, automatisch voor de overheid de rechtsverplichting verbinden om ambtshalve het ontslag uit te spreken, zonder dat aan die overheid nog enige discretionaire bevoegdheid gelaten wordt ; dat verzoeker niet heeft doen gelden dat een statutaire bepaling die de overheid de bevoegdheid ontnemt om de haar van nature toekomende eigen disciplinaire appreciatiebevoegdheid uit te oefenen, een onwettige afstand van bevoegdheid uitmaakt in het geval dat het rechterlijk vonnis niet zelf het verbod openbare ambten uit te oefenen oplegt of dat verbod niet van rechtswege uit een bij wet vastgestelde strafbepaling voortspuit ; dat het automatisme van de binding van het van ambtswege uit te spreken ontslag aan de rechterlijke uitspraak derhalve verschijnt als een niet betwist statutair gegeven en er dan ook geen reden voorhanden is om aan te nemen dat de overheid gehouden is om, vooraleer het ontslag uit te spreken, een procedure te volgen zoals door de artikelen 131 en 132 is voorgeschreven om de ambtenaar in staat te stellen zich tegen beschuldiging van ambtelijke tekortkomingen te verdedigen ; dat ook het derde middel niet gegrond is ;

Overwegende ten slotte dat verzoeker nog aanvoert dat de overheid tot voor kort in andere gevallen, waarin eveneens

artikel 7, 2°, van het kieswetboek van toepassing was, artikel 168, 2°, b, niet heeft toegepast, zodat het bestreden besluit werd vastgesteld in strijd met artikel 6 van de Grondwet in zover het beginsel van de gelijke toepassing van de wet werd overtreden ;

Overwegende dat het beginsel van de gelijke toepassing van de wet betrekking heeft op de toepassing van de wet en niet op de overtreding ervan ; dat de wet zoals uit het onderzoek van het eerste en tweede middel is gebleken, correct op verzoeker werd toegepast ; dat gevallen van overtreding van de wet — zo die er zijn — van de juiste toepassing geen overtreding maken, terwijl de zelfs herhaalde overtreding van de wet niet kan dienen om een met de wet strijdige interpretatie ervan burgerrecht te geven ; dat ook dit middel niet tot vernietiging van het bestreden besluit kan leiden ;

Overwegende evenwel dat artikel 4 van de wet van 5 juli 1976, tot wijziging van de kieswetgeving, artikel 7 van het kieswetboek door een nieuwe tekst vervangen heeft die op 8 augustus 1976 uitwerking kreeg ; dat het 2° van het nieuwe artikel 7 niet langer aan een veroordeling, zoals verzoeker opgelopen heeft, de schorsing van zijn kiesrecht verbindt, zoals dat nieuwe 2°, meer bepaald ten aanzien van het misdrijf waarvoor verzoeker werd veroordeeld, verschijnt als gunstiger dan het vroegere 2° ;

Overwegende dat de opschorting van het kiesrecht zoals dat is opgevat in artikel 7, 2°, geen straf is die door de rechter is opgelegd, maar een direct door de wet aan de straf verbonden gevolg, dat weliswaar de straf vervolledigt, maar van de eigenlijke straf geen deel uitmaakt precies omdat het juridisch direct, van rechtswege uit de wet ontspruit ; dat de opheffing van de wetsbepaling welke dat bijkomend rechtsgevolg aan de straf hecht, het verval van dat rechtsgevolg medebrengt ; dat het nieuwe 2° van artikel 2 ten dele de opheffing van een stuk van het oude 2° van artikel 7 betekent, meer bepaald van het stuk dat vóór 8 augustus 1976 de opschorting van het kiesrecht van verzoeker inhield ; dat verzoeker sinds 8 augustus 1976 derhalve zijn kiesrecht opnieuw volledig heeft ;

Overwegende dat het beroep dat verzoeker tegen de bestreden beslissing heeft ingesteld tot gevolg heeft dat die beslissing tot nu toe niet definitief is geworden in zover zij op juridische gronden kan worden ingetrokken of gewijzigd ; dat de rechtsgrond om verzoeker, als een administratief complement op de straf, van ambtswege uit de dienst te sluiten, op dit ogenblik niet meer voorhanden is ; dat het herstel van zijn rechtsbevoegdheid om opnieuw als leraar dienst te doen, uitsluit dat de Raad van State thans zijn verwijdering uit de dienst zou handhaven wanneer een nieuwe regel met strafrechtelijke strekking, die verwijdering niet langer als gevolg heeft ; dat, het karakter van openbare orde van de strafwet in acht genomen, het wegvallen van de rechtsgrond om de bestreden beslissing nog te handhaven, van ambtswege in aanmerking moet worden genomen.

Besluit :

Vernietigd is het koninklijk besluit van 23 mei 1975 waarbij verzoeker, met ingang op 1 mei 1975, ambtshalve en zonder vooropzegging ontslagen wordt als vastbenoemd leraar technische vakken en beroepspraktijk aan het Rijksinstituut voor technisch onderwijs te H.

NOOT—*Gelijkheidsbeginsel — Invloed van de wijziging van de strafwet op de niet definitieve rechtshandeling.*

1. *Gelijkheidsbeginsel.* — Andermaal werd de Raad van State geroepen om uitspraak te doen over de draagwijdte van artikel 6 van de Grondwet dat het bekende gelijkheidsbeginsel voor de wet huldigt. Meermaals hebben rechtzoekenden gepoogd onwettigheden die door het bestuur werden begaan, maar die definitief werden omdat zij niet werden aangevochten, in te roepen om administratieve beslissingen af te dwingen die eveneens onwettig zouden zijn, wat tot gevolg zou hebben dat men de gelijkheid in de onwettigheid verwezenlijkt zou zien.

De Raad van State heeft beslist dat artikel 6 van de Grondwet onmogelijk kan betekenen dat een onwettige regeling, die in het verleden werd toegepast, op grond van het gelijkheidsbeginsel verder toepassing moet krijgen. De overheid mag geen onwettige regelen toepassen en kan daartoe niet verplicht worden, zelfs indien zij die regelen zelf heeft vastgelegd (R.v.St., Van Meerbeek en Goossens, nr. 17287, 19 november 1975).

Uit de verkeerde toepassing van de wet in een afzonderlijk geval, kan geen recht geput worden op de bevestiging van die onwettigheid (R.v.St., Karadjian, nr. 17933, 26 juni 1973).

Meermaals werd de gelijkheid in de onwettigheid ingeroepen naar aanleiding van bouwvergunningen omdat het meer dan eens gebeurd is dat bouwvergunningen voordien werden afgeleverd die in strijd waren met de wet, maar waarvan de beslissing niet werd aangevochten. Degene aan wie een bouwvergunning werd geweigerd, kan niet terecht aanvoeren dat door deze weigering het principe van de gelijkheid werd geschonden omdat aan een andere persoon een vergunning werd afgeleverd, wanneer het precies de aflevering van deze vergunning is die het principe van de gelijke behandeling inzake bouwvergunningen heeft miskend (R.v.St., Beuckelaers, nr. 15969, 10 juli 1973, en R.v.St., Van Roey, nr. 16050, 16 oktober 1973).

2. *Invloed van de gunstiger strafwet op de niet definitieve administratieve rechtshandeling.* — De kieswetgeving werd gewijzigd door de wet van 5 juli 1976 die onder meer is overgegaan tot een wijziging van de passieve kiesbevoegdheidsvereisten.

Toen de verzoekerde partij haar verzoekschrift op 14 juli 1975 indiende gold een ingewikkeld systeem van uitsluiting en schorsing. Schorsing werd opgelopen in bepaalde gevallen bij een veroordeling van ten minste acht dagen en in andere gevallen bij een veroordeling van ten minste een maand. Die bepalingen betreffende de uitsluiting en schorsing waren veel te complex en te streng, vooral bij samenvoeging van veroordelingstermijnen. Ze miskenden de evolutie van het strafrecht. Daarbij waren sommige vervallenverklaringen moeilijk te berekenen als gevolg van de modaliteiten inzake tenuitvoerlegging van straffen, uitstel, probatie, enz. Daarin heeft de wet van 5 juli 1976 verandering gebracht.

Van het kiesrecht zijn voorgoed uitgesloten zij die tot een criminele straf zijn veroordeeld. Schorsing geldt voor gerechtelijke onbekwaamverklaringen, de afgezonderde krankzinnigen, zij die ter beschikking van de regering zijn gesteld met toepassing van artikel 380bis, 3°, van het Strafwetboek of met toepassing van de wet van 1 juli 1964 tot bescherming van de maatschappij tegen de abnormalen en de gewontemisdadigers, alsook voor hen die tot een correctionele hoofdgevangenisstraf van ten minste drie maanden zijn veroordeeld uit hoofde van een opzettelijk wanbedrijf, of tot een militaire gevangenisstraf van ten minste drie maanden.

De onbekwaamheid duurt zes jaar wanneer de straf drie maanden tot minder dan drie jaar bedraagt, en twaalf jaar wanneer de straf ten minste drie jaar bedraagt.

De schorsingen van het kiesrecht verschillen dus niet meer zoals vroeger naar gelang van de aard van de inbreuk en de duur van de straf.

Er werd uniformiteit gebracht in het stelsel.

Wanneer de veroordeling gedeeltelijk met uitstel wordt uitgesproken, moet men voor de schorsing alleen rekening houden met het gedeelte zonder uitstel uitgesproken.

De beroving of schorsing worden niet door de rechterlijke overheid uitgesproken. Ze worden van rechtswege opgelopen zodra een veroordeling bestaat die krachtens de wet de uitsluiting of de schorsing tot gevolg heeft.

Uit de geannoteerde zaak blijkt dat op het ogenblik dat de beslissing werd getroffen, de administratieve overheid terecht en op wettige wijze haar besluit had getroffen. Verzoeker, die oordeelde dat hij ten onrechte werd gesanctioneerd, ging in beroep bij de Raad van State en aldus kreeg de administratieve rechtshandeling geen definitief karakter, vermits inmiddels de wet van 5 juli 1976 onder meer de passieve kiesbevoegdheidsvereisten had gewijzigd en nieuwe regels met strafrechtelijke strekking vastgelegd. Krachtens het beginsel dat een gunstiger strafwet dadelijk toepassing krijgt heeft de Raad van

State terecht beslist dat bij het wegvallen van de rechtsgrond om de bestreden beslissing te handhaven, hij van ambtswege tot de vernietiging van het te zijner tijd wettig getroffen besluit moest overgaan.

W. Lambrechts

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

3e KAMER — 14 DECEMBER 1977

Voorzitter : de h. Van Hecke

Raadsheren : mevr. Vanstreels en de h. Marinus

Advocaat-generaal : de h. Rigaux

Advocaten : mrs. Van Hoyweghen en Lens

Afstamming—Onderhoudsvordering tegen de «vermoede vader» (art. 340 b e.v. B.W.)—Instelling vordering : verzoekschrift—Berekening vervaltermijn.

De rechtsvordering bedoeld in de artt. 340 e.v. B.W. wordt ingeleid door het verzoekschrift (art. 340 f B.W.), niet door de dagvaarding ten gronde, zodat voor de berekening van de vervaltermijn van drie jaren bepaald in art. 340 e B.W. de datum waarop het verzoekschrift neergelegd werd in beschouwing genomen dient te worden.

De W. t/ E.

Gelet op het tussenarrest van deze Kamer van het Hof van 21 juni 1977, waarbij een heropening van de debatten werd bevolen ten einde geïntimeerde toe te laten :

1° een afschrift bij te brengen van de geboorteakte van het kind E.C. ;

2° het bewijs bij te brengen dat zij het kind voornoemd erkend heeft ;

Overwegende dat thans de geboorteakte verleden in de gemeente P. wordt bijgebracht, waaruit blijkt dat het kind werd geboren op 14 december 1962 ;

Dat eveneens de akte van erkenning van het kind verleden op 27 december 1962 door geïntimeerde wordt bijgebracht ;

Overwegende dat bijgevolg de toelaatbaarheid van de vordering in hoofde van geïntimeerde voldoende vaststaat ;

Over de niet-ontvankelijkheid van de vordering

Overwegende dat appellant opwerpt dat geïntimeerde, oorspronkelijke aanlegster, de vordering niet heeft ingesteld binnen de termijn van drie jaren, hetzij vanaf de geboorte van het kind, hetzij vanaf het staken van de door verwerende partij verleende rechtstreekse of onrechtstreekse hulp, zoals voorgeschreven door artikel 340 e van het Burgerlijk Wetboek ;

Overwegende dat het kind werd geboren op 14 december 1962 ;

Overwegende dat oorspronkelijke aanlegster het verzoekschrift bedoeld door artikel 340 f van het Burgerlijk Wetboek aan de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg heeft aangeboden op 19 oktober 1965 ;

Dat proces-verbaal werd opgesteld en dat, bij gebreke aan overeenkomst, partijen werden verwezen om zich voor de rechtbank te voorzien ; dat slechts op 8 augustus 1972, aanvankelijke aanlegster ten gronde dagvaardde in het onderhavige geding ;

Overwegende dat appellant aanvoert dat slechts de dagvaarding ten gronde voor de rechtbank van eerste aanleg de rechtsvordering inleidt en dat deze dient te gebeuren binnen drie jaren, zoals voorgeschreven door bovengenoemd artikel ;

Dat de eerste rechter ten onrechte heeft aanvaard dat het indienen van het verzoekschrift binnen de termijn van drie jaar volstaat om te voldoen aan de door artikel 340 e van het burgerlijk wetboek gestelde voorwaarden ;

Dat hij bijgevolg vordert dat het vonnis a quo hervormd wordt en dat de rechtsvordering niet ontvankelijk wordt verklaard wegens het verstreken zijn van de wettelijke vervaltermijn ;

Overwegende dat appellant tot staving van zijn stelling verwijst naar een deel van de rechtsleer en de rechtspraak, dat zijn thesis volgt (Ulrix, «L'action alimentaire des enfants naturels», nr. 121 ; Rb. Leuven, 7 juli 1952, R.W., 1952-53, 245) ;

Dat hij bovendien aanvoert dat door toe te laten dat de dagvaarding slechts lange tijd na het verzoekschrift gebeurt (inzake bijna 7 jaar later) de ratio legis van de wetgever wordt omzeild, die door het instellen van een vervaltermijn de spoedige behandeling van deze kiese procedures heeft beoogd ; dat de ratio legis voor het voorzien van een vervaltermijn enkel wordt geëerbiedigd, indien de dagvaarding ten gronde binnen de vervaltermijn geschiedt, daar slechts in dat geval de verweerder over de procesmiddelen beschikt om een afhandeling van de procedure te benaastigen en af te dwingen ;

Dat in zake de rechten van de verdediging door de zeer laatijdige procedure ten gronde ernstig worden geschonden, daar het bewijs van de door verweerder in eerste aanleg ingeroepen exceptio plurium ernstig wordt bemoeilijkt door het overlijden van belangrijke getuigen sindsdien ;

Overwegende dat een ander deel van de rechtsleer en de rechtspraak van oordeel is dat in de procedure in zake, het verzoekschrift de akte van rechtsingang is en niet de dagvaarding ten gronde na de beschikking van verwijzing naar de rechtbank (aldus *Les Nouvelles* t. II, *Droit Civil*, p. 602, nr. 497 ; R. Dekkers, *Précis de droit civil*, p. 283, nr. 414 ; De Page, I, 1207-1216 ; Hof Brussel, 1 juli 1939, R.W., 1939-40, 515 ; Hof Gent, 21 februari 1956, R.W., 1956-57, 818, met advies J. Matthys) ;

Overwegende dat het Hof deze laatste stellingname dient te volgen ;

Dat immers artikel 340 e van het Burgerlijk Wetboek bepaalt, dat «de rechtsvordering tot uitkering van onderhoud aan het kind persoonlijk toekomt. Zij moet worden ingesteld binnen drie jaren...» ;

Dat artikel 340 f van het Burgerlijk Wetboek daarop aansluitend, voorschrijft : «De eiser die de rechtsvordering, vermeld in artikel 340 b of in artikel 340 c wil instellen, biedt de voorzitter een verzoekschrift aan, bevattende enz.» ;

Dat uit de tekst enkel is af te leiden dat de rechtsvordering wordt ingeleid door het verzoekschrift en niet dat de oproeping in verzoening aan de rechtsvordering voorafgaat en er geen deel van uitmaakt ;

Overwegende dat analoog met de rechtsvordering tot echtscheiding wegens bepaalde feiten, ook de vordering gebaseerd op artikel 340 b en 340 c van het Burgerlijk Wetboek uiteenvalt in twee procedurastadia :

1° een eerste stadium voor de voorzitter van de rechtbank ingeleid bij verzoekschrift,

2° een voor de rechtbank ingeleid bij dagvaarding, wanneer de partijen het niet eens zijn en nadat de voorzitter een beschikking heeft gegeven waarbij hij hen naar de rechtbank verwijst ;

Dat echter, net zoals bij de procedure in echtscheiding wegens bepaalde feiten, de rechtsvordering wordt ingesteld door het verzoekschrift aan de voorzitter van de rechtbank ;

Overwegende dat de wetgever in andere rechtsplegingen minnelijke schikkingen heeft geboden of toegelaten, doch deze dan in tegenstelling met de rechtspleging in echtscheiding wegens bepaalde feiten en met de rechtspleging in zake, *expressis verbis* «voorafgaand aan de vordering» noemt : dat dit het geval is voor artikel 30 van de wet op de handelshuur : «Alvorens de vordering in te stellen kan de eiser de toekomstige verweerder tot minnelijke schikking doen oproepen» ; dat ook artikel 1345 van het Gerechtelijk Wetboek bij de rechtspleging inzake pacht bepaalt, dat geen enkele rechtsvordering kan worden toegelaten indien de eiser «niet te voren aan de rechter ... een verzoek heeft gedaan om de toekomstige verweerder ter minnelijke schikking te doen oproepen» ;

Dat dan ook in beide gevallen een uitdrukkelijke wetsbepaling zegt dat, wat de termijnen betreft, het verzoek tot oproeping in minnelijke schikking de gevolgen heeft van een gerechtelijke dagvaarding, mits deze gebeurt binnen een maand na het proces-verbaal van niet-verzoening ;

Dat ook het vroegere artikel 53 van de wet van 9 juli 1926 op de werkrechtsheden, gewijzigd door de wet van 12 juli 1960 en sinds het in werking treden van het Gerechtelijk Wetboek afgeschaft, bepaalde : «De neerlegging of de ontvangst ter griffie van het verzoek tot oproeping in verzoening stuit de verjaring» ;

Overwegende dat het Hof uit het onderzoek van deze wetsbepalingen meent te mogen afleiden, dat de wetgever telkens als hij een oproeping tot minnelijke schikking procedureel verplicht heeft gesteld hieraan juridische gevolgen heeft vastgeknoopt, namelijk :

— deze ofwel uitdrukkelijk «*voorafgaand aan de vordering*» noemt, doch dan het verzoek tot oproeping qua termijnen gelijkstelt met de inleidende dagvaarding (pacht, handelshuur, vroegere werkrechtsheden),

— ofwel het inleidend verzoekschrift beschouwt als de inleidende akte tot de rechtsvordering zelf (inzake echtscheiding wegens bepaalde feiten kunnen de voorlopige maatregelen ingevolge artikel 1280 van het Gerechtelijk Wetboek worden bevolen vanaf de aanbieding aan de voorzitter van het verzoekschrift) ;

Overwegende dat de tekst van artikel 340 e en 340 f van het Burgerlijk Wetboek geen andere interpretatie toelaat dan dat het verzoekschrift aan de voorzitter de rechtsvordering inleidt, zodat in casu de rechtsvordering binnen de drie jaren vanaf de geboorte van het kind werd ingesteld en terecht door de eerste rechter ontvankelijk werd verklaard ;

Overwegende dat het ontbreken van een wettelijke verplichting om binnen een bepaalde termijn na de beschikking van verwijzing voor de rechtbank ten gronde te dagvaarden, ongetwijfeld een lacune is, die manipulatie van de vervalt termijn mogelijk maakt en bovendien nadeel kan berokkenen aan verweerder ;

Dat dit probleem zich ook voordoet in de procedure tot echtscheiding wegens bepaalde feiten, wanneer de aanlegger na de procedurefase in verzoening, nalaat te dagvaarden ten gronde ;

Dat deze praktische bezwaren echter geen afbreuk kunnen doen aan de tekst van de wet zelve en dat de rechter geen andere excepties kan aannemen dan de door de wet bepaalde ;

(...)

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

5e KAMER — 27 JANUARI 1978

Voorzitter : de h. Wauters

Raadsheren : de h. Wijnant en mevr. Baeté-Swinnen

Advocaten : mrs. Putzeys, Van Haesendonck en Bützler

Bank—Gemeentekrediet van België—Bankmandaat—Controle van betalingsorders.

De juridische band tussen het Gemeentekrediet van België en een gemeente wordt beheerst door het bankmandaat.

Het Gemeentekrediet dient, in zijn hoedanigheid van bankier, slechts de schijnbare regelmatigheid van de betalingsorders te toetsen.

Gemeente Sint-Gillis-Waas t/
Gemeentekrediet van België

Gezien, in behoorlijke vorm, de door de wet vereiste processtukken, onder meer het bestreden vonnis, waarvan geen akte van betekening wordt voortgebracht en waartegen op 5 oktober 1973 een naar vorm en termijn regelmatig en ontvankelijk beroep werd ingesteld ;

Overwegende dat de doelstelling van de vordering van appellante en de omstandigheden aan de basis ervan behoorlijk in het bestreden vonnis werden uiteengezet ; dat het hof hiernaar verwijst ;

Overwegende dat de vordering van appellante, stoelend op de contractuele en quasi-delictuele fout en strekkende tot betaling van de som van 6.184.113 fr., uit hoofde van de schade, voortspuitende uit het uitvoeren van de onregelmatige betalingsorders, opgesteld door de gemeenteontvanger B., die het onderhavig bedrag gecrediteerd heeft op zijn persoonlijke rekening, door de eerste rechter werd afgewezen ;

I. De feiten

Overwegende dat de gemeenteontvanger volgende bedragen debiteerde op de rekeningen van appellante bij de N.V. Het Gemeentekrediet van België ten voordele van zijn persoonlijke rekening 1157/00493 bij de N.V. Kredietbank te St.-Gillis-Waas :

1) 2.145.000 fr. op de rekening «verdiscontering van vastbeloofde toelagen», nr. 110, die bij beslissing van het schepencollege op 14 augustus 1969 verdisconteerd werd bij geïntimeerde ;

2) 2.624.512 fr. op leningrekening nr. 099 ;

dat deze bedragen bestemd waren om de regelmatige betaling van het vernieuwen van duikers, door de P.V.B.A. «Algemene Ondernemingen De Schelde», Fabriekstraat, 84, te Kallo uitgevoerd, mogelijk te maken en welke rechtstreeks door geïntimeerde betaald dienden te worden, tegen overleg-

ging van de betalingsorders te hunnen voordele opgemaakt door de gemeenteontvanger ; dat onder meer uit het schrijven van 25 augustus 1969 van de N.V. Het Gemeentekrediet van België blijkt dat de betalingsorders enkel de aanwijzer 0008 en het nummer van de verdiscontering dienden te bevatten ; dat, bij ontstentenis van enig protest, aangenomen dient te worden dat het schepencollege van St. Gillis-Waas deze betalingswijze heeft aanvaard ;

3) 400.000 fr. op de depositorekening nr. 44446/3/45 ;

4) 1.014.000 fr. op de rekening-courant ;

dat de gemeenteontvanger over de bedragen van deze laatste twee rekeningen beschikte naar gelang van de behoeften door middel van afnemingsorders, waarvoor geen bevelschrift van het schepencollege noch een handtekening van een lid van het schepencollege was vereist (cf. Administratief Lexicon, De Gemeenteontvanger, door Van Vynckt, blz. 59) ;

II. De aansprakelijkheid

Overwegende dat uit de voorgebrachte gegevens blijkt dat de juridische band tussen appellante en geïntimeerde beheerst wordt door het bankmandaat (cf. Fredericq, *Traité de droit commercial belge*, IX nr. 196, blz. 316 en 317) ; dat derhalve onderzocht dient te worden of geïntimeerde bij de uitvoering van de betalingsorders hetzij een contractuele hetzij een quasi-delictuele fout heeft begaan ;

Overwegende dat de litigieuze overschrijvingsorders op naam van appellante zijn opgemaakt, zoals conventioneel was bedongen, namelijk onder de enkele handtekening van de gemeenteontvanger werden uitgeschreven, met de vermelding 000 8 en het nummer van de verdiscontering, zonder vermelding van de aannemer van de werken ; dat in die omstandigheden geïntimeerde zijn contractuele verplichtingen is nagekomen door de formeel schijnbare regelmatige betalingsorders uit te voeren ;

Overwegende dat geïntimeerde, die, in haar hoedanigheid van bankier, slechts de schijnbare regelmatigheid van de betalingsorders diende te toetsen (cf. Van Ryn, *Principes de droit commercial*, IV, nrs. 3058 en 3089) de verrichtingen die aan de basis lagen van de overschrijvingen niet mocht controleren ;

Overwegende dat geïntimeerde redelijkerwijze en rechtmatig mocht geloven dat de uiterlijk regelmatige betalingsorders, uitgaande van de gemeenteontvanger, die de wettelijke vertegenwoordiger van de gemeente is voor de uitvoering van de financiële orders en belast is met het beheer der toelagen en leningsgelden, en wiens taak niet beperkt is tot een loutere uitvoeringstaak maar een controleopdracht bezit over de wettelijkheid der uitgaven en de regelmatigheid van de betalingsbevelen, in werkelijkheid ook regelmatig waren ;

Overwegende anderdeels dat, zoals de eerste rechter pertinent opmerkt, artikel 150 van het algemeen reglement van de gemeentelijke comptabiliteit (Regentsbesluit van 10 februari 1945), overeenkomstig hetwelk de betalingsorder in uitvoering van het bevelschrift van het schepencollege ondertekend dient te zijn door een lid van het schepencollege en medeondertekend door de gemeenteontvanger, uitsluitend van toepassing is op de gemeentelijke overheid ; dat hiervan ter zake trouwens door partijen conventioneel afgeweken werd ;

Overwegende derhalve dat in de omstandigheden van het concreet geval appellante het bewijs niet levert van het nood-

zakelijk causaal verband tussen haar opgelopen schade en de gedraging van haar bankier ;

Om die redenen,

Het Hof

Verklaart het hoger beroep ontvankelijk doch niet gegrond ; Bevestigt het bestreden vonnis ; Veroordeelt appellante tot de kosten.

NOOT—Los van de administratiefrechtelijke aspecten is het hierboven afgedrukt arrest van het Hof van Beroep te Brussel op de hiernavolgende vlakken interessant.

1. Door het hof wordt aan de N.V. Het Gemeentekrediet van België het predicaat van bankier toegekend. Formeelrechtelijk is deze betiteling onjuist. Inderdaad de N.V. Het Gemeentekrediet van België komt niet voor op de lijst der bankiers opgemaakt door de Bankcommissie¹ en krachtens art. 3 van het K.B. nr. 185 van 9 juli 1935 zijn alleen de ondernemingen die op deze lijst voorkomen ertoe gerechtigd de termen «bank» of «bankier» te gebruiken in hun maatschappelijke benaming of hun publiciteit, of om er hun maatschappelijk doel mee aan te duiden.

Steunend op een passus uit het verslag aan de Koning m.b.t. het K.B. nr. 185 van 9 juli 1935² werd tot 1975 deze bepaling steeds zo opgevat dat het gebruik van de termen «bank en/of bankier» een monopolie was voor de ondernemingen die op voornoemde lijst van de Bankcommissie werden opgenomen³. Slechts eenmaal werd hierop een afwijking toegestaan en wel door het Hof van Beroep te Brussel dat in een arrest van 15 oktober 1975 stelde dat het gebruik van het woord «bank» om een handel in postzegels aan te duiden geen inbreuk is op art. 3 van voornoemd K.B. nr. 185⁴.

Aangezien we ons hier op een chequerechtelijk terrein bevinden zou de betiteling bankier kunnen worden opgevat zoals bedoeld in de Chequewet (1 maart 1961). Om geldig te zijn moet een cheque getrokken worden op een bankier (art. 3 Chequewet).

Op grond van art. 54 van dezelfde wet worden als bankier beschouwd :

a. de ondernemingen die ingeschreven zijn bij de Bankcommissie ;

b. de kredietinstellingen die door een bijzondere wet beheerst worden voor zover de betaling van op hen getrokken cheques binnen de categorieën van handelingen valt waartoe zij wettelijk bevoegd zijn.

Wat de precieze betekenis is van dit tweede lid van art. 54, werd nooit verduidelijkt⁵.

Daar de N.V. Het Gemeentekrediet van België niet voorkomt op de door de Bankcommissie gepubliceerde lijst, had het hof van beroep moeten onderzoeken of de N.V. Het Gemeentekrediet van België voldoet aan de voorwaarden gesteld voor de kredietinstellingen waarvan sprake in de Chequewet art. 54, tweede lid. Dit onderzoek is niet gebeurd⁶, zoals het blijkbaar ook niet gebeurt m.b.t. cheques

¹ Zie de lijst in het *Belgisch Staatsblad* van 15 februari 1978.

² Opdat een ieder wete welke inrichtingen aan het nieuw statuut onderworpen zijn en om het gebruik van de bewoordingen «bank» en «bankier» aan die instellingen alleen voor te behouden, gelast het besluit de Bankcommissie elk jaar in het *Belgisch Staatsblad* een lijst van de ingeschreven instellingen bekend te maken en zelfs de in de loop van het jaar ingetreden wijzigingen te publiceren.

³ Op grond van die overweging werden de privé-spaarkassen, bij de invoering van het chequekaartstelsel ten gerieve van hun leden, uitgenodigd niet het woord «bankkaart» te gebruiken (H. COREMANS, *Het Kredietwezen*, Adm. Lexicon, 1977, p. 20, voetnoot 25).

⁴ J.T., 1975, 661.

⁵ J. VAN RIJN en J. HEENEN, *Principes de droit commercial*, IV, nr. 2993 hadden er reeds op gewezen dat het tweede lid van art. 54 in feite een vraag stelt waarop het niet steeds gemakkelijk zal zijn te antwoorden.

⁶ Aan te stippen is dat de N.V. Het Gemeentekrediet van België niet bij wet werd opgericht maar wel bij akte verleden voor notaris te Brussel op 24 november 1860 (statuten goedgekeurd bij K.B. van 8 december 1860, bekendgemaakt in het *Belgisch Staatsblad* van 10 december 1860).

getrokken op private spaarkassen⁷.

Het gaat hier om een der aspecten van de branchevervaging bij de in dit land bestaande financiële instellingen. De zg. mammoetwet van 30 juni 1975 heeft deze branchevervaging nog bijkomend in de hand gewerkt⁸.

2. Terecht past het hof de aansprakelijkheidsregels die gelden inzake cheque, op overschrijvingsorders toe⁹. Het bevestigt ter zake een nu wel gevestigde rechtspraak¹⁰.

3. De aansprakelijkheid van de bankier wanneer hem een cheque ter betaling wordt aangeboden wordt niet uitdrukkelijk door de wet geregeld.

Art. 35, tweede lid, bepaalt dat de betrokkene door de betaling van de cheque wettig bevrijd is tenzij hem bedrog of grove schuld te wijten is¹¹.

Art. 35bis voorziet in een zelfde regeling t.a.v. de betaling van een cheque uitgeschreven op een chequeformulier verloren door de eigenaar van het chequeboekje of hem ontstolen.

In het hier besproken arrest geeft het hof van beroep een positieve omschrijving van wat van de bankier bij de aanbidding van een cheque mag worden geëist: hij mag zich beperken tot een controle van de schijnbare of uiterlijke regelmatigheid van de cheque.

Het komt ons voor dat deze formulering tot misverstand aanleiding kan geven omdat ze niet expliciteert dat bij de zg. controle van de uiterlijke regelmatigheid in concreto controle moet worden uitgeoefend op de bedrag- en datumvermelding, op het — in het hier besproken geval — bestaan van een lastgeving en op de bevoegdheid van de lasthebber, en dat de conformiteit van de aangebrachte handtekening met het bij de bank gedeponeerde specimen dient te worden nagegaan. Of al deze controleverrichtingen voldoende verduidelijkt worden door de formulering «controle van de uiterlijke regelmatigheid» durven wij wel enigszins te betwijfelen.

Prof. P. De Vroede
V.U.B.

⁷ Kh. Antwerpen, 26 juni 1975, R.W., 1975-76, 1198 (Centrale Raiffeisenkas); Hof Antwerpen, 8 oktober 1975, R.W., 1975-76, 1580 (N.V. Anhyp).

⁸ H. COREMANS, *a.w.*, p. 30; in dezelfde zin A. BRUYNEEL, «La loi du 30 juin 1975: 'mammout' souris ou pot-pourri?», *J.T.*, 1975, 650 en 651.

⁹ Deze zienswijze steunt op de uitdrukkelijke bewoordingen van art. 66 van de Chequewet.

¹⁰ Kh. Kortrijk, 25 oktober 1973, geciteerd in J. LIEBAERT, *Recente jurisprudentie inzake bankrecht*, p. 18; Cass., 12 februari 1974, *Pas.*, 1974, I, 616; Hof Antwerpen, 8 oktober 1975, R.W., 1975-76, 1580.

¹¹ Art. 35, eerste lid, legt aan de betrokkene de verplichting op ingeval hij een door endossement overdraagbare cheque betaalt, de regelmatigheid van de reeks endossementen, maar niet de handtekening der endossanten te onderzoeken.

Overwegende dat de kwestie wordt gesteld of de patiënten, voor wie met toepassing van de wetgeving ter zake een algemeen voorlopige bewindvoerder werd benoemd, niet meer onder diens bewind vallen zodra zij worden gesteld onder het stelsel van gedecolloceren en overgaan naar een zogeheten open dienst, hoewel in feite zij verder opgenomen en/of verzorgd worden door dezelfde instelling;

Overwegende dat krachtens artikel 30 van de wet van 18 juni 1850, zoals deze gewijzigd werd door de wetten van 7 april 1964 en 7 mei 1973, ten aanzien van iedere inrichting voor krankzinnigen de verplichting geldt een algemeen voorlopig bewindvoerder te zien aanstellen, die van rechtswege zijn ambt uitoefent ten aanzien van alle personen die er geplaatst zijn en die niet onbekwaam verklaard zijn of aan wie geen voogd of bijzondere voorlopige bewindvoerder is toegevoegd overeenkomstig artikel 29 van gezegde wet of artikel 1346 van het Gerechtelijk Wetboek;

dat een reeks vrijstellingen en uitsluitingen zijn ingesteld en onder meer zelfs uitdrukkelijk door § 2 van gezegd artikel 30, wat de algemene voorlopige bewindvoerder betreft, die onder meer medebrengen dat bestuur, directie of beheersleden van de inrichting of aangestelden ervan niet tot algemeen voorlopig bewindvoerders kunnen worden aangesteld;

dat het derhalve onmogelijk is dat deze laatste personen, organen en instellingen zich inlaten met het algemene voorlopige bewindschap; dat de wet in genen dele een onderscheid maakt tussen personen in zogeheten open dienst dan wel in een andere dienst;

dat hoofdstuk VII van de meervermelde wet van 1850 duidelijk en zeer algemeen het gevolg regelt van de plaatsing in een gesticht of van de afzondering in zijn woning, op het beheer van de goederen van de krankzinnigen en op zijn bekwaamheid om verbintenissen aan te gaan;

dat dientengevolge andere personen en instellingen dan de algemene voorlopige bewindvoerder niet indirect kunnen doen wat de wet rechtstreeks anders heeft geregeld;

dat immers uit de medegedeelde stukken blijkt dat onder meer de Rijksdienst voor de Sociale Verzekeringen voor Zelfstandigen aangesproken werd door het Psychiatrisch Centrum te B. om zelf de wezenbijslag te ontvangen, buiten de algemene voorlopige bewindvoerder om, zodat de R.S.V.Z. uiteindelijk besluit uit te betalen aan de patiënt zelf, hoewel deze onveranderd steeds in de gezegde instelling verblijft;

dat die handelwijze een aanfluiting is van de wet; dat deze immers voor de patiënten als bedoeld in artikel 30 vermeld, een duidelijke handelingsonbekwaamheid heeft ingesteld en hun een algemene voorlopige bewindvoerder heeft toegevoegd;

dat het overhevelen van zulke patiënten naar de open dienst niet meebrengt dat aan de geestestoestand van die patiënten ipso facto iets veranderd is en dat dientengevolge de taak van de algemene voorlopige bewindvoerder tot een einde komt;

dat integendeel de meervermelde wet van 1850 de in de vorige artikelen toegekende bevoegdheden slechts doet ophouden zodra de in een krankzinnigengesticht geplaatste personen er niet meer gehouden worden — wat niet het geval is in de door het verzoekschrift vermelde personen — of, zodra verklaard is dat de afzondering van de krankzinnige in zijn woning niet meer nodig is — wat ter zake niet dienend is en in elk geval niet bewezen wordt; dat evenmin de andere gevallen van beëindiging van bevoegdheid als vermeld in gezegd artikel 33 ter zake voorliggen;

VREDEGERECHT TE LEUVEN

2e KANTON — 6 MEI 1976

Rechter: mevr. H. Hoylaerts

Geesteszieken—Algemeen voorlopig bewindvoerder—Bevoegdheid—Gedecollocerden in open dienst.

De wet van 18 juni 1850 op de behandeling van krankzinnigen maakt geen onderscheid tussen personen in zogeheten open dienst dan wel in een andere dienst.

De decollocatie van patiënten, gepaard gaande met opname in de open dienst valt niet onder de toepassing van art. 33 van voornoemde wet en maakt derhalve geen einde aan het voorlopig bewind waaronder zij gesteld werden.

X.

dat evenmin is gebleken noch bewezen dat er genezing is of de betrokken patiënten niet meer krankzinnig zijn conform het bepaalde in onder meer de artikelen 13, 15 en 17 van de wet van 18 juni 1850 en evenmin dat de daartoe voorgescreven rechtspleging is gevolgd in hunnen hoofde ;

dat van definitief ontslag derhalve geen sprake kan zijn ;

dat het houden in een open dienst precies erop wijst dat de patiënten onder medisch toezicht blijven van de geneesheren — inspecteurs van de krankzinnigengestichten (cf. Huys, R.W., 1974-75, 2603), wat trouwens evenzeer waar is bij ontslag op proef (Rb. Brussel, 22 september 1971, J.T., 1972, 156) ;

dat men derhalve vruchteloos zou aanvoeren — alvorens patiënten algeheel genezen zijn — dat de gedecolloceerden en overgeplaatsten naar open dienst hun handelingsbekwaamheid zonder tussenkomst van hun wettelijke vertegenwoordiger, in casu die van de algemene voorlopige bewindvoerder, vrij en alleen en rechtsgeldig hebben herwonnen ;

dat ze dientengevolge evenmin een lasthebber kunnen aanstellen (in dezelfde zin : Rb. Brugge, 10 maart 1976 onuitgegeven, 11 maart 1975, R.W., 1974-75, 2600 met noot P. Huys ; Rb. Gent, 17 december 1975, onuitgegeven en 30 juni 1975, R.W., 1975-76, 1632 ; Vred. Zelzate, 18 april 1974, onuitgegeven) ;

dat trouwens opgemerkt moet worden dat het veranderen van deze patiënten van de medische diensten in krankzinnigeninstellingen of in hun nevengebouwen, al dan niet op één plaats verzameld, — of het nu gaat om het stelsel van collocatie (G.-patiënten) of dat van decollocatie naar open dienst, of dat van open afdeling (O.-patiënten) of dat van verpleging in een psychiatrisch ziekenhuis (P.-patiënten), enz. — niets veranderen kan aan de toepassing van de krankzinnigenwet en de hierin bepaalde wettelijke stelsels ;

dat men trouwens in rechte en in feite zich moet afvragen in hoeverre de bedoelde patiënten — die met de opnemings in open afdeling hebben ingestemd — zulks regelmatig en met kennis van zaken deden : «het komt er immers op aan hoe die instemming wordt verkregen ; kan men van instemming spreken als iemand braaf en suf genoeg is om zich niet tegen zijn opnemings te verzetten of die te verward is om dat te doen, die 'ja' knikt als men hem vraagt of hij wil worden opgenomen of die in het geheel geen antwoord geeft, maar blijft zitten waar men hem zet» (cf. A. Vranckx, Adm. Lexion, *Geesteszieken*, nr. 95) ;

dat derhalve de betrokken patiënten die nog steeds in een krankzinnigengesticht of hun aan- en bijhoren zijn geplaatst bij voortdurend ook in de zogeheten open dienst, moeten blijven handelen door hun algemeen voorlopig bewindvoerder ;

Om die redenen,

Zeggen voor recht dat de decollocatie van patiënten geplaatst in een psychiatrische instelling en gepaard gaande met opname in de zogeheten open dienst of andere diensten van de instelling niet onder toepassing valt van artikel 33 van de wet van 18 juni 1850, en derhalve geen einde maakt aan het voorlopig bewind waaronder de patiënt gesteld werd ;

Bevelen dat iedere betrokken persoon en/of instelling die aan dergelijke patiënten gelden, waarden en andere activa verschuldigd is of deze onder zich houdt uit welken hoofde ook, ertoe gehouden is zich te gedragen naar de bepalingen van de wet van 18 juni 1850 en derhalve de betalingen alleen door tussenkomst van de algemeen voorlopige bewindvoerder

der zal mogen uitvoeren en zich naar deze richtlijnen zal dienen te schikken voor de activa die hij onder zich houdt.

NOOT—*Het beheer van de goederen van personen die vertoeven in een «open afdeling» van een psychiatrische instelling.*

De situatie die het bovenstaande vonnis tracht te verhelpen is het resultaat van het gebrek aan coördinatie tussen de verschillende wetten ter zake en hun onaangepastheid aan de realiteit van de psychiatrische instellingen.

1. In zijn belang en dat van zijn omgeving kan het nodig zijn een geesteszieke op te sluiten en af te zonderen. Buiten en totaal los van de internering kan dat enkel door hem te onderwerpen aan een van de twee maatregelen vastgelegd door de wet van 18 juni 1850 op de behandeling van krankzinnigen, nl. door hem af te zonderen in zijn woning (sekwestratie) of door hem te plaatsen in een van de 45 door de regering erkende gestichten (collocatie). De collocatie is dus de administratieve maatregel waardoor een geesteszieke van zijn vrijheid wordt beroofd en in een inrichting geplaatst. Hij wordt er opgenomen op verzoek van een administratieve overheid, of van ieder belanghebbende, mits de nodige documenten worden voorgelegd, waaronder een geneeskundig getuigschrift.

De gecollocerde wordt terug in vrijheid gesteld : 1) op bevel van de rechtbank van eerste aanleg (art. 17) ; 2) wanneer degene die hem plaatste de inmiddels al dan niet genezen geesteszieke terug weghaalt (art. 15) ; 3) of wanneer de geneesheer van het gesticht de genezing constateert (art. 13 van de wet van 18 juni 1850).

De collocatiemaatregel komt ook ten einde bij het verstrijken van de termijn van het ontslag op proef (drie maanden, verlengbaar tot max. een jaar) en zes maanden na de ontvluchting.

2. Het zevende hoofdstuk van de wet van 18 juni 1850 (zoals het vervangen werd door de wet van 7 april 1964 en gewijzigd door de wet van 7 mei 1973) regelt het gevolg van de plaatsing op het beheer van de goederen van de krankzinnige. De collocatiemaatregel vermindert de bevoegdheid niet van de personen die reeds vroeger in de plaats optraden van degenen die onbekwaam verklaard zijn of onder voogdij staan. Voor de anderen kan de vrederechter op verzoek van een belanghebbende een *bijzonder voorlopig bewindvoerder* aanstellen. Bovendien bepaalt art. 30 van de wet van 18 juni 1850 dat ieder hoofd van een krankzinnigengesticht de vrederechter moet verzoeken een *algemeen voorlopig bewindvoerder* te benoemen die van rechtswege zijn ambt zal uitoefenen ten aanzien van alle personen die er geplaatst zijn en die niet onbekwaam zijn, of aan wie geen voogd of een voorlopig bewindvoerder is toegevoegd.

Deze voorlopige bewindvoerders kunnen bezoldigd worden (max. 5 % van de inkomsten van de personen wier goederen hij beheert) en hun bevoegdheid houdt van rechtswege op «zodra de in een krankzinnigengesticht geplaatste persoon er niet meer gehouden wordt» (art. 33 van de wet van 18 juni 1850, zoals het gewijzigd werd door de wet van 7 mei 1973).

3. Het is dit laatste zinnetje dat ten grondslag ligt aan de betwisting. Sedert vele jaren nemen deze instellingen immers buiten de gecolloceerden ook andere personen met psychische moeilijkheden op. Daar dezen zich aldaar in principe vrijwillig laten verzorgen en aan geen maatregel onderworpen zijn, worden ze opgenomen in de «open afdelingen» die, zoals de Raad van State het omschreef, alleen zieken mogen opnemen die niet in verzet komen en niet gevaarlijk zijn en jegens wie geen enkel dwangmiddel gebruikt mag worden, zodanig dat in die inrichtingen de medische behandeling van overwegend belang is (R.v.St., C.O.O. Schaarbeek, nr. 12123 van 21 dec. 1966).

4. De patiënten die in deze open afdelingen verblijven worden verondersteld hun goederen zelf te beheren, zoals ieder ander burger. Tijdens de voorbereidende besprekingen van de wet van 7 april 1964, die dus het beheer van de goederen van de gecollocerde toevertrouwde aan de voorlopige bewindvoerder, werd in de kamercommissie voor Justitie duidelijk gesteld dat voor deze open afdelingen geen voorlopig bewindvoerder kan worden aangewezen daar de patiënten hun volledige rechtsbekwaamheid behouden (*Kamer, Parl. Doc.*, 1962-63, nr. 544/3, p. 3). In die zin : Rb. Gent, 6 maart 1978, 1ste kamer, in zake B. (onuitg.) en Vred. Nijvel, 13 juli 1964, T. Vred., 1964, 361, hoewel deze vrederechter in een later artikel van mening veranderd schijnt (P. LURQUIN, «La représentation des aliénés

dans les ventes d'immeubles et les partages», T. Vred., 1971, 162-164).

De facto blijken ze echter vaak niet in staat hun goederen te beheren, en treedt de directie van de instelling op, zoals t.a.v. de bejaarden. Juridisch wordt deze tussenkomst verantwoord als een bewaargeving, als een zaakwaarneming, of in het beste geval als een lastgeving gebaseerd op een uitdrukkelijke volmacht.

Feit is dat meer en meer patiënten relatief belangrijke inkomsten verwerven (vnl. sociale vergoedingen), waarvan het beheer echter geen grote moeilijkheden opwerpt: de gelden worden op een spaarboekje gezet.

5. Het onderscheid tussen de gesloten afdelingen (voor gecolloceerden) en de open afdelingen is echter inmiddels in de verdrukking gekomen, enerzijds wegens de evolutie in de psychiatrische praktijk die de collocatie zoveel mogelijk wil vermijden, en anderzijds door de inschakeling van de psychiatrische instellingen in het gehele ziekenhuisbeleid, en de daarmee samenhangende subsidieregeling.

In een eerste stadium was de *ziekenhuiswet van 23 december 1963* slechts van toepassing op de open afdelingen. Zoals voor de andere (gewone) ziekenhuizen werden er bepaalde diensten ingericht, onderworpen aan een erkenning door de minister van Volksgezondheid, en die aan bepaalde normen moet voldoen, nl. de OL-dienst (open psychiatrische instelling voor behandeling en verzorging), de P-dienst (diagnose en behandeling in een acute fase) en de Q-dienst (nachtverpleging) (K.B. van 23 oktober 1964 en 19 november 1965).

Het K.B. van 6 september 1972 (B.S., 26 september 1972) breidde de toepassing van de *ziekenhuiswet* uit over de gesloten afdelingen, die alle een voorlopige erkenning kregen (G- of F-dienst genaamd).

Bij K.B. van 15 februari 1974 (B.S., 5 maart 1974) werden de psychiatrische diensten heringedeeld in een A-dienst (neuro-psychiatrie voor dringende hulp, observatie en actieve behandeling) en een T-dienst (neuropsychiatrie voor behandeling) met nieuwe normen (bv. 1 psychiater per 30 A-bedden of per 120 T-bedden). De gesloten afdelingen blijven echter als overgangsmaatregel voorlopig erkend, en de afschaffing van de O-, P- en Q-diensten wordt steeds weer uitgesteld (nu tot 1 januari 1979).

Volledigheidshalve kan nog opgemerkt worden dat de criteria van de ziekenhuisprogrammatie (wet van 6 juli 1973) vastgelegd werden op basis van de indeling in A- en T-diensten (K.B. van 3 augustus 1976, B.S., 17 september 1976).

6. Tegen deze achtergrond moet men de praktijk zien waardoor de psychiatrische ziekenhuizen heel wat gecolloceerden «decolloceren met opname in de open afdeling», en meer bepaald degenen die niet (meer) opgesloten moeten worden, maar wel nog verdere behandeling en verzorging nodig hebben.

Het is niet duidelijk of de instellingen steeds nauwgezet de procedure volgen die de wet van 18 juni 1850 ter zake voorschrijft. Art. 13 vereist immers dat de geneesheer verklaart dat de gecolloceerde genezen is en dat zij die om zijn plaatsing verzochten, zij die zijn verblijf bekostigden en bepaalde administratieve en gerechtelijke overheden hiervan per aangetekend schrijven verwittigd worden (art. 48 K.B. van 1 juni 1874). Deze personen kunnen tegen de invrijheidstelling in beroep gaan bij de bestendige deputatie, die dan een definitieve beslissing neemt.

De wet volgde echter de evolutie niet en handelt over de vrijlating van hen die in een gesticht opgesloten zijn, terwijl men in de praktijk uitgaat van de begrippen behandeling en verzorging in een of andere dienst van het psychiatrisch ziekenhuis.

7. Verscheidene voorlopige bewindvoerders beschouwden hun mandaat als onbeëindigd bij een decollocatie met opname in open dienst. Ze stellen dat de goederen van de betrokken patiënt *de facto* in handen van de ziekenhuisdirectie komen, wat art. 30, § 2, van de wet van 18 juni 1850 verbiedt; het gaat in werkelijkheid immers niet om een echte invrijheidstelling van de gecolloceerde, die trouwens niet helemaal «genezen» is, want hij wordt juist nog wel verder verzorgd.

Het bovenstaande vonnis bevestigt deze interpretatie, in navolging van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brugge (11 maart 1975, met noot van P. Huys, R.W., 1974-75, 2600, en T. Vred., 1975, 298). Ook de procureur des Konings te Antwerpen sloot zich bij deze visie aan (T. Vred., 1976, 97).

Wanneer het gaat om een loutere verandering van dienst, om het verhuizen naar een ander paviljoen, zonder dat een beroep wordt gedaan op de voorschriften van de wet van 18 juni 1850, meer bepaald op de dwingende regel van artikel 13, is deze oplossing onbetwistbaar.

8. Voor die patiënten echter die conform de wet gedecollocéerd worden, kan deze zienswijze niet gevolgd worden: de regel is immers de bekwaamheid en onbekwaamheden kunnen enkel krachtens een wet, die strikt moet worden geïnterpreteerd, vastgesteld worden. Wanneer nu aan de administratieve maatregel van collocatie, d.i. vrijheidsberoving, een einde wordt gemaakt, hetzij volgens de procedure van art. 13 van de wet van 1850, hetzij door het verstrijken van de proeftijd van max. een jaar (K.B. van 13 mei 1930), moet ook aan de gevolgen op civielrechtelijk vlak van deze maatregel een einde komen (in die zin: Rb. Gent, 30 juni 1975, R.W., 1975-76, 1631), al wordt de betrokkene verder verzorgd in een (psychiatrisch) ziekenhuis. De tussenkomst van de directie bij het beheer van de goederen is slechts verboden ten aanzien van de gecollocéerden.

Twee andere bedenkingen ondersteunen deze zienswijze nog: voor het verblijf in de open afdeling (waar men dan een onderscheid gaat maken tussen «gewone» patiënten en gecollocéerden) is het toch niet aangewezen dat de patiënten zich voor de minste persoonlijke uitgave tot de voorlopige bewindvoerder moeten wenden, hoewel ze in principe vrij zijn de instelling te verlaten wanneer ze willen. Bovendien zou het beheer van de goederen door de patiënt zelf zijn inschakeling in de maatschappij kunnen bevorderen — maar de ziekenhuisdirectie zou haar tussenkomst dan moeten beperken tot bijstand, en enkel wanneer het nodig is.

9. Vanuit een dergelijk standpunt werden ook de twee, door minister Vranckx in 1969 ingediende, wetsontwerpen opgesteld die de verouderde wet van 18 juni 1850 moeten vervangen. Deze controverse kan immers enkel door de wetgever opgelost worden en het valt dan ook te betreuren dat hun behandeling in het Parlement zo traag verloopt. Het wetsontwerp betreffende de bescherming van de persoon van de geesteszieke (*Kamer, Parl. Doc.*, 1974-75, nr. 279) stelt uitdrukkelijk dat het verblijf in een psychiatrische dienst aan geen beperkingen of voorwaarden is onderworpen (art. 7). Enkel wanneer een maatregel van bewaring of vrijheidsbeperking geboden is, kan de patiënt worden *opgenomen ter observatie*, (vijftien dagen, eenmaal verlengbaar), waarna hij eventueel door een *beslissing van verder verblijf* in de instelling gehouden kan worden, behoudens beroep bij de vrederechter.

Het wetsontwerp betreffende de bescherming van de goederen van personen die wegens hun lichaams- of geestestoestand geheel of gedeeltelijk onbekwaam zijn die te beheren (*Kamer, Parl. Doc.*, 1974-75, nr. 280), bepaalt dat, zoals in het verleden, in iedere psychiatrische dienst een algemeen voorlopig bewindvoerder werkzaam zal zijn. Zijn mandaat zal echter beperkt blijven tot het beheer van de goederen van hen die opgenomen werden ter observatie, en wier verder verblijf in de dienst een maatregel van bewaring en vrijheidsberoving uitmaakt zoals omschreven in het eerste wetsontwerp. Zijn aanstelling zal dus geenszins gelden voor de zieken die uit vrije wil werden opgenomen (*ibid.*, nr. 280/3, p. 3). Anderzijds bepaalt dit wetsontwerp de mogelijkheid een bijzonder voorlopig bewindvoerder toe te voegen aan iedere meerderjarige die niet in staat is zijn goederen te beheren wegens een tijdelijke verzwakking van zijn geestesvermogens (bij een langere periode zal de zieke onbekwaam verklaard worden of het statuut van de verlengde minderjarigheid krijgen), of wegens een langdurige verzwakking van zijn lichaamsgesteldheid. De vrederechter stelt een bewindvoerder aan, geval per geval, en ongeacht het feit of de betrokkene verpleegd wordt (thuis of in een ziekenhuis) of niet. Zijn mandaat wordt dan ook slechts beëindigd bij een nieuwe beslissing van de vrederechter, of bij onbekwaamverklaring of verkrijging van het statuut van verlengde minderjarigheid.

P. Van Nuffel
Assistent U.I.A.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (2e Kamer), 9 november 1977

Verkeer—Richtingsverandering—Voorafgaande verplichting
zich ervan te vergewissen of ze uitgevoerd kan worden zonder
gevaar voor de andere weggebruikers.

Aan het bestreden vonnis (Corr. Luik, 6 januari 1977) wordt verweten dat het uit de verklaring van verweerder, dat hij achterom

heeft gekeken en niets gezien heeft, afleidt dat hij het voorschrift van art. 25.2.a Wegverkeersreglement (1968) heeft nageleefd.

«Overwegende dat naar luid van artikel 25.2.a van het Wegverkeersreglement (koninklijk besluit van 14 maart 1968) de bestuurder die naar links wil afslaan om de rijbaan te verlaten of, in voorkomend geval, zijn voertuig aan de linkerzijde van de rijbaan tot stilstand te brengen, zich vooraf ervan moet vergewissen dat hij dit kan doen zonder gevaar voor de andere weggebruikers, vooral rekening houdend met de vertragsmogelijkheden van degenen die hem volgen ;

«Overwegende dat het vonnis, ter beslissing dat verweerder die verplichting is nagekomen, vermeldt dat verweerder 'verklaart dat hij in zijn achteruitkijkspiegel heeft gekeken en niets gezien heeft ; dat M. op dat ogenblik zijn inhaalmaneuver namelijk nog niet ingezet had ; dat T. niet verplicht was achteraf opnieuw in zijn achteruitkijkspiegel te kijken' ;

«Overwegende dat daarbij niet wordt vastgesteld dat eiser niet zichtbaar was voor verweerder noch dat deze laatste zijn manoeuvre kon uitvoeren zonder gevaar onder meer voor de weggebruikers die hem volgden, rekening houdend met hun vertragsmogelijkheden ;

«Dat de rechter in hoger beroep zijn beslissing aldus niet wettelijk heeft verantwoord.»

(Voorzitter : de h. Legros—Raadsheer-rapporteur : de h. Mahillon—Advocaat-generaal : de h. Declercq—Advocaat : mr. Delfosse—In de zaak : M. t/ T.)

Hof van Cassatie (2e Kamer), 16 november 1977

Onrechtmatige daad—Oorzakelijk verband—Gebrek aan oorzakelijk verband tussen de gebeurlijke onvoorzichtigheid van de benadeelden en de door hen geleden schade afgeleid uit het enkele feit dat de aansprakelijke die onvoorzichtigheid moest voorzien—Beslissing niet wettelijk verantwoord.

Het bestreden vonnis (Corr. Charleroi, 7 juni 1977) heeft eiseres volledig aansprakelijk gesteld voor het ongeval waarbij de dochter van verweerders gewond werd, zulks op grond van de overwegingen dat «de kinderen ... voor beklaagde (thans eiseres) in zicht waren op een afstand van ten minste tachtig meter aangezien de bocht waaruit zij kwamen gerden, gelegen is ter hoogte van de fontein die zelf gelegen is op 81 meter van de plaats waar de kinderen aan het spelen waren ; beklaagde dus elke onvoorzichtigheid vanwege die kinderen moest voorzien en mitsdien haar snelheid derwijze diende te verminderen dat zij niet op twaalf meter van de plaats van de botsing maar eventueel ter plaatse kon stoppen ; ... de door beklaagde gepleegde inbreuken de oorzaak zijn van de door de burgerlijke partijen geleden schade».

Dit vonnis wordt op de volgende gronden vernietigd :

«Overwegende dat het vonnis zowel in zijn eigen motivering als in de van de eerste rechter overgenomen gronden erop wijst dat de kinderen, die niet uit het struikgewas kwamen, zichtbaar waren op een afstand van 81 meter en dat eiseres hun onvoorzichtigheid kon voorzien en 'niet op twaalf meter van de plaats van het ongeval maar eventueel ter plaatse' diende te stoppen ;

«Dat het vonnis op grond van die overwegingen beslist dat 'de door beklaagde gepleegde inbreuken de oorzaak zijn van de door de burgerlijke partijen geleden schade' ;

«Overwegende dat, enerzijds, het vonnis met die overwegingen alleen niet antwoordt op de conclusie waarbij eisers betoogden dat het plots op de rijbaan komen van de kinderen een foutieve gedraging was ; dat anderzijds, door het gebrek aan oorzakelijk verband tussen de gebeurlijke onvoorzichtigheid van de kinderen en de door hen geleden schade af te leiden uit het enkele feit dat eiseres die onvoorzichtigheid moest voorzien en haar snelheid derwijze diende te verminderen dat zij eventueel ter plaatse kon stoppen, het vonnis zijn beslissing waarbij het de slachtoffers van alle aansprakelijkheid ontslaat, niet wettelijk verantwoord ;

«Dat het vonnis immers niet vaststelt dat ook zonder enige onvoorzichtigheid vanwege de kinderen het ongeval zich net eender zou hebben voorgedaan ;

Dat het middel gegrond is.»

(Voorzitter : de h. Legros—Raadsheer-rapporteur : mevr. Raymond-Decharneux—Advocaat-generaal : de h. Colard—Advocaat : mr. De Bruyn—In de zaak : B. en N. t/ F.)

Hof van Cassatie (3e Kamer), 13 februari 1978

Arbeidsovereenkomst bedienden—Overeenkomst voor onbepaalde tijd—Opzegging tegen normale pensioenleeftijd of daarna—Opzegging door werkgever—Wettelijke termijn—Langere termijn bedongen.

De werkgever stelde dat artikel 15bis, dat in 1969 in de gecoördineerde bediendenwetten werd ingevoegd, ten bate van de werkgever die werknemers op de pensioenleeftijd tewerkstelt, een voorheen onbestaande bescherming invoert zodat de vóór de wetwijziging gesloten overeenkomsten betreffende langere opzeggingstermijnen vervallen.

Het Arbeidshof te Brussel verwierp op 26 oktober 1976 dit standpunt en zo doet ook het Hof van Cassatie :

«Overwegende dat artikel 15bis van de bij koninklijk besluit van 20 juli 1955 gecoördineerde en door artikel 45 van de wet van 21 november 1969 gewijzigde wetten betreffende het bediendencontract bepaalt dat, indien de opzegging wordt gegeven om aan de voor onbepaalde tijd gesloten arbeidsovereenkomst een einde te maken op het tijdstip waarop de bediende de normale leeftijd bereikt voor het volledig wettelijk pensioen, of daarna, de termijn van opzegging vastgesteld wordt op zes maanden, wanneer de opzegging van de werkgever uitgaat en de bediende minstens vijf jaar dienst telt in de onderneming ;

«Overwegende dat de partijen een langere door de werkgever in acht te nemen termijn mogen bedingen ; dat geen enkele wettelijke bepaling een dergelijk beding nietig heet, wanneer het vóór inwerkingtreding van de wet van 21 november 1969 werd overeengekomen.»

(Voorzitter : de h. Gerniers—Raadsheer-rapporteur : de h. Janssens—Advocaat-generaal : de h. Lenaerts—Advocaten : mrs. Van Ryn en Bayart—In de zaak : N.V. P. t/ C.)

Hof te Antwerpen (7e Kamer), 23 april 1976

Strafvordering—Verstek—Begrip—Verdachte die verklaart verstek te laten gaan.

Na regelmatige dagvaarding werd de strafzaak behandeld op de terechtzitting van 24 september 1975 van de correctionele rechtbank te Tongeren. De verdachte was aanwezig ter zitting toen vier getuigen werden verhoord en hij legde een verklaring af. De zaak werd in voortzetting gesteld op 22 oktober 1975. Die dag werden nog twee getuigen gehoord en het openbaar ministerie vorderde in het bijzijn van de verdachte. Nadien kreeg de verdachte het woord en hij gaf de wens te kennen schriftelijke conclusie te nemen, maar nadien veranderde hij van gedachte en verklaarde : «Ik vraag dat genoteerd wordt op het zittingsblad dat ik verstek doe.» De zaak werd gesteld op de zitting van 12 november 1975 voor vonnis. Op de zitting van 12 november 1975 is de verdachte niet meer verschenen en heeft de rechtbank uitspraak gedaan.

Het hof oordeelt dat dit vonnis op tegenspraak werd geveld :

«Overwegende dat uit deze gegevens blijkt dat de verdachte aanwezig was bij het verhoren van de getuigen en bij het uitspreken van het rekvisitoor ; dat hijzelf tweemaal aan het woord kwam en in de gelegenheid was zijn verdediging schriftelijk voor te dragen ; dat hij zelfs het laatste woord heeft gehad.»

(Voorzitter : de h. Weyens—Raadsheren : de hh. Lebeer en De Peuter (rapporteur)—Advocaat-generaal : de h. Vervliet—In de zaak N.)

NOOT—Over verstekvonnissen

1. De kwalificatie die de rechter aan zijn beslissing geeft, wijzigd de aard van het vonnis op tegenspraak of bij verstek niet (Cass., 3 maart 1870, *Pas.*, 1870, I, 242 ; Cass., 28 maart 1949, *Pas.*, 1949, I, 228 ; Cass., 14 juli 1952, *Pas.*, 1952, I, 753 ; Cass., 14 november 1955, *Arr. Cass.*, 1956, 195 ; Cass., 30 maart 1976, *Arr. Cass.*, 1976, 877 ; J.J. BOELS, noot bij Rb. Brussel, 14 april 1964, *J.T.*, 1964, 563 ; A. VANDEPLAS, noot bij Corr. Brussel, 24 november 1972, *R.W.*, 1972-73, 1733).

De wettelijke aard van de beslissing steunt overeenkomstig art. 186 Sw. op de verschijning of de vertegenwoordiging van de partijen en wordt bepaald volgens de eigen en innerlijke elementen van de beslissing.

2. Het is de feitenrechter die op onaantastbare wijze beslist of de verdachte al dan niet tegenspraak heeft gevoerd. Indien de tussenkomst van de verdachte zich beperkt tot de mededeling dat hij verstek liet gaan, kan de beslissing natuurlijk niet worden beschouwd als op tegenspraak gewezen.

Anderzijds mag uit het stilzwijgen of de weigering zich te verdedigen niet afgeleid worden dat de beslissing bij verstek is gewezen (R. ROUGIER, *Traité théorique et pratique des jugements par défaut devant les tribunaux correctionnels*, p. 71).

3. Het is ook niet omdat de verdachte de gelegenheid heeft gekregen om zich te verdedigen of omdat hij het laatste woord heeft gekregen dat het vonnis noodzakelijkerwijze een contradictoir karakter heeft. Indien het laatste woord van de verdachte slechts bestond in de wens verstek te laten gaan, kan hieruit bezwaarlijk worden afgeleid dat hij niettemin tegenspraak heeft gevoerd.

Ten deze had de verdachte tot tweemaal het woord genomen tijdens de debatten om zich te verweren ; hij had zijn voornemen kenbaar gemaakt achteraf schriftelijke conclusies in te dienen, maar was op het laatste ogenblik vermoedelijk nog van gedachte veranderd : het hof kon dus gerust aannemen dat hij zijn verweer had voorgedragen en dat bijgevolg de beslissing op tegenspraak was gewezen, ook al verklaarde de verdachte in extremis nog verstek te laten gaan.

A. Vandeplas

Rb. Antwerpen (3e Kamer), 12 januari 1978

Onrechtmatige daad—Oorzakelijk verband—Wagen niet slotvast achterlaten in parkeergarage—Diefstal van wagen.

Bij het stallen van haar wagen op de eerste verdieping van een parkeergarage heeft appellante haar wagen niet slotvast gemaakt, hoewel de contactsleutel verwijderd werd. Een onbekend gebleven man heeft de wagen gestolen en is bij het buitenrijden tegen de achterzijde van het door geïntimeerde bestuurde voertuig gebotst.

De eerste rechter (Vred. Antwerpen, 5e Kanton, 10 mei 1977) heeft de vordering van geïntimeerde tot betaling van schadevergoeding gegrond verklaard, op grond dat de nalatigheid van appellante als oorzaak van de schade dient te worden aangemerkt.

Dit vonnis wordt op de volgende gronden hervormd :

«Overwegende dat volgens gedaagde in hoger beroep, hierin door de eerste rechter bijgevalen, de nalatigheid van eiseres in hoger beroep als oorzaak van de schade dient te worden beschouwd ;

«Overwegende dat er, in strijd met de bewering van gedaagde in hoger beroep, geenszins een ruime consensus in de rechtspraak bestaat over de kwestie van opeenvolgende oorzaken, doch wel een sterke verdeeldheid (cf. o.a. R.O. Dalq, «Examen de Jurisprudence 1968 à 1972 — La responsabilité délictuelle et quasi-délictuelle», *R.C.J.B.*, 1974, nr. 97) ;

«Overwegende vervolgens dat het meerendeel van de door gedaagde in hoger beroep aangehaalde rechtspraak en in het algemeen de jurisprudentie die het verzuim van de bestuurder als oorzaak van

de schade beschouwt, slaat op voertuigen die niet alleen niet slotvast waren maar waar ook nog de sleutel op het contact bleef en die meestal (en vaak dan nog 's nachts) geheel onbewaakt op de openbare weg werden achtergelaten ;

«Overwegende dat het in casu om een auto ging die overdag in een betalende parkeergarage stond, enkel met niet slotvast portieren ; dat deze omstandigheid alvast niet toelaat te spreken van een even grove fout als wanneer de wagen met de sleutel op het contact op de openbare weg was geparkeerd ; dat eiseres in hoger beroep terecht kon menen — ook al zou zij er bij het verlaten van de auto niet over hebben nagedacht — dat het voor een dief moeilijker zou zijn de wagen uit genoemde garage naar buiten te rijden, gelet op de controle aan de uitgang ;

«Overwegende dat men zich kan afvragen of het niet slotvast maken van een geparkeerd voertuig überhaupt een onvoorzichtigheid is ; zo ja, wat dan te denken van een open sportwagen, een vrachtwagen met open stuurplaats, een tractor e.d. ? (A.A. Gilliaux, «Les accidents causés par les voleurs d'automobiles», *R.G.A.R.*, 1959, 6222) ;

«Overwegende, hoe dan ook, dat er in concreto een noodzakelijk oorzakelijk verband bewezen moet zijn tussen de fout en de schade, opdat de bestuurder tot schadevergoeding kan worden aangesproken ; dat m.a.w. moet vaststaan dat de schade zonder die fout niet zou zijn ontstaan, of nog dat de dief de wagen niet zou hebben gestolen indien hij slotvast was geweest (Cass., 11 juni 1956, *J.T.*, 1956, 613 ; Hof Brussel, 15 maart 1968, *R.W.*, 1968-69, 650 ; Hof Brussel, 6 oktober 1965, *Jur. Comm. Brux.*, 1965, 305 ; Hof Luik, 21 december 1966, *J.T.*, 1967, 166 ; Kooph. Brussel, 11 juli 1963, *Jur. Comm. Brux.*, 1964, 52) ;

Overwegende dat gedaagde in hoger beroep niet aantoonde dat de onbekende de auto in ieder geval niet had weggenomen, indien hij op slot was geweest ;

Overwegende dat de rechtstreekse, onmiddellijke en noodzakelijke oorzaak van de schade in casu in de foutieve rijwijze van de dief lag ; dat de daaraan voorafgaande oorzaak, de diefstal van dat bepaald voertuig, al niet meer in noodzakelijk verband met de schade stond, aangezien de dief ook een andere — eventueel niet slotvast — wagen had kunnen ontvreemden en daarmee ook had kunnen botsen tegen de auto van gedaagde in hoger beroep en dan dezelfde schade veroorzaken ;

Overwegende dat een nog vroeger feit, het niet slotvast maken, de diefstal wellicht vergemakkelijkte, doch bij gebrek aan bewijs van het tegendeel, niet kan worden beschouwd als de oorzaak, zonder welke de schade onmogelijk had kunnen ontstaan ;

Overwegende derhalve dat eiseres in hoger beroep niet voor die schade aansprakelijk is.»

(Voorzitter : de h. Albers—Rechters : de h. Van De Velde en mevr. Struman—Advocaten : mrs. Jespers loco Brusselseers en Van den Broeck loco Theunis—In de zaak : B. t/ Van G.)

Arbh. Antwerpen (2e Kamer), 16 januari 1978

Arbeidsovereenkomst bedienden—Opzegging door werkgever—Schorsing wegens jaarlijkse vakantie—Geen sluiting van de onderneming.

Het hof verwierpt de stelling van de werkgever dat de door hem gegeven opzegging enkel geschorst is wegens jaarlijkse vakantie wanneer de onderneming een jaarlijkse sluiting kent wegens collectief verlof.

«In strijd met wat de n.v. betoogt, houdt artikel 12quinquies van de gecoördineerde Bediendenwetten wel degelijk in dat de uitvoering van de arbeidsovereenkomst geschorst wordt wanneer een bediende zijn jaarlijkse vakantie neemt ook al kent de onderneming geen jaarlijkse sluiting wegens collectieve vakantie.

«Dat dit de bedoeling van de wetgever was blijkt duidelijk zowel uit het amendement dat de heer Major op 8 november 1967 indiende op het wetsontwerp tot wijziging van de wetgeving betreffende de ar-

beidsovereenkomsten, als uit het regeringsamendement dat uiteindelijk door de kamercommissie werd aangenomen.

«Over laatstbedoeld amendement wordt in het verslag van de heer Verhenne gezegd dat het de idee van het amendement-Major overneemt en dat eruit voortvloeit dat 'de overeenkomst geschorst is, niet alleen tijdens de sluiting van de onderneming wegens jaarlijkse vakantie, doch ook tijdens de individuele vakantie van de werknemer zonder sluiting van de onderneming' (Kamer, 1966-1967, *Parl. stuk* 407, nr. 7; Kamer, 1968-1969, *Parl. stuk*, 270, nr. 7, pag. 57).

«Derhalve moet vastgesteld worden dat de Franse tekst van het rapport van de kamercommissie waarop de n.v. zich beroept de bedoeling van de oorspronkelijke Nederlandse tekst onjuist weergeeft waar de termen 'zonder sluiting van de onderneming' vertaald worden door 'en dehors de la période de fermeture d'entreprise'.

«Ten onrechte stelt de n.v. ook dat het in elk geval nutteloos was te spreken van een bediende die zijn vakantie neemt buiten de periode dat de onderneming wegens jaarlijkse vakantie gesloten is, indien elke individuele vakantie toch de arbeidsovereenkomst schorst.

«De huidige tekst van artikel 12^{quinquies} houdt immers ook de schorsing van de overeenkomst in van die werknemers die bij de jaarlijkse vakantiesluiting van de onderneming, om welke reden ook geen aanspraak op vakantie (meer) kunnen maken. De in 1962 aangenomen versie van het huidige artikel 12^{quinquies} bedoelde immers ook de toestand van die werknemers te regelen.»

(Voorzitter : de h. Rauws—Raadsheren in sociale zaken : de hh. Boon en De Decker—Advocaat-generaal de h. Smits—Advocaten : mrs. Peeters loco Colens en Bervoets—In de zaak : N.V. S. t/ L.)

OPMERKINGEN EN MEDEDELINGEN

Hinderlijke muziekemissie

In antwoord op een vraag van senator Van In heeft de minister van Volksgezondheid en Leefmilieu de draagwijdte van het koninklijk besluit van 24 februari 1977 houdende vaststelling van geluidsnormen voor muziek in openbare en private inrichtingen toegelicht (*Vragen en antwoorden*, Senaat, Buitengewone zitting, 1977, 185).

Het uitvoeringsbesluit is enkel van toepassing op elektronisch versterkte muziek. Zoals L. Verschooten terecht opmerkte, geven noch de wet van 18 juli 1973 noch het koninklijk besluit van 24 februari 1977 een definitie of omschrijving van het technisch begrip «elektronisch versterkt», maar het betekent «versterkt door middel van lampen of transistoren» (*R.W.*, 1977-78, 2604, noot 12).

De minister omschrijft elektronisch versterkte muziek als «muziek opgenomen door microfoons en versterkt weergegeven langs luidsprekers». Afgezien van het feit dat er geen eensgezindheid bestaat omtrent het begrip «muziek», kan men zich afvragen of deze toelichting iedereen bevredigen zal.

Zo rijst de vraag of het getokkel van een elektrische gitaar of het gedreun van een elektrisch orgel onder de toepassing van deze reglementering valt. Wanneer in een orkest elektronisch versterkte instrumenten samen met gewone blaas-, strijk- of slaginstrumenten bespeeld worden, wie zal dan kunnen uitmaken of de geluidshinder aan de «op natuurlijke wijze geproduceerde muziek» te wijten is of aan de elektronisch versterkte instrumenten? Indien een wals van Strauss of een symfonie van Beethoven op band wordt opgenomen tijdens een uitvoering en met dezelfde tonaliteit en kracht wordt uitgezonden — door middel van elektronische apparatuur — maar zonder geluidsversterking m.b.t. de oorspronkelijke emissie, kan men dan spreken van een «elektronisch versterkte muziek»? Of is een reproductie op gelijk geluidsniveau gelijk te stellen met een geluidsversterking, indien het resultaat elektronisch bekomen wordt?

A.V.

TIJDSCHRIFTEN

Administration Publique

lg. 2, mars 1978
Jurisprudence.

Recueil Dalloz

13e cahier. 5 avril 1978

Michel Roger, La loi du 6 décembre 1976 relative à la prévention des accidents du travail et son incidence sur le droit pénal—Jurisprudence—Législation.

14e cahier. 12 avril 1978

Jacques Massip, Le divorce pour séparation de fait et la pratique des tribunaux—Jurisprudence—Législation.

15e cahier. 19 avril 1978

Mireille Delmas-Marty, Les délits financiers commis dans le cadre des sociétés commerciales—Jurisprudence—Législation.

Der Staat

17. Band. 1978. Heft 1

Louis Roux & Ghislaine Chanavat, Die Staatsauffassung bei Hobbes und Hegel—Manfred Zuleeg, Der Verfassungsgrundsatz der Demokratie und die Europäischen Gemeinschaften—Diemut Majer, Der Kampf und die Einführung des Preussischen Polizeiverwaltungsgesetzes in den «eingegliederten Ostgebieten». Ein Beitrag zum Prozess der politischen Willensbildung im totalitären Staat—Berichte und Kritik.

Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie

Vol. 1978. LXIV. N° 1

Nico Stehr, Man and the Environment : A General Perspective—Rudolf Heinz, Krankheit und Konflikt. Das psychoanalytische Krankheitskonzept—Wolfgang Fach, Demokratie und Effizienz—Robert Birmingham, «Into the Swamp» : More on Rules—Klaus Grimmer, Die Funktion der Staatsidee und die Bedingungen ihrer Wirklichkeit—Gerald Mozetic, Die Entstehung staatlich organisierter Gesellschaften. Zur Evolutionstheorie von Claus Eder—Gert Brüggemeier, «Zeitgemässe Privatrechtstheorie» als Aufgabe—Claus Mühlfeld, Systemsteuerung oder Integrationspotentiale? Rezensionen.

Tijdschrift voor notarissen :

lg. 42. April 1978. Nr. 4.

A. Van Hoestenbergh & A. Van den Bossche, Het statuut van de kandidaat-notaris. Enkele bedenkingen bij een studiedag—E.A.A. Luijten, Het statuut van de kandidaat-notaris in Nederland—Rechtspraak—Wetgeving.

lg. 42 Mei 1978. Nr. 5.

E. Devroey, De volttooiingswaarborg in de praktijk (W. 9 juli 1971, «Wet Breyne» en K.B. 21 oktober 1971, Tijdschrift, 1972, 76 en 94). Rechtspraak—Wetgeving.

Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis :

Deel XLVI—Afl. 1.—1978.

Hans-Peter Benöhr, Die Entscheidung des BGB für das Verschuldensprinzip—Jens Peter Meincke, Ferdinand Lasalles Theorie des römischen Erbrechts—Klaus Luig, Die vulgarrechtliche Epoche der schweizerischen Rechtsgeschichte.

Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht :

lg. 33. Maart-april 1978. Nr. 2.

Gorlé Fits, De nieuwe Grondwet van de U.S.S.R. van 7 oktober 1977 — Viaene J., Het recht van de openbare instellingen om personeel bij overeenkomst in dienst te nemen—Kronieken—Rechtspraak.

Tijdschrift voor Gemeenterecht

lg. 30. 2e en 3e afl. — febr. & maart 1978.
Rechtspraak.

Info-Jura

lg. 5. Maart 1978. Nr. 3.
Rechtspraak & Rechtsleer.